

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Кам'янець-Подільського
національного університету
імені Івана Огієнка

серія соціально-педагогічна 40

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ЗБІРНИК

**НАУКОВИХ ПРАЦЬ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**

Серія соціально-педагогічна

В и п у с к 40

**Кам'янець-Подільський
2025**

Рецензенти:

Олександр МАЛИХІН, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, завідувач відділу дидактики;

Алла ЯРОШЕНКО, доктор філософських наук, професор, Директор Навчально-наукового інституту молодіжної та сімейної політики і соціальної роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова;

Віннічук О.В., кандидат політичних наук, доцент, завідувач кафедри політології та філософії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Редакційна колегія:

Атаманчук П.С., доктор педагогічних наук, професор; **Вайнола Р.Х.**, доктор педагогічних наук, професор; **Вержиховська О.М.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Гевчук Н.С.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Кучинська І.О.**, доктор педагогічних наук, професор; **Мельник Л.П.**, кандидат педагогічних наук, доцент (відповідальний редактор); **Мендерецький В.В.**, доктор педагогічних наук, професор; **Миронова С.П.**, доктор педагогічних наук, професор; **Опалюк Т.Л.**, доктор педагогічних наук, доцент (відповідальний редактор); **Опалюк О.М.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Рудзевич І.Л.**, кандидат психологічних наук, доцент; **Співак В.І.**, кандидат психологічних наук, доцент.

*Рекомендовано вченою радою
факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(протокол №5, від 23.04.2025 року)*

З-41 Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна / За ред. Л.П. Мельник, Т.Л. Опалюк. Вип. 40. [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В, 2025. 166 с.

Електронна версія збірника доступна за покликанням:

URL: <https://zb-socped.kpnu.edu.ua>

До збірника увійшли наукові статті, де висвітлені актуальні питання теорії, історії та практики соціальної роботи, досліджено методологічні засади соціальної допомоги у кризових ситуаціях, обґрунтовано психологічні основи здійснення соціальної підтримки.

Збірник наукових праць адресовано фахівцям соціальної сфери та суміжних наук, докторантам та аспірантам, магістрантам і студентам, які навчаються за відповідним профілем, а також усім, кому небайдужа доля вразливих категорій населення.

Збірник зареєстрований рішенням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 22.02.2024 № 44. Ідентифікатор media № R40-02510

ЗМІСТ

Богачик О.О., Сербалюк Ю.В.

Практика соціальної опіки дітей-сиріт у Подільській губернії у кінці ХІХ - на початку ХХ століття 6

Гевчук Н.С., Ваняяр Д.В.

Вплив воєнних дій на психологічний стан та соціальну адаптацію ВПО 13

Гевчук Н.С., Гапонов М.І.

Державна служба зайнятості як основна структура надання соціальних послуг у сфері зайнятості населення 20

Гевчук Н.С. Лаборешних А. Д.

Аналіз понять «Внутрішньо переміщена особа», «діти внутрішньо переміщених осіб» у нормативно-правових документах та вітчизняній літературі 27

Гевчук Н.С., Тернавський Д.В.

Соціальний захист осіб похилого віку: сутність і нормативно-правове регулювання. 33

Голова Н.І.

Основні методи соціального прогнозування в діяльності фахівців соціальної роботи 39

Гриньків А.П.

Великі мовні моделі (LLMs) у вищій освіті: від проривних технологій до ризику дегуманізації та метакогнітивного регресу 48

Данилюк О.І., Сівак О.М.

Теоретичні аспекти соціальної підтримки населення в умовах воєнного стану 59

Данилюк О.І., Токар О.Б.

Соціальна реінтеграція ветеранів в Україні 64

Данилюк О.І., Цвинтарний Д.П.

Сучасний стан пенсійного забезпечення в Україні 70

Кармалюк С.П., Ісарук В.І.

Музей, як середовище соціальної та емоційної підтримки людей у післявоєнному суспільстві: соціально-педагогічні аспекти	75
<i>Кармалюк С.П., Пастух Ю.А.</i>	
Особливості організації співпраці неурядових громадських організацій з органами місцевого самоврядування	83
<i>Ковальчук І.В.</i>	
Напрями соціальної роботи з людьми похилого віку в умовах військового стану	91
<i>Мельник Ж.В., Ковальчук М.Б.</i>	
Основні напрямки діяльності Центрів надання адміністративних послуг в Україні	96
<i>Мельник Ж.В., Пермяков О.С.</i>	
Міжнародний досвід соціального захисту багатодітних сімей	100
<i>Мельник Л.П., Бойко Д.Я.</i>	
Особливості соціальної допомоги військовослужбовцям та членам їхніх сімей	105
<i>Мельник Л.П., Лисак Б.В.</i>	
Соціально-психологічна підтримка молоді в умовах воєнного стану: нові виклики та підходи	110
<i>Мельник Л.П.</i>	
Діяльність фахівця із соціальної роботи в об'єднаній територіальній громаді	116
<i>Мельник О.С.</i>	
Умови розвитку проєктно-дослідницьких умінь майбутнього вчителя в системі компетентнісної освіти	120
<i>Міхеєва О.Ю.</i>	
Державна політика у сфері соціальної реабілітації осіб з інвалідністю в умовах воєнного стану	125
<i>Опалюк Т.Л., Брилінський Д.</i>	
Психолого-педагогічні аспекти соціальної інтеграції старшокласників з особливими освітніми потребами	130

Опалюк Т.Л., Юстименко Ю.

Державна політика щодо соціального захисту учасників бойових дій в Україні 136

Равлюк Т.А., Татарчук А.В.

Інноваційні технології соціально-психологічної підтримки школярів в умовах воєнного часу 141

Романовська Л.І.

Консультування в умовах стресу та травми: соціальний працівник як агент змін. 147

Сліпенко С. Чернеля І.

Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб в Україні: практики та виклики 153

Співак В.І., Тіхоміров Р.В.

Основні напрями соціально-психологічної профілактики девіацій у підлітковому віці 158

Олександра БОГАЧИК,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності Соціальне забезпечення,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
sz1b21.bohachyk@kpmu.edu.ua
Юрій СЕРБАЛЮК,
к.і.н., доцент, доцент кафедри соціальної роботи,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
serbaliuk@gmail.com

ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ ОПІКИ ДІТЕЙ-СИРИТ У ПОДІЛЬСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ У КІНЦІ ХІХ - НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Богачик О.О., Сербалюк Ю.В. Практика соціальної опіки дітей-сиріт у Подільській губернії у кінці ХІХ - на початку ХХ століття. Досліджено форми, способи вирішення проблеми соціального захисту дітей-сиріт в період розвитку ринкових відносин на прикладі Подільської губернії. Розкрито механізми державної опіки дітей-сиріт. Проаналізовані наслідки утримання таких дітей у богадільнях та у прийомних сім'ях у сільській місцевості. Вказано на досвід і значення громадської та приватної ініціативи у соціалізації дітей-сиріт. Розглянуто діяльність дитячого притулку, Школи доведення, притулку для немовлят.

Ключові слова: діти-сироти, соціальна опіка, Подільська губернія

Вступ. Ставлення до соціально незахищених осіб є показником зрілості людської спільноти. Діти-сироти і діти, позбавленні батьківського піклування, завжди були у центрі соціального захисту і соціальної підтримки. Тому дослідження еволюції ставлення суспільства до них є важливим для розуміння вибору ефективних шляхів їх успішної соціалізації.

Різні народи у різні епохи напружували значний багаж форм і способів захисту і підтримки цієї демографічної групи. Не менш важливо знати і власні традиції, що історично склались у минулі часи і ефективність яких підтверджена часом.

Мета статті – виявити особливості соціальної опіки і підтримки дітей-сиріт в період розвитку ринкових відносин та руйнації общинних форм соціального захисту на прикладі Подільської губернії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, досліджувалась у монографії В.Брича, С.Миколюка «Соціальний захист сиріт в Україні», у наукових публікаціях О. Бурлаки, О.Кацьори, Ж.Мельник, О.Прокопенко, О.Рубана, Ю.Харченко та ін.

Історичні традиції догляду і соціальної опіки цієї демографічної групи висвітлені у наукових працях І. Сердюка, В. Заборовського, С. Заборовської, О. Стадніченко, К. Трими та ін.

Вважаємо за доцільне розкрити регіональні аспекти та традиції соціального захисту дітей-сиріт на прикладі Подільського регіону.

Результати дослідження. На території Поділля, куди відносяться землі лісостепового краю між річками Південний Буг та Дністер, з давніх часів селились люди. Традиції соціальної опіки вироблялись віками, протягом яких незмінними залишались демографічні групи, які отримували захист, підтримку, опіку у першу чергу: каліки і немічні, хворі, діти-сироти.

Діти-сироти були не таким вже і рідкісним явищем, особливо у давні часи. Людська історія, на жаль, насичена більше війнами, епідеміями, іншими лихоліттями ніж періодами миру, благополуччя, спокою. Тож втрата батьків і наявність інституту сирітства була досить поширеним соціальним явищем. Оскільки основна частина населення проживала у сільській місцевості у межах територіальних (общинних) громад, то умови проживання на землі, ведення натурального господарства, загального виживання потребували взаємодопомоги і взаємної підтримки у різних формах буття людей. Особливий механізм було вироблено стосовно дітей, які втрачали батьків. Вони ніколи не залишались поза увагою громади. Їх доручали найбільш старанним господарям, щоб вони їх доглядали і вчили життєвої мудрості та вмінню вести господарство. Таких дітей називала «годованцями».

Успадковувати майно сиріт такими прийомними батьками заборонялось. Після настання повноліття дитина-сирота ставала повноправним власником батьківської землі, житла, майна тощо, тобто ставала повноправним соціально активним членом громади, а не пожиттєвим наймитом, безхатченком. Якщо ж дитина, яка втратила

батьків, з якихось причин не мала майна (згоріло, зруйновано, знищено, невідоме походження дитини), громада намагались таких дітей прилаштувати до бездітних сімей з метою догляду за подружжям у старості та успадкування належного їм майна після їх смерті. Практикувався і почерговий догляд за дитиною-сиротою у громаді [2; 3]. Така система збереглась до середини XIX ст.

З кінця XIX ст., у період зародження і бурхливого розвитку капіталістичних відносин, руйнування селянських общин спостерігається зменшення ролі таких общинних форм соціального захисту дітей-сиріт. Зростання міст і чисельності міського населення, а особливо людей найманої праці, позбавлених приватної власності, майна і змушених жити лише за рахунок продажу своєї праці, загостило старі і породило нові соціальні проблеми (безробіття, бездомність, бідність). Сирітство у містах не було рідким явищем. Для розв'язання цієї проблеми залучались державні структури, громадські організації, приватна благодійність.

Із запровадженням у 1775 р. Приказів громадської опіки у кожній губернії саме до їх компетенції, серед інших питань, відносилось вирішення проблеми утримання і виховання дітей-сиріт. На території Правобережної України лише у Києві та Житомирі були сирітські будинки. На Поділлі сиріт рішенням Подільського Приказу громадської опіки розміщали у богадільнях, лікарнях, передавали на утримання за кошти Приказу у селянські родини.

У лікарнях та богадільнях сироти відчували брак необхідного виховного впливу та харчування. Відсутність тут належних засобів і способів догляду за дітьми-сиротами, особливо за немовлятами, були причиною їх високої смертності. Перебування у богадільнях поряд з людьми старечого віку, каліками не занадто сприяли вихованню і соціалізації дитини-сироти. Швидше за все, тут вона звикала до неробства, утриманства, перебуваючи поряд з непрацездатними жителями закладу. З набуттям 12-річного віку їх передавали у прислугу або на навчання до ремісників. Але дуже часто, вони тікали назад у богадільню, шукаючи там дармового харчування.

Більше шансів щодо трудової соціалізації та набуття навиків соціальної взаємодії мали діти-сироти, яких віддавали за кошти Приказу у селянські родини. Тут вони допомагали по господарству, освоювали секрети землеробства, вирощування і догляду за тваринами, опановували

життєву народну мудрість. Селяни за кожен таку дитину отримували платню у розмірі 3 рублів, що були не такі вже і малі гроші як на той час, особливо на селі. Деякі родини перетворювали це на своєрідний бізнес, беручи на проживання по декілька дітей. Звичайно, перевірка умов утримання дітей, якості харчування, виховання державою не проводилось. Достатньо було подати довідку від місцевої влади, що діти живі, щоб отримати чергову виплату за них від Приказу. Не дивно, що за таких умов спостерігався високий рівень смертності серед дітей, взятих на вигодовування.

По досягненню 12-річного віку дітей могли залишити в себе родини, де вони проживали, але виплата вже за них припинялась. Крім того, за те, що селяни будуть надалі використовувати їх працю, належало платити від 6 до 12 руб. на рік. Ці гроші акумулювались на особистих рахунках дітей, які вони отримували по досягненню повноліття [4].

Слід зазначити, що були й випадки, коли дітей-сиріт брали безкоштовно на виховання. Але вони траплялись значно рідше.

Якщо ж діти-сироти не залишались у селянських родинах, Прикази підшуковували їм роботу у якості прислуги або прилаштовували для навчання ремеслу, промислу чи здобуття професії через продовження освіти.

У визначенні майбутнього дитини-сироти по досягненню 12-річного віку певну роль грало її станове походження. Так, наприклад, хлопці з купецького, міщанського станів мали можливість за кошти Приказу отримати освіту у міській гімназії, у фельдшерській школі, школах садівництва, шовківництва, виноробства і землеробства.

Діти чиновників і канцелярських службовців направлялись у гімназії або до благодійників. По закінченні курсу гімназій юнаки обох груп могли вступати до університетів на кошти Приказів громадської опіки, або прилаштовувались до родичів або благодійників.

Дещо обмежені були можливості для вирішення долі дівчаток після досягнення ними 12-річного віку. Дівчатка-сироти з купецького, міщанського, цехового та інших станів розподілялись у виховні заклади для дівчат, заклади навчання повивальній майстерності, до благодійників, до майстрів та майстринь у науку ремеслам.

Дівчатка-сироти з числа доньок чиновників і канцелярських службовців поміщались у ті ж заклади, за винятком направлень в науку до

майстрів і майстринь. Вони також мали можливість продовжити навчання у приватних пансіонах за кошти Приказу або приватних осіб.

По завершенню курсу навчання у виховних закладах, пансіонерки мали бути прилаштовані зусиллями Приказу громадської опіки, міського голови, почесного попечителя сирітського притулку. Як правило це були посади класної дами або інші посади у цих же виховних закладах. Могли бути прилаштовані також у приватні будинки у якості виховательок дітей. Яка з дівчат була прилаштована у відповідне місце і покидала виховний будинок, то отримувала фінансову допомогу на одяг та облаштування. Після цього їх подальша доля залежала від власної праці та поведінки.

Дівчата із сирітських притулків могли бути улюбий час прилаштовані у сім'ї благодійників, що можна вважати прототипом сучасних прийомних сімей. Нагляд за їх утриманням, вихованням, облаштуванням подальшої долі здійснювали, як у випадку із хлопцями, Приказ громадської опіки, міський голова, почесний попечитель притулку.

Дівчата, які не були прилаштовані ні у виховні, ні у навчальні заклади, ні у сім'ї приватних осіб, розподілялись до майстрів чи майстринь за плату чи без неї. У подальшому їх доля облаштовувалась аналогічно як і у хлопців: своєрідний іспит та розміщення у сім'ях благонадійних осіб під контролем відповідних посадових осіб [4].

Держава не могла самотужки вирішити проблему соціалізації дітей-сиріт. Тому важливою була громадська і приватна ініціатива у цій сфері.

Крім передачі дітей у селянські родини певну роль у вирішенні проблеми сирітства з другої половини XIX ст. почали відігравали дитячі притулки напівдержавного-напівгромадського інституту – Відомства установ імператриці Марії. У Кам'янці-Подільському такий притулок цього Відомства був відкритий 16 квітня 1882 року. У ньому постійно перебувало до тридцяти дітей на повному утриманні.

Такі притулки були не лише денного, але й постійного перебування вихованців. У цьому випадку перед закладом крім звичайного морально-релігійного виховання, початкової освіти ставились завдання ще й практичної підготовки. Це давало можливість вихованцям по завершенні перебуванні у закладі влаштуватись прислугою у заможних родинах або учнями для отримання ремісничих навиків. Перевагу при влаштуванні у притулок мали сироти, напівсироти в залежності від ступеня нужденності,

який перевірявся за розпорядженням попечительства особисто одним з його членів.

Кам'янець-Подільський притулок фінансувався за рахунок щорічних членських внесків, грошових, речових та продуктових пожертвувань від приватних осіб, орендної плати за частину будинку притулку, яку здавали у найм, допомоги від міста, відсотків від капіталу притулку, доходів від лотереї, розважальних заходів на користь притулку та інших джерел. Найсуттєвішим джерелом фінансування були пожертви громадян та кошти, що надходили від лотереї-алегрії та розважальних заходів, які організовувало губернське попечительство. Тобто ті кошти, якими в основному городяни та жителі передмістя ділились з дітьми притулку [4].

Діти, які за віком вибували з притулку, повертались до батьків, йшли служити приватним особам, працювати в майстерні, продовжували навчання за казенні кошти або кошти попечительства. Найчастіше це були ремісничі училища Іоано-Предтеченського братства, Києво-Кирилівська фельдшерська школа та практична школа садівництва і сільського господарства у с. Гуменне Вінницького повіту [5].

Прикладом громадянської небайдужості були заснування приватними особами різних дитячих притулків. Так, з ініціативи і на кошти Д. Т. Старжинського у 1901 р. було відкрито притулок для підкинутих дітей-немовлят у с. Островчани Подільської губернії. Передбачалось утримувати до 10 дітей від народження до 5-річного віку. Після чого вони мали переводитись до Кам'янецького притулку [6].

Актуальним було питання підготовка дітей-сиріт до самостійного життя. Тому особлива увага приділялась трудовому вихованню. Воно здійснювалось не лише в умовах сирітських притулків, а й у спеціальних школах доведення, які влаштовувались для дівчат-сиріт. Така школа для дівчат Кам'янець-Подільського дитячого притулку була створена у 1900 р. з ініціативи і на кошти жительки Кам'янця-Подільського А. М. Четверікової. У школі перебували дівчата у віці 12-16 років, які освоювали ведення домашнього господарства, рукоділля та інших суто жіночих справ, що були необхідні для жінки тієї епохи. Це давало б їм можливість підготуватись до дорослого життя, навчитись чесною працею заробляти кошти, а вийшовши заміж, вони могли б стати добрими господинями, гарними матерями і помічницями своїм чоловікам [1, с.3-4]. Це було дуже актуальне починання, оскільки позбавлені власної родини

дівчата-сироти не мали можливості отримати належне сімейне виховання, що передбачало первинну соціалізацію особистості, засвоєння соціальних ролей дружини, матері тощо.

Висновки. Таким чином у другій половині XIX – початок XX ст. в Україні сформувались форми соціальної опіки дітей-сиріт, які показували важливість і необхідність об'єднання зусиль держави і громадськості у цій справі. Досвід Подільській губернії засвідчив значні можливості громадськості, приватної ініціативи на регіональному рівні. Як показало наше дослідження, комплексний підхід до вирішення проблеми соціалізації дітей-сиріт має набагато більше можливостей і ресурсів ніж домінування інституційного підходу.

Список використаних джерел

1. Десятилетие «школы домоводства» при Каменец-Подольском детском приюте Ведомства учреждений императрицы Марии. Каменец-Подольск : Типография Подольского Губернского правления, 1911. 17 с.
2. Кравченко О.В. Опіка над дітьми на українських землях у складі Російської імперії наприкінці XVIII – на початку XX ст.: дис. ... докт. іст. наук : 07.00.01. Харків, 2019. 690 с.
3. Мариніч О.М. Особливості філантропічного періоду в історії соціального забезпечення. URL: <https://surl.li/icummv> (дата звернення 20.03.2025).
4. Обзор Подольской губернии за 1899 год. Приложения к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. [Б.м.] : [Б.н], [1899]. 252, [193] с.
5. Отчет Подольского губернского попечительства детских приютов Ведомства учреждений императрицы Марии за 1900 г. Каменец-Подольск : Типография Подольского Губернского правления, 1901. 55 с.
6. Постановления Подольского попечительства детских приютов за 1895 – 1900 годы. Державний архів Хмельницької області. Ф. 39. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 134.

Oleksandra Bogachik, Yuriy Serbaliuk. THE PRACTICE OF SOCIAL CARE FOR ORPHANS IN THE PODOLSK PROVINCE IN THE LATE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES.

Summary. The forms and methods of solving the problem of social protection for orphans during the development of market relations are studied

using the example of the Podolsk province. The mechanisms of state care for orphans are revealed. The consequences of keeping such children in almshouses and in foster families in rural areas are analyzed. The experience and importance of public and private initiative in the socialization of orphans are indicated. The activities of the children's shelter, the School of Home Economics, and the shelter for infants are considered.

Keywords: orphans, social care, Podolsk province

УДК 364:355.48(470:477)"2014/..."

Наталія ГЕВЧУК,

к.п.н., доцент, завідувач кафедри соціальної роботи,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

hevchuk@kpnu.edu.ua

Даша ВАПНЯР,

здобувача другого (магістерського) рівня вищої освіти,

спеціальності Соціальне забезпечення,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

sz1m24z.vapniar@kpnu.edu.ua

ВПЛИВ ВОЄННИХ ДІЙ НА ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ТА СОЦІАЛЬНУ АДАПТАЦІЮ ВПО

Гевчук Н.С., Вапняр Д.В. Вплив воєнних дій на психологічний стан та соціальну адаптацію ВПО. Війни істотно впливають на психологічний стан внутрішньо переміщених осіб (ВПО), провокуючи у них посттравматичний синдром, тривожні розлади або депресію. Втрата домівки, зміна соціального середовища, невизначеність у майбутньому призводять до того, що процес їх адаптації ускладнюється. Соціальна підтримка, надання психотерапевтичної допомоги, державні програми з інтеграції в суспільство займають особливе значення в даному випадку. Дослідження психологічних наслідків війни для ВПО сприяє розробці результативних стратегій для їх соціально-психологічної стабілізації.

Ключові слова: ВПО, воєнні дії, психологічний стан, соціальна адаптація, посттравматичний синдром, соціальна підтримка, інтеграція, психоемоційна стабілізація.

Вступ. У сучасних умовах війни в Україні питання впливу воєнних

дій на психологічний стан внутрішньо переміщених осіб набуває особливої актуальності. Вимушене переміщення, втрата домівки, розлука з близькими, невизначеність майбутнього, неможливість повернутися до звичного життя, постійне відчуття небезпеки призводять до глибоких психологічних змін. Внутрішньо переміщені особи часто стикаються з посттравматичним стресовим розладом, підвищеним рівнем тривожності, депресією, емоційним виснаженням, порушенням механізмів самоідентифікації, труднощами у відновленні соціальних зв'язків та інтеграції в нові місця.

З огляду на тривалість і масштаб війни в Україні, особливого значення набуває аналіз механізмів адаптації внутрішньо переміщених осіб до нових умов проживання. До ключових аспектів процесу належать система соціальної підтримки, доступ до кваліфікованої психологічної допомоги, створення програм психосоціальної реабілітації, сприяння працевлаштуванню, залученню до громадської активності, розробка державних стратегій інтеграції. Вивчення даних аспектів дозволить сформулювати ефективні підходи до стабілізації психоемоційного стану ВПО і сприятиме їхній повноцінній соціалізації у приймаючих містах.

Мета статті. Дослідження впливу воєнних дій на психологічний стан та соціальну адаптацію внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема психологічного стану та соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО) унаслідок воєнних дій є предметом численних наукових досліджень. Вчені зосереджуються на аналізі впливу травматичних подій на психіку людини, механізмах подолання кризових станів, а також факторах, що сприяють чи перешкоджають інтеграції ВПО у нове соціальне середовище. Зокрема, Орос М. розглянув випадки тривожних розладів серед ВПО в Україні, а саме серед осіб, які втратили житло або близьких. Автор зазначає, що дані фактори суттєво впливають на психоемоційний стан людини та її здатність адаптуватися до нових життєвих умов [1]. В свою чергу, Кадінова М. і Кожанова Д. акцентують увагу на тому, що вимушене переселення провокує не тільки психоемоційні порушення, але й зміну самооцінки, розвиток когнітивних розладів, труднощі у встановленні нових міжособистісних зв'язків [2]. Дослідження підкреслюють важливість комплексного підходу до вивчення психологічного стану та соціальної адаптації ВПО, враховуючи індивідуальні чинники, які впливають на їхню інтеграцію в нове середовище.

Результати дослідження. Від 24 лютого 2022 року українське суспільство зіткнулося з безпрецедентними викликами, спричиненими повномасштабною збройною агресією росії. Війна кардинально змінила усі сфери життя, спричинивши серйозні економічні, соціальні, демографічні наслідки для держави. Воєнні дії призвели до руйнування інфраструктури, знищення житлового фонду, втрати робочих місць, дестабілізації ринку праці, зростання рівня бідності серед населення.

Як відомо, одним із найбільш негативних наслідків військових дій стала вимушена масова міграція, яка негативно вплинула як на внутрішню ситуацію в Україні, так і на формування демографічної мапи європейського континенту. Згідно з даними Міжнародної організації з міграції, приблизно 10 мільйонів українців були змушені полишити рідні домівки, щоб врятуватися від бойових дій, бомбардувань, гуманітарної катастрофи, що становить приблизно четвертину всього населення країни, перетворюючи її на одну з наймасштабніших в сучасній історії міграційних криз. В результаті переселень 6,5 мільйона людей стали внутрішньо переміщеними особами, які переїхали в інші регіони України в пошуках безпечного місця проживання, а понад 3,2 мільйона виїхали за межі Батьківщини в статусі біженців. Розмахи вимушеного переселення спричинили великий тягар на систему соціального забезпечення, ринок праці, систему охорони здоров'я, житлову інфраструктуру в Україні й в країнах, що приймають переселенців [3].

В умовах вимушеного переміщення під впливом воєнних подій психічна адаптація набуває особливого значення, оскільки численні внутрішні та зовнішні фактори створюють умови для якості переживань, які визначають подальшу інтеграцію у нове соціальне середовище (рис.1).

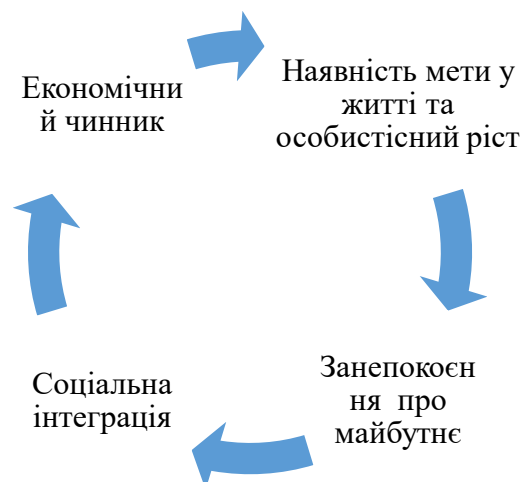

Рис. 1. Фактори, які впливають на психологічну адаптацію вимушено переміщених осіб [4].

Перш за все, на основі внутрішнього потенціалу особистості формується життєва спрямованість, котра виявляється через наявність визначених орієнтирів, активне самовдосконалення, розширення досвіду, покращення навичок самореалізації, формування свідомості щодо власних можливостей. Розвиток внутрішнього світу стимулює прагнення до змін, допомагає побудувати систему цінностей і забезпечує основу для подолання труднощів, які виникають на шляху адаптації.

Другий аспект стосується психологічного стану. Невизначеність, страх перед новими обставинами, відчуття втрати контролю над власним життям можуть викликати депресивні настрої. Водночас здатність фокусуватися на поточних завданнях, шукати позитивні аспекти у повсякденному житті, зберігати відкритість до нових можливостей допомагають знижувати рівень стресу. Важливу роль тут відіграє підтримка з боку близьких, участь у суспільному житті, можливість займатися звичними справами або знайти нові захоплення, що сприятимуть емоційному відновленню.

Наступним чинником виступає соціальна інтеграція. Вона базується на прийнятті нового оточення, активній участі у громадських процесах, формуванні позитивних соціальних зв'язків, усвідомленні ролі громадянської позиції, засвоєнні нових норм поведінки і розвитку адаптаційних стратегій в умовах змін. Тобто успішність інтеграції залежить від здатності сприймати зовнішні стимули, будувати мережу підтримки, реалізовувати соціальні ініціативи, сприяти встановленню взаєморозуміння між представниками різних груп населення, що позитивно впливає на процес адаптації.

Четвертий компонент включає економічну складову. Достатній рівень матеріального забезпечення сприяє зниженню рівня стресу, забезпеченню базових потреб і формуванню відчуття безпеки. ВПО, які мають стабільну роботу або інші джерела доходу, демонструють вищий рівень психологічного благополуччя, оскільки фінансова незалежність дозволяє почуватися впевненіше у майбутньому, планувати довгострокові цілі, поступово відновлювати втрачений життєвий баланс. З іншого боку, фінансові труднощі здатні призвести до емоційного виснаження, яке вимагає додаткових соціальних програм підтримки для таких осіб [4].

Тривала дія війни значно ускладнює процес соціальної адаптації вимушено переміщених осіб, тому що поєднання нестабільності з

емоційним виснаженням створює великий психологічний тиск. Люди, які залишили свої домівки через загрозу життю, опинилися у нових умовах, де необхідно налагоджувати побут, адаптуватися до нового середовища, будувати плани на майбутнє, не маючи гарантій стабільності. Вимушені переселенці часто стикаються з соціальною невизначеністю, втратою професійного статусу, обмеженими можливостями для реалізації власного потенціалу, що значною мірою впливає на їхній рівень задоволеності життям.

Особи, які безпосередньо стикалися з військовими діями досить імовірно страждають від посттравматичних симптомів, котрі виражаються у тривожних розладах, емоційному спустошенні, комунікативних проблемах, соціальній самоізоляції тощо. Постійний стрес і страх за майбутнє призводять до порушень сну, підвищеної дратівливості, зниження рівня працездатності й труднощів у процесі прийняття рішень. У подібних випадках доступність до професійної психологічної допомоги допомагає швидко нормалізувати емоційний стан, навчитися боротися з травматичними переживаннями за допомогою спеціалістів.

Успішна адаптація ВПО неможлива без створення належних умов для професійної життєдіяльності. Значним аргументом на користь цього питання слугує здатність отримати роботу, яка відповідає рівню кваліфікації, гарантує матеріальну стабільність і дозволяє підтримувати в собі почуття власної значущості. Саме втрата стабільного джерела доходу становить одну з головних причин довготривалого відчуття тривоги серед внутрішньо переміщених осіб, тому для успішної інтеграції на ринку праці вкрай актуальними умовами постають наявність програм професійної перепідготовки, доступність отримання нових навичок, забезпечення інформацією про вільні робочі місця, сприяння у працевлаштуванні з боку державних чи приватних установ [5].

Багато в чому адаптаційний процес ВПО зумовлений рівнем соціальної підтримки і здатністю людини інтегруватися в нове середовище. Взаємодія з місцевою громадою зменшує почуття відчуженості, полегшує налагодження довірливих взаємин, формує відчуття причетності до життя в колективі. Соціальні працівники, волонтери, громадські організації беруть активну участь у створенні необхідних умов для емоційної стабілізації осіб, надаючи їм не тільки матеріальну допомогу, але й

створюючи сприятливе середовище для психологічної підтримки. Адаптуватися до нових умов і якнайшвидше відновити свої соціальні зв'язки переселенцям допомагають різного роду ініціативи, які спрямовані на налагодження взаємодії між ними й місцевим населенням.

До того ж процес адаптації вимушено переміщених сімей у нових умовах часто супроводжується труднощами, пов'язаними з організацією навчального процесу для їх дітей. Відсутність місць у навчальних закладах, невідповідність освітніх програм попередньому досвіду, необхідність пристосовуватися до нових методів викладання створюють значний дискомфорт для учнів з батьками. Впровадження освітніх програм, завдяки яким діти зможуть продовжувати навчання у дистанційному форматі, модифікація шкільних програм, відкриття у навчальних закладах додаткових класів чи груп гарантуватимуть цілісність навчально-виховного процесу. Окрім того, не менш цінним складником залишається підтримка з боку психологів, які працюють з школярами, допомагаючи їм подолати психологічні бар'єри, швидше пристосуватися у новому для них колективі, повернути собі впевненість у власних здібностях [6].

Висновки. Отже, досвід України показує, що вимушене переміщення, втрати, невизначеність майбутнього, руйнування звичного способу життя чинять серйозний негативний тиск на психоемоційний стан людей, провокуючи високий рівень стресу, емоційне виснаження, депресію, підвищену стурбованість. Особливо уразливою групою залишаються саме діти, оскільки події, з якими вони стикаються, несуть за собою довгострокові соціально-психологічні наслідки, які впливають на їх когнітивний рівень розвитку, емоційну стабільність і соціальну адаптацію.

Комплексна підтримка ВПО має включати в себе надання психологічної підтримки, забезпечення сприятливого соціально-побутового середовища, отримання доступу до якісної освіти, професійних перспектив розвитку та належних житлових умов. Державні установи, міжнародні організації, волонтерські ініціативи повинні відігравати провідну функцію у формуванні дієвих інтеграційних механізмів, які допоможуть подолати наслідки вимушеної міграції. Запровадження програм психосоціальної реабілітації, формування можливостей до професійного розвитку й налагодження соціальної взаємодії лежать у підґрунті сталої адаптації ВПО.

Список використаних джерел

1. Орос. М.М. Вплив війни на людину. Зміни психіки та характеру в умовах воєнного стану. *Ukrainian Medical Journal*. 2023. Т. 154, № 2. URL: <https://doi.org/10.32471/umj.1680-3051.154.241952> (дата звернення: 22.03.2025).
2. Кудінова М., Кожанова Д. Психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб: теоретичний аналіз проблеми. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом*. 2024. Психологія, (2 (63)). С. 17-24. URL: <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2024.2.2> (дата звернення: 24.03.2025).
3. International Organization for Migration Ukraine. URL: <https://ukraine.iom.int/> (дата звернення: 22.03.2025).
4. Лефтеров В. О., Короход Я. Д. Психоемоційний стан та психологічна адаптація вимушено переміщених осіб в Україні. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття*. 2022. Т. 1. С. 291-294.
5. Могильова Н. М. Особливості психічного здоров'я та психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб в умовах війни: досвід України. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. № 2. С. 81–85. URL: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.2.12> (дата звернення: 23.03.2025).
6. Федько В. Психологічна підтримка здобувачів освіти та організація навчання під час війни. *Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми : збірник матеріалів наукових доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції*. 2022. С. 171-176.

Nataliia Hevchuk, DashaVapniar. THE IMPACT OF HOSTILITIES ON THE PSYCHOLOGICAL STATE AND SOCIAL ADAPTATION OF IDPS

Summary. Military conflicts have a significant impact on the psychological state of internally displaced persons (IDPs), provoking post-traumatic stress disorder, anxiety disorders or depression. The loss of their homes, changes in the social environment, and uncertainty about the future make their adaptation process more difficult. Social support, psychotherapeutic assistance, and government programs for integration into society are of particular importance in this case. The study of the psychological consequences of war for IDPs

contributes to the development of effective strategies for their social and psychological stabilization.

Keywords: IDPs, warfare, psychological state, social adaptation, post-traumatic syndrome, social support, integration, psycho-emotional stabilization.

УДК 351.83:331.53](477)

Наталія ГЕВЧУК,

к.п.н., доцент, завідувач кафедри соціальної роботи,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

hevchuk@kpnu.edu.ua

Максим ГАПОНОВ,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,

спеціальності Соціальне забезпечення,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

sz1b21.haponov@kpnu.edu.ua

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА ЗАЙНЯТОСТІ ЯК ОСНОВНА СТРУКТУРА НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ У СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Гевчук Н.С., Гапонов М.І. Державна служба зайнятості як основна структура надання соціальних послуг у сфері зайнятості населення. У статті представлено аналіз діяльності Державної служби зайнятості як основної структури надання соціальних послуг у сфері зайнятості населення. Розкрито головні завдання Державної служби зайнятості, серед яких: розвиток активних програм, які спрямовані на підтримку безробітних; підвищення конкурентоспроможності молодих людей на ринку праці; адресна допомога матеріального характеру в працевлаштуванні соціально незахищених категорій населення; запровадження нових партнерських відносин з роботодавцями та стимулювання їх до створення нових робочих місць; допомога у розвитку малого та середнього бізнесу. Розглянуто діяльність служби, як єдиної системи органів виконавчої влади за трьома рівнями. Проаналізовано функції Державної служби зайнятості.

Ключові слова: державна служба зайнятості, соціальні послуги, зайнятість населення, сфера зайнятості населення, безробіття.

Вступ. Проблеми зайнятості населення є однією з глобальних проблем сучасності, а вирішення даної проблеми потребує значної уваги адже безробіття є соціальним злом не тільки для нашої країни, але й для всіх країн світу. Безробіття - складна соціальна проблема ринкового суспільства, яка полягає з одного боку, в наявності працездатного населення, що бажає працювати, але позбавленого роботи, з іншого боку, в відсутності робочих місць.

Державна служба зайнятості – це централізована система державних установ, діяльність якої спрямовується та координується Міністерством соціальної політики України [2].

Державна служба зайнятості була створена в грудні 1990 року на підставі постанови Кабінету Міністрів Української РСР від 21.12.1990 № 381 «Про створення державної служби зайнятості в Українській РСР» шляхом перебудови утвореної на той час служби працевлаштування на спеціалізовану службу, до завдань якої належить забезпечення комплексного вирішення питань, які пов'язані з регулюванням зайнятості населення, професійною орієнтацією, працевлаштуванням, соціальною підтримкою тимчасово безробітних громадян [3].

Метою статті є теоретичний аналіз діяльності Державної служби зайнятості як основної структури надання соціальних послуг у сфері зайнятості населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемним питанням соціального захисту населення та окремим аспектам державного управління у сфері надання соціальних послуг присвячено праці вітчизняних вчених, зокрема, О. Амосова, В. Бакуменка, В. Бідак, Н. Борецької, В. Гайдучького, М. Кравченко, Е. Лібанової, П. Надолішнього, В. Нікітіна, Г. Одінцової та інших.

Результати дослідження. Сьогодні Державна служба зайнятості активно співпрацює між роботодавцем та безробітним, та надає усі послуги на безкоштовній основі з пошуку роботи та здійснює підбір персоналу, контролює надання соціальної послуги з державного соціального страхування на випадок безробіття, виплачує матеріальне забезпеченням усіх безробітних, які перебувають на обліку в центрі зайнятості за місцем проживання.

Головні завдання Державної служби зайнятості:

1) реалізація державної політики у сфері зайнятості населення та трудової міграції, соціального захисту від безробіття;

- 2) здійснення аналізу стану ринку праці;
- 3) сприяння громадянам у підборі відповідної роботи;
- 4) надання роботодавцям послуг із добору працівників;
- 5) участь в організації проведення громадських та інших робіт тимчасового характеру;
- 6) сприяння громадянам в організації підприємницької діяльності;
- 7) участь у реалізації заходів, спрямованих на запобігання масовому вивільненню працівників, профілактика настання страхового випадку, сприяння мобільності робочої сили та зайнятості населення;
- 8) організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації безробітних з урахуванням поточної та перспективної потреб ринку праці, підтвердження результатів неформального професійного навчання;
- 9) проведення професійної орієнтації населення;
- 10) додаткове сприяння у працевлаштуванні окремих категорій громадян, які неконкурентоспроможні на ринку праці [3].

Діяльність державної служби зайнятості регулюється основним Законом України «Про зайнятість населення». Цей закон визначив основні засади діяльності державної служби зайнятості та соціальні гарантії з боку держави в реалізації громадянами права на працю [2].

На сьогодні Державна служба зайнятості – це структура, яка об'єднує 25 регіональних центрів зайнятості, 95 базових та 429 філій регіональних центрів зайнятості по усій Україні. Всі відділення Служби працюють за єдиною схемою надання послуг [5].

Керівництво місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування та Міністерство праці контролюють діяльність Державної служби зайнятості.

Контроль за додержанням законодавства про занятість населення установами, організаціями, підприємствами усіх форм власності здійснює інспекція. Яка у своїй діяльності користується Законом України «Про зайнятість населення», Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами. Інспекція активно взаємодіє з правоохоронними органами, державною податковою адміністрацією, органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади.

Молодь, яка перебуває у пошуку роботи, може звернутися до центру зайнятості за місцем проживання, щоб стати на облік та отримати всі передбачені законодавством України необхідні соціальні послуги. Центри зайнятості пропонують різноманітну та актуальну базу вакансій, там можна

залишити своє резюме для роботодавців, отримати підвищення кваліфікації, перекваліфікацію в тій чи іншій зайнятості.

На сьогодні Державна служба зайнятості постає перед нами як єдина система органів виконавчої влади з трьома рівнями.

Перший рівень включає всі центри зайнятості в районах, містах та міськрайоннах, що надають всі необхідні відповідно до законодавства, що стосується зайнятості населення.

Другий рівень – це центри зайнятості в регіонах. Головна функція, яких заключається у територіальному розподілі трудових ресурсів та участі у розробленні регіональних програм зайнятості.

Третій рівень утворюється із Державного центру зайнятості, задача якого реалізовувати ту ж саму політику в кожному регіоні держави, сприяти активній зайнятості серед безробітних та організовувати заходи соціального захисту. Центральний Державний центр зайнятості несе відповідальність щодо: дотримання правового, організаційно-методичного та нормативного забезпечення, створення єдиної інформаційної системи, здійснення навчання та підготовки працівників усіх рівнів, контролю розвитку матеріально технічної бази служби зайнятості.

До основних функцій Державної служби відносять наступні:

1. Прогнозування (аналіз, дослідження стану, динаміки ринку праці та його структури, визначення отриманих даних процесів регулювання зайнятості населення).

2. Планування (допомагає визначити основні напрямки реалізації політики зайнятості).

3. Обліково-контрольна функція (переробка, збирання, реалізація та зберігання інформації пов'язаної з ринком праці);

4. Організаційна функція (створення механізму взаємодії Державної служби зайнятості з органами, які займаються реалізацією політики зайнятості населення).

5. Функції регулювання та управління (здійснення основного контролю та керівництво поведінкою суб'єктів соціально-трудових відносин).

6. Інформаційно-роз'яснювальна функція (пов'язана з наданням усієї необхідної інформації щодо стану ринку праці, заходів підвищення конкурентоздатності та професійного самовизначення населення для всіх суб'єктів трудових відносин) [7].

Спеціальні функції державної служби зайнятості: соціально-захисна

та функція надання соціальних послуг, а допоміжні – оперативно-виконавча, юридикційна та нормотворча функція.

З особливостями завдань, що виконують державні органи у необхідній сфері пов'язані спеціальні функції Державної служби зайнятості. Наприклад, для органів Внутрішніх справ України для забезпечення безпеки громадян та боротьби зі злочинністю для забезпечення порядку серед громадян притаманні функції як: захист життя та здоров'я громадян та їх власності від злочинних й інших протиправних вчинків; підтримання громадської безпеки та порядку; боротьба з корупцією, наркобізнесом, торгівлею людьми та організованою злочинністю; здійснення оперативно-розшукових заходів. Для органів, що здійснюють управління освітою відносять функції: визначення змісту та видів навчання; запровадження сучасних методик та технологій навчання; створення системи пошуку талановитої молоді; визначення всіх вимог держави до рівня підготовки фахівця; розробка освітньо-професійних та професійних програм [1].

Допоміжні функції державної служби зайнятості реалізуються під час здійснення спеціальних та загальних функцій та напрямку, пов'язані із обслуговуванням діяльності відповідних органів державної влади. До допоміжних функцій Державної служби зайнятості відносяться: юридичне обслуговування; матеріально-технічне забезпечення; перелік спеціальностей, за якими необхідно здійснювати навчання майбутніх фахівців; діловодство та інші.

Маршавін Ю. поділяє функції зайнятості на три основні групи.

Науковець переконаний, що до першої групи необхідно віднести функції, які пов'язані з наданням соціальних послуг безробітним та роботодавцям:

- трудове посередництво (допомагати безробітній молоді шукати роботу, а роботодавцям підбирати зацікавлених працівників на запропоновані вакантні місця);
- підвищення конкурентоспроможності на ринку праці (залучення безробітної молоді до програм зайнятості, оплати вільних громадських робіт, самозайнятості та інше);
- соціально-захисна функція (визначення, нарахування та надання безробітним усіх видів матеріальної допомоги, а також працевлаштування осіб з інвалідністю та захист їх прав й інших верств населення з особливими потребами).

До другої групи дослідник відносить допоміжні функції державної служби зайнятості:

- формування коштів фонду загальнообов'язкового соціального страхування в Україні на випадок безробіття;
- контроль за дотриманням законодавства щодо зайнятості;
- ліцензійно-дозвільна функція (надання дозволів іноземним громадянам на працевлаштування, суб'єктам підприємницької діяльності – на використання їхньої праці, а комерційним організаціям – на здійснення платних послуг з профорієнтації та працевлаштування населення, реєстрації трудових договорів працівників з роботодавцями) [7].

Третя група функцій державної служби зайнятості пов'язана з регулюванням ринку праці й включає:

- інформаційно-аналітичну та прогностичну функцію;
- координацію зусиль державних та громадських органів.

Висновки. Отже, якість наданих послуг, Державною службою зайнятості, населенню України та їх ефективність є основним наближення її до безробітного чи о роботодавця.

До соціальних послуг, які надаються населенню спеціалістами служби зайнятості, відносяться:

- Реєстрація й облік безробітних і незайнятих громадян, які шукають роботу.
- Організація системи надання допомоги по безробіттю; здійснення як грошових, так і негрошових форм підтримки безробітних і членів сімей, які знаходяться на їх утриманні.
- Професійна підготовка або перепідготовка, підвищення кваліфікації у професійно-технічних та вищих навчальних закладах, у тому числі в навчальних закладах Державної служби зайнятості, на підприємствах, в установах, організаціях.
- Професійна орієнтація та професійний відбір.
- Пошук підходящої роботи та сприяння у працевлаштуванні, у тому числі шляхом надання роботодавцю дотації на створення додаткових робочих місць для працевлаштування безробітних.
- Фінансування організації оплачуваних громадських робіт для безробітних у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.
- Соціальний супровід працевлаштованої особи.
- Інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з

працевлаштуванням.

- Сприяння у започаткуванні власної справи, самозайнятість. Законодавством України передбачено надання додаткових послуг у сфері зайнятості та на ринку праці для окремих категорій населення у працездатному віці, які потребують соціального захисту і не здатні на рівних конкурувати на ринку праці.

Нарівні із загальними вакансіями, які надходять до центру зайнятості, на підприємствах, установах та організаціях додатково бронюються робочі місця, на яких можуть бути працевлаштовані безробітні особи певних категорій.

Список використаних джерел

1. Бур З.В., Цимбал В.В. Реалізація права на соціальне забезпечення у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності. Інвестиції: практика та досвід, 2022 № 17. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/483>

2. Головка В. В. Особливості державної політики соціального захисту населення в умовах воєнного стану в Україні. Вісник НУЦЗ України. Серія: Державне управління, 2022. Випуск 2(17). С. 65-73.

3. Державний центр зайнятості. Про службу. URL: <https://old.dcz.gov.ua/storinka/pro-sluzhbu>

4. Закон України «Про зайнятість населення» (редакція від 01.01.2025) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>

5. Івасюк А. Проблеми молодіжного безробіття. URL: <http://conf/cv.at.ua/forum/80769>

6. Наказ Міністерства соціальної політики «Про затвердження Положення про державну службу зайнятості» (редакція від 07.06.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1305-20#Text>

7. Служба зайнятості – партнер на ринку праці: підсумки та пріоритетні напрямки роботи. URL: <http://erkivska.gromada.org.ua/news/1579765794/>

8. Сухова К.К. Організаційний механізм державного управління наданням соціальних послуг у територіальних громадах. Дисертація на здобуття наук. ст. доктора філософії за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування. Маріупольський державний університет, Київ, 2023. 221 с.

Nataliia Hevchuk, Maxim Gaponov. STATE EMPLOYMENT SERVICE AS THE MAIN STRUCTURE OF SOCIAL SERVICES IN THE FIELD OF EMPLOYMENT.

Summary. The article analyzes the activities of the State Employment Service as the main structure of social services in the field of employment. The author reveals the main tasks of the State Employment Service, including: development of active programs aimed at supporting the unemployed; increasing the competitiveness of young people in the labor market; targeted financial assistance in employment of socially vulnerable categories of the population; introduction of new partnerships with employers and encouraging them to create new jobs; assistance in the development of small and medium-sized businesses. The author considers the activities of the service as a unified system of executive authorities at three levels. The functions of the State Employment Service are analyzed.

Key words: state employment service, social services, employment, employment, unemployment, unemployment.

УДК 364:355.48

Наталія ГЕВЧУК,

к.п.н., доцент, завідувач кафедри соціальної роботи,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

hevchuk@kpnpu.edu.ua

Анастасія ЛАБОРЕШНИХ

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,

спеціальності Соціальне забезпечення,

Кам'янець – Подільський національний університет імені Івана Огієнка

nastia.laboreshnykh@gmail.com

АНАЛІЗ ПОНЯТЬ «ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНА ОСОБА», «ДІТИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ» У НОРМАТИВНО- ПРАВОВИХ ДОКУМЕНТАХ ТА ВІТЧИЗНЯНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Гевчук Н.С. Лаборешних А.Д. Аналіз понять «Внутрішньо переміщена особа», «діти внутрішньо переміщених осіб» у нормативно-правових документах та вітчизняній літературі. У статті розглядаються поняття «Внутрішньо переміщена особа» та «діти внутрішньо переміщених

осіб»; особливості щодо соціального захисту незахищеної верстви населення; дотримання прав ВПО.

Ключові слова: «Внутрішньо переміщена особа»; «діти внутрішньо переміщених осіб»; правове регулювання ВПО; соціальний захист.

Мета статті полягає у висвітленні проблем соціального захисту щодо внутрішньо переміщених осіб, аналізу чинного законодавства та його практичного застосування.

Вступ. Повномаштабне вторгнення 24 лютого 2022 року стало справжнім викликом для політичного устрою України. Ця ситуація мала вплив на всі аспекти, особливо на сферу соціального захисту населення, яка в свою чергу відіграє важливу роль. Соціальних захист опікується вразливими, малозахищеними та незахищеними категоріями населення.

Структура систем соціального захисту для надання соціальних послуг є одним з основних місць та впровадження фінансових та соціальних платежів. Ці списки послуг є важливими і включають різноманітну підтримку під час кризових ситуацій, а також широкі медичні та соціальні послуги, які люди надають у спеціалізованих установах.

Вразливість людей, які потребують соціальних послуг через вік, самотність, стан здоров'я, соціальні негаразди, брак коштів та інші чинники, робить їх ще більш чутливими до різноманітних криз. Людина, яка не може самотійно подбати про себе, пересуватися або доглядати за дітьми, опиняється в абсолютно безпорадному стані в умовах війни. Для родин, де батьки мають наркотичну залежність, існують конфлікти або насильство, воєнні реалії можуть стати непереборною складністю [2].

Однією з таких вразливих категорій населення є Внутрішньо переміщені особи. Хто такі внутрішньо-переміщені особи або ВПО? Згідно законодавства: внутрішньо переміщена особа (ВПО) – це особа, що є громадянином України, іноземцем або ж особою без громадянства, але перебуває в Україні на законних підставах та має право на постійне проживання тут, яка змушена була покинути свій дім через збройний конфлікт, окупацію, прояви насилля, порушення прав і свобод людини, природні або техногенні катастрофи та інші причини. При цьому, людина не виїжджає за межі України, а вимушена шукати безпечніше або стабільніше місце для життя всередині своєї країни.

Базовим документом соціального захисту цієї категорії населення є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених

осіб» (2015 р.). За даними Міністерства соціальної політики (16.04.2022) понад 1,4 мільйона людей зареєстровані як ВПО. Міжнародна організація з міграції (МОМ) (01.04.2022): ВПО в Україні – 7139 тис. осіб; біженці які покидають Україну – 4138 тис. осіб; обдумують від'їзд з місця проживання 2910 осіб.

До переліку найскладніших проблем тих, хто через екстремальні умови або загрозливі обставини змушений покинути (особливо спішно) постійне місце проживання, відноситься низка фізіологічних, психологічних, матеріальних та соціальних проблем, що пов'язані з:

- втратами майна та стабільності умов життя;
- відсутністю достатніх можливостей для задоволення актуальних потреб;
- ризиками втрати суб'єктності діяльності;
- розривом певних структур ідентичності;
- порушенням родинних ідентичностей та зв'язків;
- втратою довіри та чітких орієнтирів в оцінці своїх соціальних зв'язків у системах відносин, що поляризується на «Ми» і «Вони» як протистояння, відчуження, що проявляється у фактах непорозуміння, напружених формах спілкування або його уникнення загалом;
- складнощами підтримки особистої ідентичності та самоідентифікації, ототожнення себе з великими та малими соціальними групами, новими територіальними та професійними спільнотами, усвідомлення себе їх членами, прийняття їхніх цілей та цінностей;
- труднощами соціальної адаптації до нових умов життя;
- труднощами інтеграції в нові структури ідентичності та нові кола соціальної взаємодії [5].

Найбільше вразливими та чутливими до військових подій і ситуації переміщення виявилися діти ВПО. Діти з числа внутрішньо переміщених осіб (ВПО) – це діти, які потребують особливої соціальної уваги та підтримки. Комплекс проблем дітей, які пережили наслідки війни, має свою специфіку. Ця обставина навіть спонукала до появи термінів «міграційна педагогіка», «педагогічна адаптація мігрантів», «діти війни», а також відповідні до них напрями досліджень. Специфіка вживання терміну «діти війни» в сучасних умовах полягає в тому, що ним визначають не лише покоління, яке народилося напередодні та під час Другої Світової війни, а

й покоління сучасних дітей, що стали жертвами російської агресії проти України.

Українське законодавство гарантує внутрішньо переміщеним особам (ВПО), які стали на облік, увесь обсяг прав. Серед них особливе місце відведено соціальним правам: право на роботу, пенсійне забезпечення, участь в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування (на випадок безробіття, тимчасової непрацездатності, нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань) та можливість отримувати соціальні послуги [7].

З метою забезпечення соціального добробуту внутрішньо переміщених осіб (ВПО) держава та інші уповноважені сторони зобов'язані гарантувати їхні права на: збереження єдності сім'ї та сприяння її возз'єднанню; надання інформації про зниклих членів родини; забезпечення безпечних умов існування та охорони здоров'я; надання правдивої інформації про ризики у місцях попереднього та теперішнього проживання, стан інфраструктури, навколишнє середовище та дотримання їхніх прав; створення належних умов для постійного або тимчасового проживання; оплату комунальних послуг та енергоносіїв у місцях компактного поселення ВПО.

Враховуючи поточну ситуацію в Україні, існуюча класифікація «дітей війни» включає три групи (1-3). Однак, на нашу думку, доцільно виокремлювати чотири категорії таких дітей:

1. ті, хто був змушений змінити місце проживання, переїхавши подальше від зони бойових дій;
2. ті, хто перемістився в межах Луганської та Донецької областей, оселившись поблизу лінії розмежування, у так званій "сірій зоні";
3. ті, хто залишився у своїх домівках у населених пунктах на лінії фронту, в «червоній зоні», де вони стикаються з небезпеками, такими як заміновані ліси, ризик обстрілів, розуміння видів зброї та постійне відчуття загрози.
4. діти, які залишились на окупованих територіях [6].

Для підтримки сімей з дітьми під час воєнних дій, з ініціативи Мінсоцполітики та за сприяння ЮНІСЕФ, Уряд України затвердив постанову Кабінету Міністрів від 05.04.2022 № 405. Цей документ

призначений для реалізації спільного проекту з ЮНІСЕФ щодо надання додаткової соціальної допомоги найбільш вразливим верствам населення.

Нормативно-правова база, що регулює облік внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та надання їм різноманітної допомоги, була започаткована ще у 2014 році у відповідь на масові переміщення, спричинені початком війни. Після повномасштабного вторгнення росії 24 лютого 2022 року Уряд України переглянув існуючі підходи та впровадив нові форми підтримки, включаючи гуманітарну допомогу та допомогу на проживання для постраждалого населення.

До нормативно-правових актів, які забезпечують захист прав Внутрішньо переміщених осіб, ми відносимо:

- Конституція України
- Кодекс цивільного захисту України від 02.20.2012 № 5403-VI
- Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 № 1207-VII
- Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706- VII
- Указ Президента України «Про межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях» від 07.02.2019 № 32/2019
- Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про затвердження воєнного стану в Україні» 24 лютого 2022 року № 2102- IX

Виходячи з викладеного можна зробити такі висновки: Повномасштабне вторгнення 2022 року суттєво погіршило гуманітарну кризу в Україні, що викликало масове внутрішнє переміщення. Соціальний захист ВПО, зокрема дітей, став першочерговим завданням держави. Чинна законодавча база була пристосована й розширена для забезпечення необхідної підтримки, включаючи фінансову допомогу та соціальні сервіси, у партнерстві з міжнародними організаціями.

Список використаних джерел

1. Алексєєнко Т., Гончар Л., Куниця Т., Бибик Д. Вимушені переселенці: соціально-педагогічні проблеми і досвід підтримки. (Т. Алексєєнко, Ред.). Імекс-ЛТД, 2020. 254 с.

2. Внутрішньо переміщені особи: особливості реалізації прав та доступу до адміністративних послуг метод. посіб. для проведення тренінгів / авт. кол.: Т. А. Крушельницька, О. Ю. Матвеева, В. А. Вершиніна [та ін.]; за заг. ред. Т. А. Крушельницької, О. Ю. Матвеевої. Київ: [б. в.], 2019. 240 с.

3. Закірова С. Зміни нормативно-правової бази у сфері вдосконалення правового статусу і соціального становища внутрішньо переміщених осіб в Україні [Електронний ресурс]. *Громадська думка про правотворення*, 2018. № 4 (148), С. 4-12. URL : <http://nbuviap.gov.ua/images/dumka/2018/4.pdf>

4. Конончук, А. І. Внутрішньо переміщені особи : соціальні аспекти проблем і шляхи їх вирішення. Соціологія та соціальна робота в умовах національних та регіональних викликів, ТОВ «РІК-У», 2019. С. 49-50.

5. «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» Закон України зі змінами від 8 травня 2024 року № 3687-IX URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-20#n106>

6. «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» Закон України зі змінами від 18 грудня 2024 року № 4158-IX URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4158-20#n35>

7. «Про затвердження Указу Президента України «Про затвердження воєнного стану в Україні» Закон України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>

Nataliia Hevchuk, Anastasiia Laboreshnykh. ANALYSIS OF THE CONCEPTS OF «INTERNALLY DISPLACED PERSON», «CHILDREN OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS» IN REGULATORY DOCUMENTS AND DOMESTIC LITERATURE.

Summary. The article examines the concepts of 'Internally Displaced Person' and 'children of internally displaced persons'; the specifics of social protection for vulnerable population groups; and the observance of the rights of IDPs.

Key words: «Internally Displaced Person»; «children of internally displaced persons»; legal regulation of IDPs; social protection.

Наталія ГЕВЧУК,
к.п.н., доцент, завідувач кафедри соціальної роботи,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
hevchuk@kpnpu.edu.ua

Денис ТЕРНАВСЬКИЙ,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальності Соціальне забезпечення,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
sz1b20.ternavskyi@kpnpu.edu.ua

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ: СУТНІСТЬ І НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Гевчук Н.С., Тернавський Д.В. Соціальний захист осіб похилого віку: сутність і нормативно-правове регулювання. Розкрито значення та сутність соціального захисту. Визначено поняття осіб похилого віку як категорію соціального захисту. Проаналізовано законодавство, що регулює питання соціального захисту осіб похилого віку.

Ключові слова: соціальний захист, особа похилого віку, законодавство, гарантії.

Вступ. Соціальний захист осіб похилого віку є одним із ключових напрямів державної соціальної політики, оскільки забезпечення гідного рівня життя для цієї категорії населення є важливим показником розвитку суспільства.

В умовах демографічного старіння населення, економічних змін та реформування системи соціального забезпечення актуальність дослідження механізмів підтримки літніх людей значно зростає.

Люди похилого віку не тягар для суспільства, вони можуть бути і передумовою поліпшення стандартів життя в країні, потужним чинником гуманізації соціуму. Але важливо підкреслити, що соціальна ізоляція в довгостроковій перспективі робить нестерпним життя для всіх.

На сьогоднішній день соціальний захист осіб похилого віку включає систему пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, догляду та медичних послуг, спрямованих на підтримку їхнього добробуту та соціальної інтеграції. Водночас існують проблеми, пов'язані з недостатнім

фінансуванням, нерівномірним доступом до соціальних послуг у різних регіонах та потребою вдосконалення правового регулювання в цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Даному питанню приділяли увагу багато вчених. Зокрема Голубенко Т. розглянула нормативно-правові аспекти соціальної роботи з людьми похилого віку, Іванова І. теоретично обґрунтувала соціальну роботу з людьми похилого віку, Моргай Л. аналізує систему соціального обслуговування літніх людей в Україні, підкреслюючи необхідність адаптації послуг до потреб цієї категорії населення, Галіяш Н., Калініченко Т. та Левченко О. досліджували осіб похилого віку як об'єкт соціального захисту в контексті їх проблем та потреб.

Мета. проаналізувати сутність соціального захисту осіб похилого віку та оцінити нормативно-правового забезпечення їхньої соціальної підтримки в Україні.

Методи дослідження: теоретичний аналіз літературних джерел, Інтернет-джерел з даної теми; аналіз чинного законодавства.

Результати дослідження. Соціальний захист громадян – це система державних заходів, спрямованих на забезпечення прав людей у соціальній сфері, де держава повинна піклуватися та надавати необхідну допомогу, зважаючи на їхній стан здоров'я, вік, соціальне становище та інші фактори.

Якщо говорити безпосередньо про таку категорію клієнтів як «люди похилого віку», то соціальний захист населення людей похилого віку – це комплекс економічних, соціальних і правових гарантій, які спрямовані для людей похилого віку і цей комплекс має базуватися на принципах милосердя та поваги [7].

Соціальний захист осіб похилого віку охоплює систему заходів, спрямованих на підтримку їхнього матеріального добробуту, здоров'я, соціальної активності та інтеграції в суспільство. Основними складовими цієї системи є пенсійне забезпечення, медичне обслуговування, надання соціальних послуг та пільг.

Особа похилого віку – це людина, яка досягла певного віку, що класифікується як старість або літній вік відповідно до соціальних, медичних та юридичних критеріїв.

За класифікацією Всесвітньої організації охорони здоров'я, до категорії людей похилого віку належать особи віком старше 60 років.

Однак слід зазначити, що в останні десятиріччя зарубіжні країни значно знизили пенсійний вік.

В Україні громадянами похилого віку визнаються особи, які досягли пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, а також особи, яким до досягнення зазначеного пенсійного віку залишилося не більш як півтора року.

Соціальний захист громадян похилого віку в Україні регулюється такими основними нормативно-правовими актами:

- Конституція України – гарантує рівні права всіх громадян, зокрема й осіб похилого віку, на соціальний захист, пенсійне забезпечення та допомогу у разі втрати працездатності. Зокрема стаття 46 гарантує громадянам, в тому числі особам похилого віку, право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [3].

- Закон України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку» – визначає права, пільги та державні гарантії для людей похилого віку. У статті 1 кожному ветерану праці та громадянину похилого віку гарантується належний рівень життя, задоволення різноманітних життєвих потреб, подання різних видів допомоги [4].

- Закон України «Про пенсійне забезпечення» – встановлює порядок нарахування та виплати пенсій різних видів. За цим Законом призначаються трудові пенсії:

- за віком;
- по інвалідності;
- в разі втрати годувальника;
- за вислугу років [5].

- Закон України «Про соціальні послуги» – регулює надання соціальних послуг, включаючи догляд за літніми людьми та підтримку в складних життєвих обставинах. У статті 1 описуються чинники, що можуть зумовити складні життєві обставини, серед яких і похилий вік.

Крім того, соціальний захист осіб похилого віку здійснюється і на міжнародному рівні.

Одним з першим важливим міжнародним актом, яке визначало норми регулювання становища людей похилого віку в суспільстві стала «Європейська соціальна хартія». Рада Європи прийняла цей акт 18 жовтня 1961 році. Стаття 23 гарантує право літніх людей на соціальний захист, що включає житло, соціальне забезпечення та догляд.

Також важливим документом який визначив основні стандарти щодо людей похилого віку з рекомендацією внесення їх у національне законодавство держав та створення оптимальних умов для їх реалізації є «Декларація ООН з проблем старіння» прийнята 16 жовтня 1992 р. – на другій Міжнародній конференції з проблем старіння з нагоди десятої річниці прийняття Віденського міжнародного плану дій з проблем старіння. У цій Декларації Генеральна Асамблея закликає міжнародне співтовариство до:

1. Здійснення Міжнародного плану дій з проблем старіння – сприяння реалізації плану та поширення принципів ООН щодо осіб похилого віку.
2. Досягнення глобальних цілей – підтримка стратегій до 2001 року для вирішення проблем старіння.
3. Покращення діяльності Секретаріату – удосконалення збору даних, досліджень, підготовки кадрів та обміну інформацією.
4. Розподіл ресурсів – надання уваги старінню населення в програмах ООН та перерозподіл ресурсів.
5. Співробітництво в рамках ООН – підтримка практичного співробітництва між урядами, установами, НУО та приватним сектором.
6. Цільовий фонд для країн, що розвиваються – зміцнення фонду для підтримки країн у вирішенні проблем старіння.
7. Інтеграція питань старіння у програми розвитку – врахування проблем похилого віку в програмах розвитку донорських і приймаючих країн.
8. Інформування через ЗМІ – просування Міжнародного дня осіб старшого віку та поширення принципів ООН.

9. Міжрегіональне співробітництво – сприяння обміну ресурсами та програмами для здоров'я, доходів та діяльності у старшому віці.
10. Використання ресурсів для старіння – застосування соціальних, економічних та культурних ресурсів для підтримки старіння як явища.

Отже, законодавство щодо соціального захисту людей похилого віку має досить непоганий рівень, однак є проблеми, які потребують вирішення:

1. Недостатність фінансування – існуючі соціальні програми та пенсійне забезпечення не завжди відповідають реальним потребам літніх осіб.
2. Недостатній контроль за виконанням законів – деякі гарантії, такі як заборона дискримінації, існують на папері, але фактично не реалізуються.
3. Проблеми доступу до медичних послуг – законодавчі норми передбачають надання медичних послуг літнім людям, але через нестачу ресурсів вони часто не отримують необхідного лікування.
4. Слабкий розвиток соціальних послуг – закони передбачають надання допомоги літнім особам, але реальна інфраструктура соціального обслуговування залишається недостатньо розвиненою.
5. Низька правова обізнаність літніх осіб – багато громадян похилого віку не знають про свої права, передбачені законами.

Висновки. Незважаючи на наявність нормативно-правової бази та розвиток соціальних послуг, існують певні виклики у сфері соціального захисту осіб похилого віку. До них належать недостатнє фінансування, кадрові проблеми та нерівномірний доступ до послуг у різних регіонах.

Перспективи розвитку включають вдосконалення законодавства, підвищення кваліфікації соціальних працівників та впровадження інноваційних підходів до надання послуг.

Список використаних джерел

1. Віденський Міжнародний план дій з проблем старіння. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_870 (дата звернення 02.04.2025)
2. Декларація з проблем старіння. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_510 (дата звернення 02.04.2025)

3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 03.04.2025)

4. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку: Закон України від 20.11.2024 № 4074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12#Text> (дата звернення 03.04.2025)

5. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 22.05.2018 № 2443-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text> (дата звернення 03.04.2025)

6. Про соціальні послуги : Закон України від 10.10.2024 № 4017-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення 03.04.2025)

7. Сопко Р. І. Соціальний захист людей похилого віку та їх права: збірник наукових праць. Серія «Україна-Цивілізація». Том V «Утвердження українського цивілізаційного простору: духовно-історичні передумови, сучасні тенденції та перспективи розвитку». Ужгород, 2016. С.223-228. URL: [file:///C:/Users/user/Downloads/Npchdusoc_2014_244_232_26%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/Npchdusoc_2014_244_232_26%20(1).pdf)

8. Шарапанюк Ю. А. Європейська соціальна хартія та її значення в сучасних умовах. *Грані права: XXI століття : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Одеса, 19 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 1 / за ред. Г. О. Ульянової ; уклад.: Ю. Д. Батан, М. В. Сиротко [та ін.] Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 537-539. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4ea605a0-b82c-4ed9-8822-9096ff9f57b6/content>

Nataliia Hevchuk, Denys Ternavskiyi. SOCIAL PROTECTION OF THE ELDERLY: ESSENCE AND REGULATORY REGULATION.

Summary. The meaning and essence of social protection are revealed. The concept of the elderly as a category of social protection is defined. The legislation regulating the issue of social protection of the elderly is analyzed.

Key words: social protection, elderly person, legislation, guarantees.

ОСНОВНІ МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Голова Н.І. Основні методи соціального прогнозування в діяльності фахівців соціальної роботи. В статті досліджено та проаналізовано значення соціального прогнозування в розвитку людської цивілізації. Розмежовані поняття: прогноз, прогнозування та прогноз – попередження. Розглядаються особливості соціального прогнозування, принципи та значення в суспільному розвитку. Досліджені основні види прогнозування: за проблемно – цільовим критерієм та критерієм часу. Виокремлені основні методи соціального прогнозування в діяльності фахівця соціальної роботи. Встановлено, що прогноз не можна ототожнювати зі спробами передбачити всі деталі майбутнього внаслідок впливу макро та мікро факторів, що опосередковують досліджувані феномени.

Ключові слова: прогноз, прогнозування, цивілізація, попередження, суспільство, соціологія, експерт, аналітик, методи, об'єкт, перспектива.

Вступ. Актуальність проблеми соціального прогнозування, в діяльності фахівця соціальної роботи, зумовлена такими чинниками: ускладнились процеси розвитку суспільного життя в умовах військового стану; значно розширився обсяг і масштаби прогностичної діяльності, кількісна і якісна багатоманітність об'єктів прогнозування; зросла соціальна, економічна, екологічна, інформаційна цінність прогнозів; ставши надбанням суб'єктів управління і планування, прогнози активно впливають на сьогодення, допомагають запобігти або звести до мінімуму небажані наслідки розвитку тих чи інших процесів соціальних процесів у майбутньому. Теоретичне визнання актуальності прогнозування та його зміст, дуже рідко у належному обсязі доповнюються практикою реалізації прогнозів і їхньою корекцією відповідно до процесів глобалізації гуманітарних та технічних проблем, притаманних розвитку людства у третьому тисячолітті. До тепер у

прогнозах виявляються дві головні вади — дефіцит стратегічних складових, здатності вирватися з цупких обіймів поточної суспільно-політичної кон'юнктури у часовому і просторовому відношенні та слабке наповнення предметно–практичними елементами, рекомендаціями, щодо вчасної та ефективної реалізації прогнозних висновків.

Відповідно до невирішених проблем дослідження визначена **мета статті**: дослідити та проаналізувати основні методи соціального прогнозування в діяльності фахівця соціальної роботи для розвитку соціальних процесів людства в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Саме інформаційні узагальнення економічних, соціальних, політичних та технологічних особливостей суспільства дали можливість вітчизняним науковцям, виокреми соціальне прогнозування в окрему галузь для розвитку та здатності соціальних явищ у майбутньому (Н.Голова, Л.Романовська, Ю.Бриндіков, І.Куліш, Ю.Овод). Дослідження соціального прогнозування, як футурологічного явища для побудови соціальних детермініцій, через наявні соціальні проблеми у майбутньому, дослідили такі науковці: А.Шеремет, К.Олійник, Н.Синюк, А.Рідкодубська. Наукові здобутки таких вчених, О.Василенко, Ю.Возної, С.Рабійчука, Т.Гудзь, Ю.Попика засновані на виокремленні загальнолюдських проблем в соціально-економічній, політичній та духовній сфері буття людини, та їх взаємозв'язок у майбутньому. Навіть культурологічні концепції Л.Якубової розглядають цивілізаційні потоки та культурно-історичні типи не як автономні, замкнуті системи, а як інформаційні динамічні утворення з певним типом цивілізаційного зростання, організації суспільного життя та продуктивного перетворення[5, с.78].

Вище зазначена проблема, методів соціального прогнозування в діяльності фахівця соціальної роботи, мала свій розвиток і в роботах зарубіжних дослідників: І. Бестужева–Лади, Е. Араб–Огли, В. Виноградова, А. Гендіна, В. Лисичкіна, О. Тугусакова, А. Венгерова, М. Поліщука, І. Бовша, А. Нікітіної, Г. Рубанова, М. Давидова, К. Руденко та ін. Значне місце займають тут дослідження концептуальних механізмів попередження екологічних катастроф як на глобальному, так і на локальному рівні вирішення соціальних явищ у майбутньому[5, с.79].

Аналізуючи проблему дослідження ми не можемо зменшити значення стародавніх філософів, а саме Канта і Фіхте, Шеллінга і Гегеля у розвитку

уявлень про майбутнє. Певною мірою вони були також утопістами, але як філософи історії вони внесли найбільший внесок у розвиток методології аналізу історичного прогресу як процесу закономірного і діалектичного [6]

Результати дослідження. Головна функція прогнозування полягає у попередженні аномальних та кризових явищ соціального розвитку в результаті розробки та реалізації теоретично обґрунтованої програми суспільних дій. Прогнозування як соціально – ціннісне розуміння майбутнього досліджується в різноманітних формах – від простої екстраполяції досягнутих результатів діяльності в тій або іншій сфері людського буття до наукових концепцій суспільного розвитку людства. Найменш дослідженою проблемою методологічного характеру є аналіз прогнозування в системі взаємозалежності об'єктів і зв'язків суспільного розвитку, зокрема, його зв'язку з плануванням та управлінням. Мається на увазі детальне дослідження таких різновидів прогнозу як «прогноз— попередження» і прогноз як «антикризова програма». Концептуальна розробка цих проблем дала б можливість як «зняти» універсалістський характер багатьох футурологічних концепцій, з одного боку, так і подолати інструменталістське розуміння соціального планування та управління, наблизити ці види соціальної практики до потреб цивілізаційного розвитку – з іншої сторони. Існує потреба представити прогноз не як багатоцільовий, технологічний і готовий до використання матеріал, а скоріше як засіб збереження гуманітарних цінностей.

З давніх-давен людство намагалося дізнатися про власне майбутнє, передбачити власну долю і подальший хід подій у своєму житті; прагнули заздалегідь підготуватись до майбутнього, більше того, вплинути на нього. Формування уявлень про майбутнє перебувало в тісному зв'язку з еволюцією первісної міфології: від примітивних міфів-казок, фантастично тлумачили найбільш прості явища природи, до міфів, що пояснює встановлення родових вдач і звичаїв, потім походження людей і світу в цілому, а також життя після смерті. На цій основі сформувалися найдавніші з існуючих – релігійні концепції майбутнього. Крім порівняно примітивних концепцій такого плану, які або не дожили до наших днів, або не мають значного поширення, виділяються дві, що пов'язані з існуючими світовими релігіями:

а) що склалася в I тисячолітті до н.е., більше розвинена індуїстсько-буддистська концепція, згідно з якою історія представляється

у вигляді постійної зміни циклів регресу (що охоплюють мільйони років) - від «золотого століття» до «кінця світу», потім «створення нового світу», знову регресу і т. д. без кінця. Такі погляди характерні для сучасної релігійної ідеології у великому регіоні Південно-Східної Азії;

б) що склалася в I тисячолітті до н.е. - I тисячолітті н.е.. Менш розвинена юдаїсько-християнсько-ісламська концепція, згідно з якою «історія майбутнього» представляється у вигляді приходу «рятівника-месії», встановлення «царства божого», настання «кінця світу», «Страшного суду», нарешті, знову-таки переходу в якісно новий стан, «вічного блаженства» для праведників і «вічних мук» для грішників. Більша частина утопій присвячена проблемам майбутнього суспільства і відноситься до розряду соціальних [5, с.78-79].

Традиція «роздумів про майбутнє» була продовжена в 20-х роках ХХ ст. на заході вченими і письменниками. Продовжуючи дослідження «передбачень», англійський біолог Дж. Голдейн, написав працю «Наука і майбутнє» (1916) [2, с.11]. Публікація через десятиліття, коли розгорілася дискусія про принципову можливість планування розвитку економіки і культури, виявилася основою серії понад ста брошур з найрізноманітнішими перспективними проблемами науки, соціології, економіки, культури, політики, мистецтва. Серія виходила в 1925-1930 рр.. на декількох мовах під загальною назвою «Сьогодні і завтра» У ній взяли участь багато діячів науки і культури заходу [3, с.56-57]. Серія викликала дискусію у світовій пресі та значно стимулювала інтерес наукової громадськості до проблем майбутнього, через призму сьогодення. Разом з тим на заході почали з'являтися фундаментальні монографії про конкретні перспективи розвитку науки, техніки, економіки, соціології та культури. До числа найбільш значних серед них можна віднести праці А. Лоу «Майбутнє» (1925), «Наука дивиться вперед» (1943), Ф. Джіббса «Післязавтра» (1928), Е. Біркенхеда «Світ у 2030 році» (1930) та ін. Рання футурологія заходу не вичерпувалася перерахованими роботами. З «роздумами про майбутнє» видатні діячі науки і культури, присвячували свої праці, все частіше і частіше [2, с.11]. У 20-х і на початку 30-х років потік футурологічних робіт наростав, відображуючись кількісно в десятках книг, сотнях брошур і статей. На початку 30-х років економічна криза і світова війна відсунули на задній план проблеми віддаленого майбутнього і буквально за кілька років, до середини 30-х років, звели майже нанівець футурологічні дослідження.

Актуальними стали проблеми майбутньої війни. З'явилася і перша узагальнююча радянська робота з даної проблематики під редакцією А. Анекштейна і Е. Кольмана – «Життя і техніка майбутнього» (1928) [2, с.12].

Прогноз як система (процедура, норма, установка) має велике значення для науки та суспільної практики тому, що пов'язує в єдину органічну цілісність майбутнє та минуле через сьогодення. Будь-яке явище майбутнього прогнозується з врахуванням того, що це явище іманентно притаманне сьогоденню і, найголовніше, – закономірно впливає з нього. Взаємозв'язок теорії та практики в процесі прогнозування проявляється в тому, що переробка прогнозними інститутами суспільства соціальної інформації має за мету формування соціальних, економічних, політичних, гуманітарних, культурних параметрів функціонування соціуму. Закріплені у суспільній свідомості як норми поведінки та суспільні установки, вони ціле направлено розвивають суспільство [1, с.4].

В ідеалі “споживання” прогнозів виглядає так: фахівець соціальної роботи (людина-дослідник, яка на основі наукових даних формує прогнозні матеріали) представляє формалізовані схеми майбутнього, які в залежності від обставин наповнюються життєвими ситуаціями, прагматичною частиною суспільства – політиками, які проектують соціокультурне майбутнє [4, с.7].

Прогноз-попередження за своєю суттю можна зарахувати до аналітичних прогнозів, проте він відрізняється від інших аналітичних прогнозів тим, що виходить з передумов несприятливого розвитку процесу на перспективу. Так, наприклад, прогнозом-попередженням може бути визначення на майбутнє кількості та структури населення за умови збереження сучасної несприятливої тенденції зниження народжуваності та більшості смертності серед населення [5,с.78-79]. Тобто, прогноз-попередження розкриває несприятливі або навіть небезпечні наслідки демографічної ситуації, що склалась, і може служити обґрунтуванням для вжиття відповідних заходів щодо попередження або пом'якшення небажаних наслідків.

Соціальне прогнозування займає особливе місце, як конкретне уявлення, передбачення, і судження про подію, стан соціальною об'єкта в майбутньому. Його не слід плутати із соціальним плануванням. Назвемо такі особливості соціального прогнозування:

- формулювання мети соціального прогнозування порівняно з плануванням має загальніший і абстрактніший характер;

- мета соціального прогнозування: на основі аналізу стану і поведінки соціальної системи в минулому, а також вивчення тенденції зміни чинників, що впливають на неї, визначити кількісні та якісні параметри її розвитку в перспективі, розкрити зміст ситуації, в яку потрапить система;

- соціальне прогнозування на відміну від планування дає лише інформацію для обґрунтування рішень і вибору методів планування, указує на можливі шляхи розвитку в майбутньому;

- соціальне планування визначає, який з цих шляхів вибирає суспільство, а прогнозування аналізує, їх розвиток у майбутньому[1, с.5].

Розрізняють різні види соціального прогнозування:

-за *проблемно-цільовим критерієм* соціальне прогнозування поділяється на пошукове й нормативне; Пошукове соціальне прогнозування полягає у визначенні імовірнісного стану об'єкта управління в майбутньому на основі аналізу особливостей його розвитку в минулому. Нормативне прогнозування - це визначення засобів для досягнення бажаного стану об'єкта чи заданої мети.

-за *критерієм часу* соціальне прогнозування поділяється на оперативне, короткотермінове і довготермінове[4, с.7].

Соціальне прогнозування використовує такий специфічний метод, як експертне опитування. Соціальне експертне опитування належить до якісних методів соціального прогнозування. Воно ґрунтується на логічному аналізі об'єктів управління, проводиться за загальними принципами, має на меті виявлення довготермінових проблем і визначення способів їх розв'язання.

Для характеристики об'єкта управління соціологами використовується експертиза, яка здійснюється відповідно до досвіду експерта, знань особливостей функціонування і розвитку досліджуваного об'єкта. Інформація при цьому збирається шляхом проведення безпосередніх опитувань населення.

Прогноз як поняття суспільного розвитку фокусується у ключових моментах життєдіяльності людини та суспільства: у формуванні системи інтересів, плануванні дій, прийнятті рішень, у заходах управлінського характеру. Тому соціальне прогнозування можна розглядати як складне багаторівневе утворення, а прогноз – з погляду його функціональної визначеності. Саме у функціональному плані прогностика як сфера гуманітарного знання становить значний інтерес для суспільства, оскільки будь-яка наукова теорія, маючи певну глибину передбачення, може слугувати основою для організаційного чи управлінського рішення в тій або іншій сфері людської життєдіяльності [6].

Соціальний прогноз завжди вирішує проблему, що виникла перед суспільством як перешкода його розвитку. На рівні прогнозних матеріалів можна раціонально вивести оптимальну модель продуктивного розвитку для всякої національної культури, незважаючи на специфіку її розвитку. Соціальний прогноз за своєю суттю не може бути також прирівняний до теоретичних закономірностей, які аналітично одержані у сфері природничо-технічних досліджень. Прогнозування є процесом перетворення їхньої інформаційної бази в категоріальну визначеність філософського знання на основі логіко-гносеологічного синтезу. Це певний процес переробки та споживання моделей майбутнього в процесі суспільного розвитку. Тому прогноз слід розглядати як соціально-психологічну установку, соціокультурну детермінанту, яка демонструє саме готовність суспільства до саморозвитку, бо навіть маючи ту чи іншу інформацію про різні суспільні явища, які існують зараз або існували в минулому, ніколи не можна повністю зрозуміти специфіку їхньої життєдіяльності[2, с.11-12].

Сучасний статус та зростання гуманітарного функціонального «навантаження» прогнозування в соціальному знанні та соціальній практиці вимагає розглядати його не лише як окрему суспільну дисципліну, не лише як форму соціального пізнання, як це ретельно викладено у сучасних суспільних науках, а в першу чергу, як принциповий механізм взаємозв'язку соціального знання та суспільної практики, як важливий і необхідний атрибут управлінської діяльності. У самому широкому сенсі слова “прогнозування” є багатоаспектним та органічно – цілісним рівнем усвідомлення історичного розвитку усієї людської цивілізації.

Більше того, прогноз виступає не тільки природною стадією діяльності планування, її головною ланкою, а й розгорнутою соціально-психологічною установкою для великих соціальних явищ людей, яка має рекомендаційний і коригувальний характер зі спрямованістю на стратегічну перспективу. Поряд з цим, прогноз може розглядатися і в контексті загальнолюдського, цивілізаційного осмислення, і у функціональному сенсі, технологічному та інструментальному значенні, цінність яких, відповідно розгортається, з одного боку, через «теорію», «закон», «детермінізм», а з іншого – через «передбачуваність» або «прогноз», що анулюється» [6].

Однак треба добре усвідомлювати, що прогноз не може бути точним відображенням картини майбутнього навіть у фрагментах, а є гуманітарним аналізом багатоваріантності суспільного розвитку. Він дає змогу формулювати альтернативи соціодинаміки і вибирати оптимальну ціль у майбутньому. Загалом, місце соціального прогнозування визначається потенціалом передпланової активності, формою здійснення і алгоритмом споживання прогнозу. Якщо соціальна значущість прогнозу велика, то, відповідно, місце соціального прогнозування стає домінуючим і навіть визначальним стосовно таких ланок соціальної практики, як планування і управління [1, с.4-5].

Два основоположні принципи визначають місце і роль соціального прогнозування. По–перше, прогноз ефективно проявляється тільки в умовах лібералізму або вільної конкуренції інститутів, які продукують гуманітарні матеріали; по–друге, прогностична діяльність – це гуманітарна реконструкція. Реконструктивний потенціал пропорційно пов'язаний з принциповою передбачуваністю, яка залежить від того, наскільки об'єкти прогнозу підпорядковуються соціокультурним (правовим, релігійним, політичним, соціальним, екологічним тощо) нормативам. Отже, передбачуваність як цінність закладена в сьогоденній діяльності людини і суспільства.

Висновки. Прогнозування як система стратегічних установок не може застосовуватися до життя в цілому. Прогноз – це, як було вже сказано, не планування дій, управлінських рішень, владних векторів, а пропозиції щодо варіантів передбачуваних подій. Прогноз як інструментальна система знань про майбутнє часто уявляється у вигляді збагаченої гіпотези, програми, вірогіднісного плану дій, аналітичного знання, які покликані розкрити невідоме: прогноз не є точним відображенням майбутнього внаслідок високої динамічності інформаційних одиниць суспільного розвитку; в прогнозі не може бути опису чітких параметрів або навіть тенденцій майбутнього, оскільки в гуманітарному матеріалі неможливо зафіксувати усе нескінченне розмаїття суспільного життя в понятійній системі координат; усі спроби раціонального осмислення прогнозу не повинні бути виражені у формі закономірностей або теорій; прогноз має стратегічний і рекомендаційний характер, бо забезпечує свободу вибору в рамках багатоваріантних схем життєдіяльності.

Таким чином, соціальне прогнозування продукує передбачливі матеріали у вигляді гуманітарних рекомендацій, але разом з тим завжди необхідні наглядні «ескізи» майбутнього. Міркуючи про перспективи розвитку людської цивілізації, слід не лише розвивати існуюче, а й ламати старі догми і стереотипи. Якщо не буде нового в сучасному, якщо не вирішимо сьогоднішніх глобальних проблем, то не буде й ніякого третього тисячоліття розвитку людства.

Список використаних джерел

1. Безпалько О.В. Соціальне проектування. Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Ін-т психології та соц. педагогіки, 2012. 127 с. С.4-5.
2. Гаврилишин Б. До ефективних суспільств: Дороговкази в майбутнє: доп. Київ: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2019. 248 с. С.11-12.
3. Лепський М. Основи стратегічного прогнозування політичних ситуацій та процесів. Запоріжжя: КСК-Альянс, 2022. - 467 с. С.56-57.
4. Матвієнко В. Прогностика. Київ. Українські пропілеї, 2020. 484 с.- С.7.
5. Підгребельна В.І. Соціальні технології. Одеса:Одеський національний університет імені І.Мечникова, 2024. 546 с. С.78-79.
6. Романенко О. Я. Футурологія та прогностика як способи інституціоналізації наукового прогнозування соціального майбутнього. URL:
[file:///C:/Users/HP/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/Nopa_2014_121_6%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/HP/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/Nopa_2014_121_6%20(1).pdf)

Holova Natalia. BASIC METHODS OF SOCIAL FORECASTING IN THE ACTIVITI OF SOCIAL WORK PROFESSIONALS

Summary. The paper investigates and analyzes the importance of social forecasting the development of human civilization. Differentiated concepts: prediction, prediction and forecast - warning. The features of social forecasting, principles and values in social development. The basic types of prediction: the problem - the target criterion and the criterion of time. The main methods of social forecasting in the activities of a social work specialist are identified. It is established that forecasting cannot be equated with attempts to predict all the details of the future due to the influence of macro and micro factors that mediate the phenomena under study.

Keywords: forecast, forecasting, civilization, warning, society, sociology, forecast - warning, expert, analyst, goal, object, perspective.

Андрій ГРИНЬКІВ,
к.філос.н., доцент, доцент кафедри соціальної політики,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
[**grinkiv@ukr.net**](mailto:grinkiv@ukr.net)

ВЕЛИКІ МОВНІ МОДЕЛІ (LLMs) У ВИЩІЙ ОСВІТІ: ВІД ПРОРИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДО РИЗИКУ ДЕГУМАНІЗАЦІЇ ТА МЕТАКОГНІТИВНОГО РЕГРЕСУ

Гриньків А.П. Великі мовні моделі (LLMs) у вищій освіті: від проривних технологій до ризику дегуманізації та метакогнітивного регресу.

Анотація. У статті досліджено багатоаспектний вплив великих мовних моделей (LLMs) на вищу освіту. Проаналізовано дихотомію можливостей та викликів: від персоналізації навчання до проблем академічної доброчесності. Висвітлено ризики метакогнітивного регресу, які виникають через надмірне покладання на автоматизовані системи. Розкрито етичні аспекти дегуманізації освіти та розмивання концепції авторства. Запропоновано рекомендації щодо збалансованої інтеграції LLMs в освітній процес, з акцентом на збереженні гуманістичних основ освіти та розвитку навичок критичного мислення.

Ключові слова. Великі мовні моделі, вища освіта, метакогнітивні процеси, академічна доброчесність, дегуманізація освіти.

Вступ. Стрімкий розвиток великих мовних моделей (LLMs) та їх інтеграція в освітній процес зумовлюють необхідність комплексного аналізу впливу даних технологій на систему вищої освіти. Спостерігається експоненціальне зростання використання LLMs серед студентського середовища, що породжує дихотомію можливостей та викликів для академічної спільноти. З одного боку, завдяки ШІ відкриваються перспективи для глибшого аналізу та розширення дослідницьких меж, персоналізації навчального процесу та підтримки студентів з різними освітніми потребами. З іншого боку, стає очевидним і спектр викликів: від зловживань у вигляді нечесного виконання завдань до ризиків послаблення метакогнітивних процесів і втрати мотивації до самостійної роботи.

Ключовим фактором, що визначає характер взаємодії студентів із великими мовними моделями, є їхня мотивація, яка варіюється від зовнішньої, орієнтованої на формальні показники успішності, до внутрішньої, спрямованої на поглиблення знань та розвиток компетентностей.

Особливу занепокоєність викликає потенційна дегуманізація освіти, що проявляється через редукцію особистісного виміру навчання та поступову заміну міжособистісної взаємодії «викладач-студент» на алгоритмічну взаємодію «студент-штучний інтелект». Це актуалізує філософсько-етичні аспекти використання LLMs, зокрема питання збереження гуманістичних основ освіти в умовах технологізації навчального процесу.

Не менш значущим викликом є вплив великих мовних моделей на метакогнітивні процеси студентів. Надмірне покладання на автоматизовані системи генерації контенту потенційно призводить до послаблення навичок саморегуляції навчання, критичного осмислення матеріалу та адекватної самооцінки, що загалом знижує якість освітніх результатів.

Мета дослідження - проаналізувати багатоаспектний вплив великих мовних моделей на вищу освіту, зосереджуючись на проблемах академічної доброчесності, метакогнітивних процесах студентів та етичних викликах, пов'язаних із потенційною дегуманізацією освіти, а також запропонувати рекомендації щодо збалансованої інтеграції LLMs в освітній процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Етичні проблеми використання штучного інтелекту стають усе більш актуальними з огляду на потенційні виклики та ризики, що зумовлюють необхідність формування відповідних морально-правових рамок (Тиньков О., Кузьміна С.; Slimi Z., Villarejo-Carballido Важливість ШІ як потужного інструмента модернізації освітньої сфери підкреслено у працях Марієнко М. і Коваленко В., а також у дослідженнях Ifenthaler D., Majumdar R., Gorissen P. та ін. Стверджується, що використання відкритих освітніх ресурсів та ШІ технологій не лише трансформує традиційні педагогічні підходи, а й стимулює розвиток цифрових компетентностей як викладачів, так і студентів (Aghaziarati A., Nejatifar S., Abedi A.; Kitcharoen P., Howimanporn S., Chookaew S.).

Значущу роль штучного інтелекту для підвищення якості навчання у закладах вищої освіти висвітлено у роботах Capinding A. і Dumayas F., Wen Z., Bai E., Li M., Harry A. і Sayudin S., Kranz A. і Abele H. Окреслено

переваги персоналізованого навчання, динамічного відстеження результатів та інтерактивних форм взаємодії, що стимулюють активність студентів. При цьому наголошується, що впровадження ШІ потребує орієнтації на формування вищих рівнів цифрової грамотності та критичного мислення (Моторіна В., Різак Г., Небеленчук І.; Lérias E., Guerra C., Ferreira P.).

Українські дослідники Марієнко М. та Коваленко В. розглядають взаємозв'язок між штучним інтелектом та відкритою наукою в освіті, акцентуючи на потенціалі ШІ для розширення доступу до знань. У працях Моторіної В., Різак Г. та Небеленчук І. запропоновані педагогічні стратегії впровадження штучного інтелекту в освітній процес закладів вищої освіти України.

Результати дослідження. Проблема академічної недоброчесності набуває нових форм із впровадженням великих мовних моделей у практику студентів. Спостерігається тенденція до використання LLMs як засобу уникнення самостійної роботи, що проявляється у генеруванні текстів академічних завдань – курсових робіт, рефератів, есе – з подальшим представленням їх як результатів власної інтелектуальної діяльності [14, 12]. Особливу небезпеку становить здатність LLMs генерувати унікальний контент, що успішно обходить традиційні системи виявлення плагіату, оскільки текст не є копією існуючих джерел, а створюється алгоритмічно.

Даний феномен детермінується переважанням орієнтації студентів на отримання формальних результатів (оцінок, дипломів) замість глибинного оволодіння знаннями та розвитку професійних компетентностей. За таких умов відбувається те, що філософ Жан Бодріяр назвав «симуляцією» – заміщення реальності (справжнього навчання) гіперреальністю (імітацією освітнього процесу), де академічні досягнення перестають свідчити про фактичний рівень компетентності студента, перетворюючись на «симулякри» – знаки, що не відповідають референту.

Консеквенціями таких практик є не лише девальвація академічних стандартів, але й формування спотвореної професійної ідентичності майбутніх фахівців, для яких симуляція компетентності стає нормативною моделлю поведінки.

Механістичне використання контенту, генерованого великими мовними моделями, призводить до редукції когнітивних процесів вищого порядку. Студенти, які надмірно покладаються на LLMs, демонструють

фрагментарне розуміння дисциплінарних знань, що проявляється у неспроможності застосовувати ці знання в нетипових ситуаціях та при вирішенні комплексних проблем.

Особливу занепокоєність викликає деградація метакогнітивних навичок – саморегуляції навчальної діяльності, планування когнітивних стратегій та об'єктивної самооцінки. Метакогнітивні процеси, тобто «мислення про мислення», є критично важливими для формування професійних компетентностей, оскільки забезпечують усвідомлений контроль над власною пізнавальною діяльністю. Автоматизоване генерування контенту нівелює необхідність активації таких метакогнітивних функцій, як:

- моніторинг розуміння матеріалу та виявлення когнітивних прогалин;
- ідентифікація причинно-наслідкових зв'язків між концепціями;
- оцінка релевантності інформації відносно навчальних цілей;
- трансфер знань між різними предметними галузями.

Систематичне делегування інтелектуальних завдань штучному інтелекту призводить до атрофії здатності до критичного аналізу, синтезу та рефлексивного мислення, що є фундаментальними для розвитку професійної компетентності та інтелектуальної самостійності.

Легкодоступність готових відповідей через LLMs створює ілюзію ефективності навчання при мінімальних когнітивних зусиллях, що призводить до руйнування внутрішньої мотивації до інтелектуального пошуку. Дана тенденція сигналізує про глибші трансформації освітнього середовища в бік його дегуманізації – процесу, при якому особистісний вимір навчання поступається місцем механістичній взаємодії з алгоритмами.

Дегуманізація освіти проявляється у редукції освітнього процесу до технократичної парадигми, де критерієм успішності стає не глибина розуміння, не творче переосмислення знань, а швидкість та об'єм продукування контенту. Такий підхід нівелює фундаментальну гуманістичну цінність освіти як простору особистісного становлення, діалогу та інтелектуальної автономії.

Використання LLMs для генерування академічних текстів створює прецедент розмивання концепції авторства. Традиційно авторство передбачає не лише створення оригінального контенту, але й особисту

відповідальність за його якість, ідейне наповнення та етичність. Делегування процесу текстотворення алгоритмічним системам призводить до проблеми атрибуції – неможливості чіткого визначення, хто є автором: людина, яка сформулювала запит, чи машина, що продукувала текст.

Ця дилема резонує з постструктуралістськими концепціями Мішеля Фуко («Що таке автор?») та Ролана Барта («Смерть автора»), які ще в другій половині XX століття проблематизували традиційне розуміння авторства, наголошуючи на дисперсії авторської функції та інтертекстуальності. Проте якщо постструктуралісти констатували метафоричну «смерть автора» як суб'єкта, що повністю контролює сенс тексту, то в епоху LLMs ми спостерігаємо буквальну «відсутність автора» як людини, що безпосередньо продукувала текст. Виникає феномен, який, розвиваючи концепцію Бодріяра, можна охарактеризувати як «симуляцію симуляції» – тексти, створені ШІ, є не просто симуляцією автентичного авторства, але симуляцією самого процесу симуляції, де відсутній не лише референт (реальний автор), але й сам знак (студент як симулятор авторства) заміщується алгоритмічною імітацією. Таким чином, відбувається перехід до гіперреальності, де не лише розмивається межа між оригіналом і копією, але й зникає сам суб'єкт-імітатор, замінений штучним інтелектом.

Ця проблема набуває особливої гостроти в контексті оцінювання результатів навчання, коли робота, створена за допомогою ШІ, але представлена як авторська, стає предметом академічної оцінки [4]. Виникає епістемологічний парадокс: оцінювання спрямоване на вимірювання компетентностей студента, проте фактично відображає алгоритмічну ефективність моделі.

Ситуація додатково ускладнюється у випадках, коли для перевірки студентських робіт викладачі також застосовують інструменти штучного інтелекту. Такий сценарій породжує метاپарадокс: штучний інтелект оцінює продукт, створений іншим штучним інтелектом, повністю виключаючи людину з процесу академічної комунікації. Це призводить до симуляції освітнього процесу в гіперреальності, де алгоритми взаємодіють з алгоритмами, створюючи ілюзію навчання, позбавленого автентичного людського виміру.

Ці феномени породжують фундаментальне питання: чи можемо ми говорити про авторство в традиційному розумінні у випадках колаборації людини та штучного інтелекту, і які нові моделі атрибуції та

відповідальності за інтелектуальний продукт можуть бути сформовані в цих умовах?

Великі мовні моделі, попри свою потужність, демонструють схильність до генерування контенту, що містить фактичні помилки, неточності або неверифіковані дані, що в науковій літературі отримало назву «галюцинацій ШІ» [13]. Для освітнього процесу така тенденція має критичне значення, оскільки створює ризик формування у студентів викривленої картини реальності, заснованої на недостовірній інформації.

Проблема полягає у відсутності у LLMs епістемічної відповідальності – внутрішнього зобов'язання щодо істинності тверджень. На відміну від людини, яка може відчувати моральну відповідальність за поширення хибної інформації, алгоритмічні системи позбавлені таких етичних обмежень. Це створює умови для ерозії фундаментальних для академічного середовища цінностей – достовірності, верифікованості та об'єктивності.

Найбільш фундаментальним етичним викликом є потенційна дегуманізація освіти, яка проявляється у поступовому витісненні міжособистісної взаємодії алгоритмічними системами. Філософський аналіз цього процесу дозволяє виявити глибинні трансформації освітньої парадигми:

1. *Редукція діалогічності*, яка полягає в тому, що освіта, як діалог між викладачем і студентом (між поколіннями та культурами) поступається місцем монологічній взаємодії з технологічними системами, що імітують комунікацію, але не здатні до автентичного діалогу в буберівському розумінні «Я-Ти» відносин.

2. *Втрата етичного виміру*, адже трансляція етичних норм та цінностей професійної діяльності, що традиційно відбувається через особистісний приклад та живу комунікацію, не може бути повноцінно реалізована через алгоритмічні системи, позбавлені моральної суб'єктності.

3. *Нівелювання унікальності освітнього досвіду*, тому що індивідуальна освітня траєкторія, що формується на перетині особистісних характеристик студента, педагогічної майстерності викладача та унікальної динаміки їхньої взаємодії, ризикує бути заміненою стандартизованими алгоритмічними рішеннями.

Вищезазначені процеси актуалізують необхідність філософського переосмислення місця технологій у освітньому процесі та виявлення

шляхів збереження гуманістичного ядра освіти в умовах технологічних трансформацій.

Великі мовні моделі, окрім згаданих викликів, відкривають й нові перспективи персоналізації освітнього процесу, адаптуючи навчальні матеріали відповідно до індивідуальних потреб студентів [11]. Для студентів з внутрішньою мотивацією LLMs виступають ефективним інструментом поглиблення знань, забезпечуючи доступ до деталізованих пояснень, альтернативних підходів та додаткових джерел інформації. Такий підхід дозволяє реалізувати диференційоване навчання в масштабах, недосяжних для традиційних методик, враховуючи когнітивні стилі, темп засвоєння матеріалу та специфічні освітні потреби кожного студента.

Окрім того, LLMs демонструють значний потенціал у забезпеченні інклюзивності освітнього середовища, надаючи адаптивну підтримку студентам з особливими освітніми потребами [7]. Технології ШІ здатні трансформувати навчальні матеріали у формати, доступні для студентів з різними формами інвалідності, а також забезпечувати персоналізовану допомогу відповідно до їхніх специфічних потреб. Одночасно, автоматизація рутинних завдань (узагальнення інформації, первинний аналіз джерел, оформлення бібліографії) вивільняє когнітивні ресурси студентів для вирішення більш складних інтелектуальних завдань – критичного аналізу, синтезу концепцій та розробки оригінальних ідей.

За умови методологічно обґрунтованого застосування, LLMs можуть стимулювати розвиток когнітивних процесів вищого порядку. Використання ШІ як генератора ідей і альтернативних підходів створює підґрунтя для розвитку дивергентного мислення, здатності аналізувати проблеми з різних перспектив та синтезувати інноваційні рішення. Особливо цінним є потенціал ШІ для активізації метакогнітивних процесів через порівняльний аналіз власних міркувань з результатами, генерованими алгоритмічними системами. Такий діалогічний підхід стимулює рефлексію, критичну оцінку інформації та вдосконалення аргументації, що є ключовими компетентностями сучасного фахівця.

Використання LLMs як інструменту для попереднього структурування складних проблем сприяє розвитку системного мислення, дозволяючи студентам візуалізувати взаємозв'язки між концепціями та формувати цілісне розуміння предметної галузі. При цьому ефективність такого використання безпосередньо корелює з рівнем внутрішньої

мотивації студентів та їхньою спрямованістю на глибинне оволодіння знаннями, а не лише на формальне виконання академічних вимог.

Заклади вищої освіти потребують розробки комплексних нормативних документів, що регламентують етичне використання великих мовних моделей в освітньому процесі. Такі політики мають чітко визначати допустимі межі застосування LLMs при виконанні різних типів академічних завдань, встановлювати процедури атрибуції контенту, генерованого за допомогою ШІ, та артикулювати наслідки порушення встановлених норм. Необхідним є диференційований підхід до регулювання використання LLMs залежно від специфіки дисциплін, типу завдань та етапу навчання студентів.

Інтегрування навчальних модулів з цифрової грамотності та критичного використання ШІ в освітні програми сприятиме формуванню у студентів компетентностей, необхідних для відповідального застосування LLMs. Такі модулі мають охоплювати технічні аспекти взаємодії з ШІ, методологію верифікації генерованого контенту, етичні принципи використання технологій та стратегії збереження інтелектуальної автономії. Важливим компонентом є формування навичок метакогнітивного моніторингу при використанні LLMs, що дозволить студентам критично оцінювати власний рівень розуміння матеріалу та ефективність стратегій навчання.

Адаптація системи оцінювання до реалій широкого використання LLMs передбачає розробку нового покоління академічних завдань, що фокусуються на процесі мислення та оригінальності підходів, а не на кінцевому продукті, який легко генерується алгоритмічними системами. Перспективними є методики, що передбачають:

- інтеграцію колаборативних та інтерактивних елементів, які вимагають синхронної комунікації та адаптації до нестандартних ситуацій
- акцент на рефлексивному аналізі власного процесу навчання та прийняття рішень
- еволюційний дизайн завдань, що передбачає етапність виконання з обов'язковими проміжними звітами
- використання технологій аутентичного оцінювання, які моделюють реальні професійні ситуації та вимагають інтеграції теоретичних знань з практичними навичками

Фундаментальним завданням закладів вищої освіти в епоху LLMs є збереження гуманістичної парадигми освіти, що передбачає пріоритетність

особистісного виміру навчання, діалогічності та етичної рефлексії. Це вимагає свідомого балансування технологічних інновацій з традиційними формами міжособистісної взаємодії, створення освітнього середовища, де технології виступають інструментом посилення людських можливостей, а не їх заміщення. Переосмислення ролі викладача в таких умовах передбачає акцентування на функціях, які неможливо делегувати ІІІ.

Висновки. Використання LLMs трансформує сферу академічної доброчесності, створюючи нові форми порушень, що важко виявляються традиційними методами та призводять до симуляції освітнього процесу і формування викривленої професійної ідентичності майбутніх фахівців.

Некритичне застосування великих мовних моделей студентами спричиняє метакогнітивний регрес, що проявляється у деградації навичок саморегуляції навчання, критичного мислення та трансферу знань, і, як наслідок, знижує якість професійної підготовки. Постає фундаментальна проблема дегуманізації освіти, коли особистісний вимір навчання та діалогічна взаємодія «викладач-студент» поступаються місцем алгоритмічним процесам, позбавленим етичного виміру та потенціалу передачі ціннісних орієнтирів.

Розмивання концепції авторства у цифрову епоху потребує нових моделей атрибуції та відповідальності за інтелектуальний продукт, особливо у контексті колаборації людини зі штучним інтелектом. Попри виклики, LLMs мають значний потенціал для персоналізації навчання, забезпечення інклюзивності освітнього середовища та стимулювання когнітивних процесів вищого порядку за умови методологічно обґрунтованого застосування.

Збалансована інтеграція LLMs в освітній процес вимагає комплексного підходу, що включає: розробку нормативних документів щодо етичного використання ІІІ; впровадження навчальних модулів з цифрової грамотності; адаптацію системи оцінювання до нових реалій; переосмислення ролі викладача. Фундаментальним викликом сучасної вищої освіти є збереження її гуманістичного ядра в умовах технологізації, що потребує гармонійного поєднання інноваційних технологій з класичними освітніми цінностями – діалогічністю, критичним мисленням та етичною рефлексією.

Ефективна відповідь на виклики епохи LLMs лежить не в площині технофобії чи некритичного техноентузіазму, а у формуванні збалансованого підходу, де технології розглядаються як інструмент

посилення людських можливостей, а не як їх заміна. Такий підхід передбачає системні зміни на інституційному рівні, трансформацію педагогічних практик та формування нової цифрової культури академічного середовища.

Список використаних джерел

1. Марієнко М., Коваленко В. Штучний інтелект та відкрита наука в освіті. *Physical and Mathematical Education*. 2023. №38(1). С. 48-53. URL: <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2023-038-1-007>
2. Моторіна В., Різак Г., Небеленчук І. Педагогічні стратегії впровадження штучного інтелекту в освітній процес закладів вищої освіти України. *Вісник науки та освіти*. 2024. №9(27). С. 937-951. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-9\(27\)-937-951](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-9(27)-937-951)
3. Тиньков О., Кузьміна С. Проблеми застосування штучного інтелекту, етичний аспект. *Науковий Вісник Ужгородського Національного Університету Серія Психологія*. 2024. №4. С.12-15. URL: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2024.4.2>
4. Abuodha L., Kipkebut A.. Disruptive ai in education: transforming learning in the digital age. *International Journal for Research in Applied Science and Engineering Technology*. 2024. №12(2). pp.195-199. URL: <https://doi.org/10.22214/ijraset.2024.58283>
5. Aghaziarati A., Nejatifar S., Abedi A. Artificial intelligence in education: investigating teacher attitudes. *Aitechbesosci*. 2023. №1(1). pp.35-42. URL: <https://doi.org/10.61838/kman.aitech.1.1.6>
6. Harry A., Sayudin S.. Role of ai in education. *Interdiciplinary Journal and Hummanity (Injurity)*. 2023. №2(3). pp.260-268. URL: <https://doi.org/10.58631/injurity.v2i3.52>
7. Ifenthaler D., Majumdar R., Gorissen P., Judge M., Mishra S., Raffaghelli J. et al.. Artificial intelligence in education: implications for policymakers, researchers, and practitioners. *Technology Knowledge and Learning*. 2024. №29(4). pp.1693-1710. URL: <https://doi.org/10.1007/s10758-024-09747-0>
8. Kitcharoen P., Howimanporn S., Chookaew S. Enhancing teachers' ai competencies through artificial intelligence of things professional development training. *International Journal of Interactive Mobile Technologies (ijim)*. 2024. №18(02). pp.4-15. URL: <https://doi.org/10.3991/ijim.v18i02.46613>

9. Kranz A., Abele H. The impact of artificial intelligence (ai) on midwifery education: a scoping review. *Healthcare*. 2024. №12(11). pp.1082. URL: <https://doi.org/10.3390/healthcare12111082>
10. Lérias E., Guerra C., Ferreira P. Literacy in artificial intelligence as a challenge for teaching in higher education: a case study at portalegre polytechnic university. *Information*. 2024. №15(4). pp.205. URL: <https://doi.org/10.3390/info15040205>
11. Liang Y. Balancing: the effects of ai tools in educational context. *FHSS*. 2023. №3(8). pp.7-10. URL: <https://doi.org/10.54691/fhss.v3i8.5531>
12. PAN J. Ai-driven english language learning program and academic writing integrity in the era of intelligent interface. *English Language Teaching and Linguistics Studies*. 2024. №6(4). pp.120. URL: <https://doi.org/10.22158/eltls.v6n4p120>
13. Tlili A., Shehata B., Adarkwah M., Bozkurt A., Hickey D., Huang R. et al.. What if the devil is my guardian angel: chatgpt as a case study of using chatbots in education. *Smart Learning Environments*. 2023. №10(1). URL: <https://doi.org/10.1186/s40561-023-00237-x>
14. Yan L., Sha L., Zhao L., Li Y., Martínez-Maldonado R., Chen G. et al.. Practical and ethical challenges of large language models in education: a systematic scoping review. *British Journal of Educational Technology*. 2023. №55(1). pp.90-112. URL: <https://doi.org/10.1111/bjet.13370>

Hrynkiv Andrii. LARGE LANGUAGE MODELS (LLMs) IN HIGHER EDUCATION: FROM DISRUPTIVE TECHNOLOGIES TO THE RISK OF DEHUMANIZATION AND METACOGNITIVE REGRESSION.

Summary. The article explores the multifaceted impact of large language models (LLMs) on higher education. It examines the dichotomy of opportunities and challenges from personalizing learning to academic integrity issues. The risks of metacognitive regression arising from excessive reliance on automated systems are highlighted. Ethical concerns related to the dehumanization of education and the blurring of the concept of authorship are discussed. Recommendations are offered for the balanced integration of LLMs into the educational process, with an emphasis on preserving the humanistic foundations of education and fostering critical thinking skills.

Key words: large language models, higher education, metacognitive processes, academic integrity, dehumanization education.

Олена ДАНИЛЮК,
к. екон. н., доцент кафедри соціальної роботи
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

danylyuk@kpnpu.edu.ua

Олег СІВАК,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальності Соціальне забезпечення,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

sz1b21.sivak@kpnpu.edu.ua

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Данилюк О.І., Сівак О.М. Теоретичні аспекти соціальної підтримки населення в умовах воєнного стану. Стаття присвячена теоретичним аспектам соціальної підтримки населення в умовах воєнного стану, зокрема в контексті війни росії проти України. Автор аналізує основні механізми соціальної підтримки, принципи та форми допомоги, що забезпечують задоволення базових потреб громадян під час війни. Обговорюються різні функції соціальної підтримки, зокрема забезпечення життєвих потреб, психологічна допомога, підтримка внутрішньо переміщених осіб, а також економічна підтримка. Окремо виділяються проблеми та виклики, з якими стикається система соціальної допомоги в умовах воєнного стану, зокрема нестача фінансів, логістичні труднощі, а також необхідність в психологічній реабілітації для постраждалих. Пропонуються шляхи вдосконалення соціальної підтримки, зокрема через інтеграцію цифрових технологій, міжнародну співпрацю та розвиток програм психологічної підтримки.

Ключові слова: соціальна підтримка, воєнний стан, фінансова допомога, соціальна політика, війна, Україна, державна програма, міжнародна співпраця.

Вступ. Соціальна підтримка населення в умовах військового стану є важливою складовою соціальної політики держави, яка покликана забезпечити базові потреби громадян, зберегти стабільність суспільства та сприяти відновленню після воєнних дій. У сучасному світі питання

соціальної підтримки набуває особливої актуальності в умовах глобальних політичних та військових конфліктів, зокрема, в контексті агресії, яку зазнала Україна в результаті повномасштабного вторгнення росії. Оскільки воєнний стан супроводжується значними економічними, соціальними та політичними викликами, важливим є розуміння теоретичних аспектів, які лежать в основі механізмів соціальної підтримки.

Мета статті полягає в аналізі теоретичних аспектів соціальної підтримки населення в умовах воєнного стану, виявленні основних принципів, механізмів та форм такої підтримки, а також дослідженні проблем і викликів, з якими стикається система соціальної допомоги в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти соціальної підтримки активно досліджуються в наукових публікаціях Т.І. Коваленко, Н.Ю. Зубкової, О.І. Хмельницької, А.В. Федорової, Грень Т.Я. та ін. Однак, в умовах воєнного стану, система соціальної підтримки населення зазнає додаткових викликів, і тому актуальність таких досліджень зростає.

Результати дослідження. Війна росії проти України зумовила суттєве зростання кількості населення, яке потребує державної підтримки. Через це, найважливішим завданням держави на сьогоднішній день є при будь-яких умовах допомагати забезпечити соціальну підтримку населення в період дії воєнного стану не зважаючи на значне обмеження бюджетного фінансування даної статті видатків [1, с. 83].

Соціальна підтримка – це система заходів, спрямованих на забезпечення базових потреб населення, зокрема матеріальних, медичних, психологічних та соціальних, в умовах кризових ситуацій, таких як війна, стихійні лиха, економічні кризи тощо.

Соціальна підтримка є ключовим елементом соціальної політики, спрямованим на забезпечення соціальної безпеки громадян, зниження соціальних ризиків і допомогу у подоланні труднощів. В умовах воєнного стану це поняття набуває нових ознак, оскільки загрози для національної безпеки змінюють пріоритети державної політики.

У період воєнного стану соціальна підтримка набуває різних форм, включаючи надання гуманітарної допомоги, фінансової підтримки, медичних послуг, а також підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та інших категорій населення, які зазнали значних втрат.

Соціальна підтримка в умовах воєнного стану виконують кілька функцій [2,3,4]:

- Забезпечення життєвих потреб. Війна руйнує економічні та соціальні структури, тому надання основних потреб, таких як їжа, вода, медичне обслуговування, житло, є основним завданням соціальної підтримки. У такій ситуації важливо забезпечити швидке та ефективне постачання гуманітарної допомоги для тих, хто цього найбільше потребує.

- Психологічна підтримка. У результаті військових дій значно зростає рівень стресу серед населення. Важливою частиною соціальної підтримки є надання психологічної допомоги, що включає консультації, психотерапевтичну допомогу та реабілітаційні програми для жертв війни.

- Підтримка внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Одним із найбільших викликів для України під час війни є велика кількість ВПО. Держава та міжнародні організації повинні розробити комплексну стратегію підтримки цієї категорії громадян, зокрема надання тимчасового житла, допомоги у працевлаштуванні, соціальних виплатах, а також забезпечення доступу до медичних послуг та освіти.

- Економічна підтримка. У період війни багато громадян втрачають можливість працювати, а економіка зазнає серйозних збитків. У таких умовах важливими є фінансові компенсації, виплати допомоги на утримання сімей, забезпечення необхідними засобами для виживання, а також надання кредитів та позик для підтримки бізнесу.

Механізми соціальної підтримки в умовах воєнного стану можуть бути різноманітними та включати такі основні компоненти [5,6]:

1. Державні програми соціальної допомоги. В умовах війни держава повинна оперативно розробляти програми підтримки населення. Це можуть бути програми допомоги сім'ям загиблих та поранених військовослужбовців, виплати внутрішньо переміщеним особам, надання компенсацій підприємствам, які зазнали збитків унаслідок воєнних дій.

2. Гуманітарна допомога. В умовах кризи міжнародні організації, такі як ООН, Червоний Хрест, а також національні організації надають гуманітарну допомогу у вигляді продуктів харчування, медичних засобів, одягу та інших життєво необхідних товарів.

3. Соціальні послуги для ВПО. Учасники програми соціальної підтримки повинні отримувати доступ до медичних послуг, тимчасового житла, освітніх програм та можливості працевлаштування.

4. Фінансова підтримка. Це можуть бути прямі виплати, пільги на комунальні послуги, знижки на ліки, податкові канікули для підприємців, а також програми соціального кредитування для малих та середніх підприємств, що зазнали втрат.

5. Волонтерські ініціативи та підтримка громадських організацій. В умовах війни волонтери відіграють ключову роль у забезпеченні базових потреб населення. Громадські організації активно співпрацюють з державними структурами для ефективного постачання допомоги та підтримки населення.

Попри наявність механізмів соціальної підтримки, система соціальних послуг в умовах воєнного стану зіштовхується з рядом труднощів. Одним із головних викликів є нестача фінансових ресурсів для забезпечення належного рівня соціальної допомоги. Держава може мати труднощі з мобілізацією необхідних коштів для підтримки великої кількості постраждалих. Війна також викликає суттєві труднощі в логістиці, зокрема через руйнування інфраструктури, що ускладнює доставку гуманітарної допомоги та надання медичних послуг у постраждалих регіонах. Множинні втрати, руйнування, постійна небезпека можуть призвести до психічних розладів серед громадян, що вимагає впровадження спеціалізованих психологічних програм підтримки. Крім того, Україна, як і багато інших країн, зіткнулася з великим потоком людей, які були змушені залишити свої домівки. Це створює додаткове навантаження на соціальну інфраструктуру.

У майбутньому соціальна підтримка населення в умовах воєнного стану повинна стати більш гнучкою та адаптованою до нових реалій. Одним із важливих аспектів є:

1. Інтеграція цифрових технологій. Впровадження цифрових платформ для надання соціальних послуг, реєстрації заявок на допомогу, організації моніторингу та підтримки громадян. Це дозволить прискорити процеси та зробити їх більш прозорими.

2. Міжнародна співпраця. Співпраця з міжнародними організаціями, такими як ООН та ЄС, дозволить отримати додаткову допомогу та ресурси для соціальної підтримки населення.

3. Психологічна реабілітація. Розвиток програм психологічної реабілітації для тих, хто пережив війну, та для учасників бойових дій.

Висновки. Соціальна підтримка в умовах воєнного стану є надзвичайно важливим інструментом, який допомагає зберегти стабільність в суспільстві та підтримати громадян у складних умовах. Вона повинна бути комплексною, гнучкою та адаптованою до нових викликів, що виникають унаслідок війни. Перспективи розвитку соціальної підтримки включають впровадження цифрових технологій, удосконалення програм для ВПО та розвиток міжнародної співпраці. Це дозволить не лише зберегти соціальний мир, але й сприяти швидкому відновленню країни після воєнних дій.

Список використаних джерел

1. Грень Т.Я. Особливості реалізації політики соціального захисту територій в умовах війни. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. № 6. Т. 33 (72). С. 80–84.
2. Бабиш О.Ф. Соціальна підтримка в умовах воєнного стану: теоретичний та практичний аспект. *Журнал соціальної політики та гуманітарної допомоги*. 2023. Т. 45, № 2. С. 34–45.
3. Коваленко Т.І. Економічні механізми соціальної підтримки під час війни. *Соціологія та економіка кризи*. 2022. Т. 3, № 1. С. 22–36.
4. Зубкова Н.Ю. Психологічна підтримка населення в умовах війни: виклики та можливості. *Журнал психо-соціальних досліджень*. 2023. Т. 12, № 4. С. 56–63.
5. Хмельницька О.І. Роль міжнародних організацій у соціальній підтримці в умовах воєнного стану. *Глобальні виклики та гуманітарна допомога*. 2023. Т. 7, № 2. С. 78–92.
6. Федорова А.В. Проблеми і виклики соціальної підтримки в умовах воєнного стану. *Теорія і практика соціального захисту*. 2023. Т. 6, № 3. С. 44–50.

Olena Danyliuk, Oleh Sivak. THEORETICAL ASPECTS OF SOCIAL SUPPORT FOR THE POPULATION UNDER MARTIAL LAW.

Summary. The article is devoted to theoretical aspects of social support for the population under martial law, in particular in the context of the war of Russia against Ukraine. The author analyzes the main mechanisms of social support, principles and forms of assistance that ensure the satisfaction of the basic needs of citizens during the war. The various functions of social support are discussed, in particular, the provision of vital needs, psychological assistance, support for

internally displaced persons, as well as economic support. The problems and challenges faced by the social assistance system under martial law are highlighted, in particular, the lack of finances, logistical difficulties, as well as the need for psychological rehabilitation for victims. Ways of improving social support are proposed, in particular through the integration of digital technologies, international cooperation and the development of psychological support programs.

Key words: social support, martial law, financial assistance, social policy, war, Ukraine, state program, international cooperation.

УДК 304.364.2

Олена ДАНИЛЮК,

к. екон. н., доцент кафедри соціальної роботи

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

danylyuk@kpnpu.edu.ua

Олег ТОКАР,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,

спеціальності Соціальне забезпечення,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

sz1m24.tokar@kpnpu.edu.ua

СОЦІАЛЬНА РЕІНТЕГРАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ В УКРАЇНІ

Данилюк О.І., Токар О.Б. Соціальна реінтеграція ветеранів в Україні. Стаття присвячена процесу соціальної реінтеграції ветеранів в Україні в умовах сучасних соціальних і економічних викликів. Вивчаються основні проблеми та труднощі, з якими стикаються ветерани під час повернення до цивільного життя, а також роль держави, громадських організацій та соціальних інститутів у підтримці цього процесу. Особливу увагу приділено питанням психологічної реабілітації, забезпечення економічної стабільності, правової підтримки та інтеграції ветеранів у соціум.

Ключові слова: соціальна реінтеграція, ветерани, психологічна реабілітація, соціальна підтримка, правова підтримка, громадські

організації, соціальна адаптація, державна політика, реінтеграційні програми.

Вступ. Соціальна реінтеграція ветеранів є важливою складовою частиною процесу адаптації людей, які повертаються з війни, до мирного життя. В умовах війни, коли багато військових переживають травматичні ситуації, реінтеграція ветеранів стає необхідною для їхнього фізичного та психологічного відновлення, а також для нормалізації їхнього соціального статусу в суспільстві. В Україні, де війна на сході країни триває вже понад п'ять років, проблема реінтеграції ветеранів має особливу актуальність. Проблеми адаптації колишніх військових до цивільного життя стали значною перешкодою на шляху відновлення стабільності в суспільстві.

Реінтеграція ветеранів охоплює різні аспекти життя, включаючи фізичну, психологічну, соціальну та економічну реабілітацію. Українська держава вже зробила певні кроки для вирішення цих проблем, однак необхідна комплексна стратегія, яка забезпечить ефективне вирішення цих питань на всіх рівнях суспільства.

Метою статті є аналіз процесу соціальної реінтеграції ветеранів в Україні, визначення основних проблем та викликів, з якими стикаються ветерани під час повернення до цивільного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти реінтеграції ветеранів активно досліджуються в наукових публікаціях Бабиць О.Ф., Зубкової Н.Ю., Сергієнко, М. В. та ін. Однак в умовах воєнного стану соціальна реінтеграція ветеранів в Україні стикається з новими викликами, що робить актуальність таких досліджень ще більшою.

Результати дослідження. Сучасні реалії України концентрують увагу суспільства на мобілізації та веденні війни, економічній стабільності країни та військовій допомозі. Водночас одним з наслідків війни є кількість ветеранів, яка постійно зростає. Однак захист і реалізація їхніх прав та інтересів подекуди недоотримують потрібної уваги з боку держави та суспільства. Держава має обов'язки перед ветеранами: забезпечення їх прав, законодавче врегулювання, реалізація пільг та послуг, а також реінтеграція у суспільство. Це питання є дуже важливим як на сьогодні, так і для розвитку й планування майбутнього.

Соціальна реінтеграція ветеранів – це процес повернення особи, яка брала участь у збройних конфліктах, до активного життя в суспільстві.

Вона включає як індивідуальний, так і колективний рівень адаптації, на якому враховуються особливості психічного, фізичного та соціального стану ветеранів [3, 4].

Реінтеграція передбачає відновлення ветераном своїх ролей у родині, на роботі та в громаді, що сприяє його адаптації до мирного життя. Вона є важливим етапом в процесі адаптації ветеранів до нових умов, в які вони потрапляють після завершення військової служби. Під час реінтеграції особливу роль відіграють психосоціальні програми підтримки, соціальні послуги та державна допомога.

На міжнародній площині, у країнах, які мають значущу кількість ветеранів, давно зрозуміло, що держава повинна забезпечувати належне регулювання у цій сфері. По-перше, те, як ми ставимось до ветеранів, прямо пропорційне готовності нового покоління нести військову службу, а отже, і рівню обороноздатності країни. По-друге, враховуючи, що кількість ветеранів в Україні постійно зростає, реалізація їхніх прав, пільг та послуг державою впливає на стан суспільства, внутрішні зв'язки, налагодженість процесів та економічний рівень громад. Саме у цьому контексті реінтеграція та реабілітація дуже важливі [5].

Без належної реінтеграції ветерани зіштовхуються з численними труднощами як фінансового, так і психологічного характеру. У довгостроковій перспективі ці проблеми можуть призвести до протиправної поведінки, що, у свою чергу, може привести до залучення ветеранів до правової системи. У цьому контексті Україні слід розробити відповідні судові процедури, які повинні бути орієнтовані на реабілітацію та реінтеграцію, а не на покарання.

Після 2014 року в Україні проблема соціальної реінтеграції ветеранів набула надзвичайної важливості через війни на сході країни та численні конфлікти, у яких брали участь українські військові. Після повернення зі служби ветерани стикаються з різноманітними труднощами, серед яких психологічні травми, проблеми з працевлаштуванням, соціальна ізоляція, фінансові труднощі.

За статистикою, понад 300 000 осіб пройшли службу в зоні бойових дій з 2014 року, і більшість із них повернулася додому з різними фізичними і психологічними травмами. На жаль, багатьом з них не вистачає необхідної підтримки для повноцінної адаптації в суспільстві. Необхідність створення

механізмів підтримки і реінтеграції ветеранів стала нагальною потребою для розвитку соціальних програм в Україні [1, 7].

Повертаючись до мирного життя після служби, ветерани стикаються з рядом труднощів, серед яких побутові, фінансові, фізичні та психологічні проблеми. Перший рік після звільнення зі служби є критичним, і в цей період надзвичайно важлива підтримка з боку держави, громади, благодійних організацій, родини та друзів, щоб зменшити ймовірні негативні наслідки. Це і є основною метою реінтеграції. На основі міжнародних досліджень реінтеграція визначається як відновлення ролей у родині, громаді та на робочому місці, що залежить від різноманітних зовнішніх факторів. Процес реінтеграції можна трактувати як не лише повернення до цивільного життя, але й взаємодію особи з оточуючим середовищем.

Держава відіграє ключову роль у процесі соціальної реінтеграції ветеранів, забезпечуючи необхідні законодавчі ініціативи та фінансову підтримку. Законодавча база для реінтеграції ветеранів була значно посилена після початку війни на сході України. Прийняття законів про соціальний захист ветеранів, створення Міністерства у справах ветеранів, розробка програм з надання медичних, психологічних, соціальних і юридичних послуг є важливими кроками в цьому напрямку [2, 4, 5].

Однак ці ініціативи ще не забезпечують достатньої ефективності в реінтеграції ветеранів. Потрібно розробити додаткові механізми, які б дозволяли ветеранам легко отримувати необхідну допомогу, допомагали б їм знайти роботу, вирішувати житлові питання, а також адаптуватися до нових соціальних умов.

Для того щоб визначити необхідний обсяг послуг і підтримки для ветеранів, важливо чітко окреслити концепцію реінтеграції. Це передбачає визначення кількох рівнів реінтеграції в суспільство і виявлення потенційних проблем, з якими ветерани можуть зіткнутися на кожному з цих рівнів.

На індивідуальному рівні (ветеран і його особистий стан) ми маємо саму людину, яка повертається з війни. Варто зазначити, що не всі ветерани мають психологічні або поведінкові труднощі, хоча значна частина все ж потребує підтримки. На цьому рівні реінтеграції важливими є аспекти фізичного, психологічного, демографічного та культурного характеру.

Держава повинна регулювати і враховувати такі проблеми, як посттравматичний стрес, депресія, тривожність, залежність від психоактивних речовин, схильність до суїцидів, а також фізичні травми і інвалідність. Ці явища мають бути закріплені на законодавчому рівні, а послуги з реінтеграції ветеранів – розширені.

На міжособистісному рівні (ветеран і його найближче оточення) знаходяться родина, друзі, діти, релігійні зв'язки та близькі стосунки. Хоча цей рівень реінтеграції досліджений не повною мірою, він все ж є важливим, оскільки підтримка родини ветерана також необхідна. Підтримка держави та громадськості у формі психологічних консультацій та освіти для родини може значно полегшити адаптацію ветерана. Важливо зосередити увагу на допомозі подружжю, сім'ї та на розв'язанні проблем зі здоров'ям, стресами та депресією.

На рівні спільноти (ветеран і соціум) ветеран стикається з системою охорони здоров'я, працевлаштуванням, освітою та отриманням юридичних послуг. Враховуючи це, необхідні програми психічного здоров'я та реабілітації, які забезпечують активну інтеграцію ветерана в суспільство. Також важливі програми для перекваліфікації або підвищення кваліфікації, а також гарантії працевлаштування. Інтеграція ветерана в різні види спільнот дозволить йому відчувати себе важливою частиною суспільства [1, 3].

На суспільному рівні (ветеран і держава) ветеран взаємодіє з державними інституціями, зокрема, з Міністерством у справах ветеранів [4], а також із загальним економічним і культурним рівнем населення. Держава повинна бути активною в розробці зрозумілих і доступних механізмів взаємодії ветерана з державою. Важливим є забезпечення належного рівня підтримки ветеранів та їх реінтеграції у суспільство.

Висновки. Соціальна реінтеграція ветеранів є комплексним та багатогранним процесом, який вимагає взаємодії багатьох соціальних інститутів – держави, громадських організацій, родини та місцевих спільнот. Україна вже зробила значні кроки в цьому напрямку, однак процес реінтеграції ветеранів потребує подальшого вдосконалення, особливо у контексті психосоціальної допомоги та працевлаштування. Важливо, щоб держава, громадські організації та суспільство загалом працювали над створенням умов для успішної адаптації ветеранів до

мирного життя. Соціальна реінтеграція ветеранів є важливим аспектом не лише для їхнього особистого благополуччя, а й для стабільності та розвитку українського суспільства в цілому.

Список використаних джерел

1. Бабич О.Ф. Соціальна підтримка в умовах воєнного стану: теоретичний та практичний аспект. Журнал соціальної політики та гуманітарної допомоги. 2023. № 45(2). С. 34-45.

2. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>

3. Зубкова Н.Ю. Психологічна підтримка населення в умовах війни: виклики та можливості. Журнал психо-соціальних досліджень. 2023. № 12(4). С. 56-63.

4. Міністерство у справах ветеранів України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mvs.gov.ua>

5. Міністерство соціальної політики України. Програми соціальної підтримки ветеранів: аналіз та рекомендації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua>

6. Сергієнко, М. В. Психологічні аспекти адаптації ветеранів до цивільного життя: теоретичні та практичні питання. Соціологія та психологія. 2019. № 3(1). С. 74-82.

Olena Danyliuk, Oleh Tokar. SOCIAL REINTEGRATION OF VETERANS IN UKRAINE.

Summary. The article is devoted to the process of social reintegration of veterans in Ukraine in the context of modern social and economic challenges. The main problems and difficulties that veterans face when returning to civilian life are studied, as well as the role of the state, public organizations and social institutions in supporting this process. Special attention is paid to the issues of psychological rehabilitation, ensuring economic stability, legal support and integration of veterans into society.

Key words: social reintegration, veterans, psychological rehabilitation, social support, legal support, public organizations, social adaptation, state policy, reintegration programs.

Олена ДАНИЛЮК,
к. екон. н., доцент кафедри соціальної роботи
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
danylyuk@kpnpu.edu.ua
Денис ЦВИНТАРНИЙ,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальності Соціальне забезпечення,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
sz1b20.tsvyntarnyi@kpnpu.edu.ua

СУЧАСНИЙ СТАН ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Данилюк О.І., Цвинтарний Д.П. Сучасний стан пенсійного забезпечення в Україні. У статті розглянуто сучасний стан пенсійного забезпечення в Україні, виокремлено основні проблеми та виклики, з якими стикається пенсійна система країни. Зокрема, досліджено структуру пенсійної системи України, яка включає солідарний рівень, накопичувальний рівень та недержавне пенсійне забезпечення, а також охарактеризовано основні труднощі, такі як дефіцит Пенсійного фонду, низькі пенсії та високий рівень тіньової економіки. Висвітлено ключові напрямки вдосконалення пенсійної системи, включаючи зміцнення фінансової стабільності Пенсійного фонду, боротьбу з тіньовою економікою, а також розвиток недержавного пенсійного забезпечення.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, Пенсійний фонд України, пенсійна реформа, тіньова економіка, накопичувальна система, соціальний захист.

Вступ. Пенсійне забезпечення є однією з основних складових соціального захисту громадян будь-якої країни. В Україні система пенсійного забезпечення зазнає значних змін, що зумовлено як економічними, так і соціальними викликами. Зокрема, зростання кількості літніх людей, недостатній рівень економічного розвитку, тіньова економіка, а також дефіцит Пенсійного фонду – все це створює складні умови для забезпечення гідного рівня життя пенсіонерів.

Метою статті є аналіз сучасного стану пенсійного забезпечення в Україні, виявлення основних проблем та напрямів реформування системи пенсійного забезпечення, а також оцінка можливостей її вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками в країні відбуваються значні зміни в системі пенсійного забезпечення, що стимулює активні дослідження з цієї теми. Зокрема, багато уваги приділено як аналізу існуючої ситуації в пенсійній сфері: Войналович І., Мякушко Н., Рудик В. та ін. так і пропозиціям щодо її вдосконалення: Бурденюк С., Марич М., Шупер А. та ін. Однак, багато проблем пенсійного забезпечення залишаються невирішеними і потребують дослідження.

Результати дослідження. Пенсійне забезпечення в Україні наразі не здатне ефективно реагувати на численні економічні та демографічні виклики. Зокрема, велика частка тіньової зайнятості перешкоджає забезпеченню необхідного рівня надходжень до Пенсійного фонду, а відсутність гідно оплачуваних робочих місць призводить до низьких відрахувань до фонду. Крім того, еміграція працездатного населення за кордон загострює проблему дефіциту робочої сили. Одночасно, зростаючий розрив між доходами працівників і пенсіонерів порушує принцип соціальної справедливості. Українська пенсійна система в основному базується на солідарному рівні і функціонує в умовах дефіциту Пенсійного фонду, що змушує державу постійно компенсувати цю нестачу за рахунок коштів з державного бюджету, створюючи додаткове навантаження на фінансову систему країни [2].

Пенсійна система в Україні складається з трьох основних рівнів:

перший рівень: індексований солідарний рівень – це система, в рамках якої працюючі громадяни сплачують страхові внески в Пенсійний фонд, що дозволяє забезпечити пенсіями осіб, що вийшли на пенсію. Ця система має значний дефіцит, оскільки кількість пенсіонерів зростає, а кількість працюючих зменшується;

другий рівень: накопичувальний рівень – ця складова передбачала накопичення коштів на персональних рахунках пенсіонерів, однак через відсутність стабільності в економіці та фінансових кризи ця система в Україні не отримала широкого розвитку;

третій рівень: недержавне пенсійне забезпечення – передбачає добровільне пенсійне страхування, яке фінансується за рахунок особистих внесків громадян або роботодавців у недержавні пенсійні фонди [4].

В Україні найбільше розвинений перший рівень пенсійної системи, який через значний дефіцит Пенсійного фонду стає все менш ефективним і не забезпечує пенсіонерам належний рівень життя. Реформа пенсійної системи так і не знайшла свого завершення у вигляді ефективно діючих усіх трьох рівнів, що є серйозним викликом для держави щодо гарантування права кожної людини на гідну старість.

Основними проблемами пенсійної системи України на сучасному етапі є [3, 5]:

- стрімке погіршення співвідношення між працездатним та пенсійним віком внаслідок падіння народжуваності та зростання еміграції. Наразі Україна належить до країн зі старіючим населенням, що створює фінансове навантаження на працездатне населення, яке автоматично змушене робити внески до пенсійного фонду. За поточними прогнозами, до 2026 року на одного працюючого в Україні припадатиме один пенсіонер. І хоча пенсійна реформа 2011 року призвела до значного підвищення пенсійного віку та трудового стажу, але це не відповідає низькій очікуваній тривалості життя;

- дефіцит Пенсійного фонду України. За даними Державної казначейської служби України, Пенсійний фонд стикається з дефіцитом, що виникає через дисбаланс між кількістю працюючих осіб та пенсіонерів. Оскільки фонд наповнюється в основному за рахунок внесків працюючих, а кількість таких осіб зменшується, Пенсійний фонд не може забезпечити всіх пенсіонерів;

- низькі пенсії. Середній розмір пенсії в Україні в кілька разів нижчий за прожитковий мінімум, що спричиняє бідність серед пенсіонерів. Це призводить до соціальної напруги та необхідності державної допомоги;

- високий рівень тіньової економіки та значна частка неофіційно працевлаштованих громадян ускладнюють процес збору внесків до Пенсійного фонду. Переважна частина українських працівників працює без укладання трудових договорів або за схемами, які не передбачають відрахування соціальних внесків. Це створює значні проблеми для стабільності пенсійної системи;

- демографічні проблеми. Україні доводиться стикатися з демографічною кризою, зокрема зі зниженням народжуваності та високим рівнем старіння населення. За даними статистики, чисельність населення України стабільно зменшується, і наразі країна має одну з найстаріших

націй у Європі. Це збільшує навантаження на працююче населення, що повинно забезпечувати фінансування пенсій;

- еміграція працездатного населення. За останні роки спостерігається зростання міграції молодих людей і кваліфікованих працівників до країн Європи та інших регіонів. Це не тільки позбавляє країну кваліфікованої робочої сили, але й зменшує кількість осіб, які сплачують пенсійні внески. Така еміграція ще більше посилює проблему дефіциту Пенсійного фонду.

Сучасні виклики, з якими стикається система соціального захисту населення в Україні, вимагають визначення чітких напрямків розвитку пенсійної системи та конкретних кроків вже зараз. Одним із таких кроків є впровадження накопичувального пенсійного страхування, яке має стати ефективним механізмом для забезпечення гідного матеріального становища громадян на пенсії. Проте, з урахуванням соціально-економічних і політичних факторів, що визначають процес реформування пенсійної системи, наразі йдеться переважно про підготовку інституційної та методичної основи для впровадження накопичувальної системи. Застосування накопичувальної системи дозволить розширити джерела фінансування пенсійних виплат, підвищуючи їх рівень. Зв'язок між розміром пенсії в цій системі та трудовими внесками сприятиме підвищенню економічної активності працівників, а акумульовані кошти стануть важливим джерелом інвестицій для розвитку економіки держави. Хоча на даний момент мова йде лише про створення основ для функціонування накопичувальної системи, в Україні вже є певні досягнення в сфері недержавного пенсійного забезпечення [1].

Впровадження накопичувальної пенсійної системи є одним із найбільш перспективних шляхів вирішення проблеми дефіциту Пенсійного фонду. Цей рівень системи має забезпечити додаткові кошти на пенсії через накопичення особистих внесків громадян. Хоча на даний момент цей процес уповільнено, є позитивні зрушення, і в майбутньому накопичувальна система може стати основним джерелом пенсійних виплат.

Для подолання проблеми з нестачею внесків до Пенсійного фонду необхідно посилити боротьбу з неофіційною зайнятістю. Це вимагає створення ефективних механізмів контролю, а також стимулювання роботодавців та працівників до легалізації праці.

Важливим аспектом є стимулювання соціальної політики, спрямованої на покращення умов для працюючих громадян, зокрема через

підвищення заробітних плат, що дозволить збільшити розмір пенсії. Крім того, на державному рівні мають бути прийняті програми, спрямовані на залучення мігрантів та їх повернення до країни.

Розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення може стати важливим елементом для підвищення рівня пенсійних виплат, особливо для тих громадян, які мають змогу робити добровільні внески. Це забезпечить додаткові джерела фінансування пенсій, зменшуючи навантаження на державну систему.

Висновки. Пенсійне забезпечення в Україні потребує глибоких змін і реформ, щоб відповісти на нові економічні та соціальні виклики. Система, що переважно базується на солідарному рівні, не здатна ефективно забезпечити гідний рівень життя для пенсіонерів у зв'язку з дефіцитом Пенсійного фонду та демографічними проблемами. Однак є перспективи для вдосконалення пенсійної системи через впровадження накопичувальної системи, зміцнення боротьби з тіньовою економікою, розвиток недержавного пенсійного забезпечення та покращення умов для працездатного населення.

Список використаних джерел

1. Бурденюк С. В. Перспективи розвитку накопичувального пенсійного забезпечення в Україні. *Інноваційна економіка*. 2020. № 5-6. С. 143-147. URL: <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/639>
2. Войналович І. Сучасний стан і вектори розвитку пенсійного забезпечення в Україні. *Економіка та суспільство*, 2024. (64). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-95>
3. Марич М. Г., Шупер А. С. Перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. № 31. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-31-16>.
4. Офіційний портал Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Pensii.html>.
5. Писаревська Г. І. Пенсійне забезпечення в Україні: сучасні тенденції та напрями розвитку. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Том 9. № 2. С. 197-201 DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-2-33>
6. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. №1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1058-15>

Olena Danyliuk, Denys Tsvyntarnyi. THE CURRENT STATE OF PENSION PROVISION IN UKRAINE.

Summary. The article examines the current state of pension provision in Ukraine, highlighting the main problems and challenges faced by the country's pension system. In particular, it explores the structure of Ukraine's pension system, which includes the solidarity level, the funded level, and non-state pension provision. The article also outlines key difficulties such as the Pension Fund deficit, low pension payments, and the high level of the shadow economy. It presents the main directions for improving the pension system, including strengthening the financial stability of the Pension Fund, combating the shadow economy, and developing non-state pension provision.

Key words: pension provision, Pension Fund of Ukraine, pension reform, shadow economy, funded system, social protection.

УДК: 374:069 + 364.7

Сергій КАРМАЛЮК

**к. і. н., доцент, доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
s.karmaliuk@chnu.edu.ua**

Василь ІСАРУК

**здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
Чернівецький національний університет імені Юрі Федьковича
isaruk.vasyl@chnu.edu.ua**

МУЗЕЙ, ЯК СЕРЕДОВИЩЕ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ЕМОЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ ЛЮДЕЙ У ПІСЛЯВОЄННОМУ СУСПІЛЬСТВІ: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ

Кармалюк С.П., Ісарук В.І. Музей, як середовище соціальної та емоційної підтримки людей у післявоєнному суспільстві: соціально-педагогічні аспекти. Розкривається роль музеїв в системі реадаптації та соціально-педагогічної підтримки вразливих категорій населення. Акцентується увага на запропонованих музеями програмах соціальної

підтримки, зокрема арт-терапевтичних заняттях, майданчиках вільного спілкування, тощо. Автори підкреслюють, що музейна взаємодія має потужний емоційно-когнітивний потенціал. Соціальний наратив музеїв сприяє формуванню моральних орієнтирів особистості, розвитку емпатії, толерантності, ціннісної свідомості, водночас музеї стають осередками соціальної взаємодії.

Ключові слова: музейна педагогіка, соціальна підтримка, соціально-педагогічна функція, емоційне благополуччя, неформальна освіта, соціальна інтеграція.

Вступ. Післявоєнний період для будь-якого суспільства – це не лише час фізичного відновлення інфраструктури та економіки, а насамперед період глибокого психоемоційного переосмислення, зцілення й реадaptaції. Війна залишає по собі не лише зруйновані міста, а й зранені душі. Особливо вразливими є діти, підлітки, молодь, внутрішньо переміщені особи, ветерани, а також члени родин загиблих. Відновлення емоційного балансу таких категорій населення потребує чутливого, професійного та водночас інноваційного підходу з боку держави, освітніх інституцій і громадянського суспільства.

У такій ситуації дедалі важливішою стає розбудова системи соціально-педагогічної підтримки, яка включає не лише класичні освітні й медичні інституції, а й нові формати неформальної освіти, арт-терапевтичні підходи, інтерактивні культурні простори. Одним із таких перспективних середовищ є музей - інституція, яка впродовж століть зберігала культурну спадщину, а сьогодні дедалі активніше трансформується у відкритий простір соціального діалогу, міжособистісної взаємодії, особистісного самопізнання.

Окремої уваги заслуговує музейна педагогіка – міждисциплінарний напрям, що інтегрує освітні, культурні та соціо-психологічні практики для формування гармонійно розвиненої особистості. У повоєнний час вона відкриває нові горизонти для реалізації підтримувальних і соціальних програм, які можуть бути спрямовані на роботу з дітьми, підлітками, родинами військовослужбовців, освітянами та іншими представниками постраждалих громад. Роль музею змінюється: він стає не лише місцем споглядання, а простором дії, рефлексії, творчості та внутрішнього діалогу. Завдяки атмосфері емоційної безпеки, символічному наповненню експозицій та можливостям для взаємодії музей здатен сприяти

відновленню емоційного ресурсу, зміцненню самооцінки, зниженню рівня соціального напруження.

Однак попри зростаючий інтерес до музейної педагогіки, питання використання потенціалу музеїв у процесі соціальної реабілітації населення в післявоєнний період ще не отримало належного теоретико-методологічного обґрунтування. Систематизація таких підходів, виявлення ефективних соціально-педагогічних механізмів музейної підтримки, адаптація закордонного досвіду до українських реалій потребують глибокого аналізу.

Саме тому **метою** даної статті є розгляд соціально-педагогічних аспектів функціонування музею як простору емоційної підтримки в умовах післявоєнного суспільства, а також теоретичне обґрунтування та аналіз його потенціалу як середовища емоційного благополуччя особистості, соціального згуртування, відновлення та розвитку спільнот.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останні українські наукові публікації (2020–2023 рр.) все виразніше акцентують на музеї як важливому соціально-педагогічному середовищі, що виконує важливу функцію підтримки, особливо в умовах зростаючої соціальної напруги та післявоєнного відновлення.

У статті Наталії Філіпчук «Проблема музейної педагогіки у науково-педагогічному дискурсі» представлено ґрунтовний аналіз ролі музейної культури як важливого чинника у формуванні ціннісних орієнтирів, національної ідентичності та духовності. Дане дослідження слугує цінною теоретичною основою для обґрунтування соціально-педагогічної функції музею як середовища психоемоційної підтримки [1].

У доробку Раїси Кравченко та Ганни Рудик (2020) «Доступність музеїв для людей з інтелектуальними порушеннями» представлено результати проєкту, що акцентує на інклюзивності музейного середовища [2]. Музей розглядається як простір, що сприяє фасилітації соціальних зв'язків та інтеграції вразливих груп у суспільство. У схожому руслі працює Ніна Авер'янова, яка у статті «Арт-терапія як засіб реабілітації учасників бойових дій в умовах російсько-українського збройного конфлікту» розкриває роль творчих практик у реабілітації ветеранів та постраждалих від війни [3]. Олексій Караманов у доповіді на конференції «Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи» вводить поняття «музейна психологія» та розглядає психологічні аспекти взаємодії

відвідувачів із музеєм [4]. Тематику переосмислення ролі музею розгорнуто розглядають Валентина Тюська та Людмила Казначеева у своєму дослідженні «Музейний простір у сучасних реаліях вітчизняної культури»[5]. Особливу увагу приділено інклюзивності, цифровізації, інтерактивності та формуванню особистісно значущого досвіду відвідувача. Цікавим, також, є дослідження Олени Невмержицької «Музейна педагогіка: до визначення поняття», де систематизовано теоретичні підходи до визначення музейної педагогіки[6].

Зарубіжні науковці, зокрема хорватські дослідниці М. Швеб Драгія та Д. Єлінчич провели мета-аналіз низки міжнародних досліджень, присвячених впливу музеїв на благополуччя їхніх відвідувачів [8].

Таким чином, аналіз сучасних наукових праць засвідчує: музей у ХХІ столітті – це не лише простір збереження культурної пам'яті, а й потужний соціально-педагогічний інструмент психоемоційної підтримки, особливо важливий у післявоєнному періоді.

Виклад основного матеріалу. У післявоєнний період музей перестає бути виключно сховищем артефактів минулого. Він набуває нової функції - простору, який може сприяти відновленню особистості, суспільної єдності та довіри. Сучасний музей – це соціокультурне середовище, де перетинаються історична пам'ять, освіта, психологічна безпека та культурна ідентичність. У цьому контексті музейна діяльність дедалі більше інтегрується з соціальною та гуманітарною сферою, набуваючи рис терапевтичного, підтримувального простору.

Особливої актуальності набуває переосмислення ролі музею в умовах збройного конфлікту, який охоплює значні території України. Після руйнувань, втрат і емоційної спустошеності багато людей потребують відновлення через знайомі культурні коди, емоційні практики, можливість рефлексії та безпечного занурення в історичний, символічний чи візуальний наратив. У цьому сенсі музей може виконувати роль медіатора між травматичним досвідом минулого і перспективою зцілення та розвитку. Як зазначає Наталія Філіпчук, «музей розглядається як важливий соціальний інститут, носій духовних цінностей та ідей, необхідних для виховання людини»[1].

У 2022–2023 роках багато українських музеїв трансформували свою діяльність, запровадивши не лише гуманітарні ініціативи, а й серії програм соціальної підтримки: арт-терапевтичні заняття, інтерактивні екскурсії для

внутрішньо переміщених осіб, майстер-класи для дітей, майданчики безпечного спілкування. Як зазначає Ніна Авер'янова, «арт-терапія сприяє зниженню депресивних проявів і агресії, корекції поведінки, підвищенню комунікативних навичок та інтеграції учасників бойових дій у соціум»[3].

Поняття емоційної підтримки у соціальній педагогіці означає сукупність дій, спрямованих на стабілізацію емоційного стану людини, відновлення соціальної рівноваги та формування емоційної стійкості. У післявоєнному суспільстві психоемоційна підтримка має бути доступною, гуманною та адаптованою до особливостей різних цільових аудиторій – дітей, підлітків, молоді, дорослих, осіб похилого віку, ветеранів, переселенців.

З точки зору педагогіки, ключовим є створення такого середовища, яке дозволяє людині безпечно виражати емоції, рефлексувати над пережитим досвідом, отримувати підтримку через взаємодію з іншими та самим простором. Саме таким середовищем може виступати музей завдяки емоційній насиченості експозицій, багатошаровості інтерпретацій і можливості залучення до творчої діяльності.

Дослідники підкреслюють, що музейна взаємодія має потужний емоційно-когнітивний потенціал. Музей – це простір, де відвідувач не просто отримує знання, а занурюється в символічне поле, яке активізує його внутрішній світ, дозволяє ідентифікувати власні почуття, знайти опору в культурному спадку. Як зазначено в методичних рекомендаціях щодо доступності музеїв для людей з інтелектуальними порушеннями, «музеї є чудовим простором фасилітації соціальних зав'язків та взаємодій між людьми, а музейні колекції мають потужний потенціал для пізнання та персоналізації людини»[2].

Як зараз так і у післявоєнному суспільстві музеї дедалі частіше ставатимуть простором, у якому людина може не лише отримати знання, а й пережити важливі внутрішні трансформації. Через знайомство з артефактами минулого, науковими відкриттями, культурною спадщиною музеї сприяють не тільки пізнавальному розвитку, а й відновленню внутрішньої рівноваги. Занурення у візуальний, текстовий і сенсорний наратив музейного простору дає відвідувачу змогу усвідомити власне життя як частину безперервного історичного процесу, знайти опору в досвіді поколінь, а отже – відчувати стабільність і належність до спільноти.

Соціальний вплив музейної експозиції м'яко формує моральні орієнтири, сприяє розвитку емпатії, толерантності, ціннісної свідомості. Особливо ефективним у цьому є діалог із екскурсоводом, спільні рефлексії з іншими відвідувачами, інтерактивні компоненти, що створюють безпечні умови для особистісного осмислення. У такому середовищі виховання відбувається ненав'язливо – через занурення у змістовний та емоційний контекст, який відкриває внутрішні ресурси людини. «Крім того, особливої уваги заслуговує застосування елементів музейної психології під час інтерпретації музейних експонатів та розгортання музейних заходів, актуалізації матеріальної і нематеріальної культурної спадщини, формування відповідних вражень та створення унікальних музейних подій»[4].

Музеї також стають осередками соціальної взаємодії. Вони створюють простори, де люди, які втратили звичне середовище чи були вимушено переселені, мають змогу відчувати себе частиною нової спільноти. Через спілкування, спільну творчість, участь у подіях відвідувачі будують нові соціальні зв'язки, що є критично важливим для подолання ізоляції й тривоги.

Разом із тим музей стимулює людину до внутрішнього діалогу. Контакт із об'єктами спадщини, історіями інших людей чи мистецькими образами пробуджує потребу осмислити особистий досвід, сформулювати власні смисли, поєднати пережите з колективною пам'яттю. Це сприяє глибшому прийняттю травматичних подій, їх переосмисленню в безпечному, наповненому змістом середовищі.

В умовах війни музеї також стають притулком стабільності й емоційного перепочинку. Спокійна атмосфера, естетика експозицій, символічні образи створюють умови для емоційного розвантаження. Навіть просте перебування в музеї може виступати як форма підтримки – через тишу, візуальну гармонію, змогу побути із собою чи в компанії інших без примусу до розмови. Усе це надає людині шанс відчувати себе не лише спостерігачем, а активним учасником культури, яка підтримує, надихає і зцілює. Соціально-педагогічний підхід до діяльності музею вказує на важливість врахування вікових, психологічних та соціальних особливостей різних цільових груп. У контексті післявоєнного суспільства до категорій населення, що найбільше потребують соціальної підтримки, належать діти та підлітки, внутрішньо переміщені особи, ветерани, особи похилого віку,

жінки з дітьми. Для кожної з цих груп музеїв може стати простором підтримки – через гру, відкриття, комунікацію, творчу або символічну взаємодію.

У музейній практиці соціальна підтримка реалізується через різноманітні форми: арт-терапію, терапевтичні майстер-класи, сторітелінг, експозиції з емоційним залученням, «зони тиші». Усі вони засновані на принципах добровільності, безпеки, інклюзії та поваги до особистого досвіду відвідувача. Згідно дослідження Н. Авер'янової [3], досвід арт-терапії в українських музеях показав свою ефективність у зменшенні тривожності, підвищенні самооцінки, зміцненні емоційних зв'язків тощо.

Таким чином, музейний простір у післявоєнному суспільстві має стати місцем цілісної підтримки особистості: через історію, мистецтво, взаємодію й рефлексію. Його психоемоційна функція - це не допоміжний, а ключовий вектор сучасної музейної діяльності, що об'єднує гуманітарну місію з соціальною відповідальністю та педагогічним потенціалом.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило, що музей у післявоєнному суспільстві виступає не лише сховищем культурної пам'яті, а й активним соціально-педагогічним середовищем, здатним забезпечувати соціальну підтримку різним категоріям населення. Ця функція є особливо важливою у контексті глибоких соціальних потрясінь, пов'язаних із війною, втратами, вимушеним переселенням, розривом звичних зв'язків і загостренням почуття екзистенційної невизначеності.

Музей у ХХІ столітті – це не лише освітній і культурний інститут, а й осередок турботи, діалогу та зцілення. У контексті післявоєнного розвитку його роль як середовища соціальної підтримки набуває ключового значення. Системне визнання, належна підтримка та міждисциплінарна співпраця можуть перетворити музеї на один із центрів стійкого соціального відновлення України.

Список використаних джерел:

1. Філіпчук Н. Проблема музейної педагогіки у науково-педагогічному дискурсі. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2020. Вип. 1(17). С. 152–160. DOI: [https://doi.org/10.35387/od.1\(17\).2020.152-160](https://doi.org/10.35387/od.1(17).2020.152-160).

2. Кравченко Р., Рудик Г. Доступність музеїв для людей з інтелектуальними порушеннями: методичні рекомендації. Київ : Музей Ханенків, 2020. 40 с. URL: <https://khanenko.museum/assets/media/museumaccessibilitymentaldis.pdf>.

3. Авер'янова Н. Арт-терапія як засіб реабілітації учасників бойових дій в умовах російсько-українського збройного конфлікту. *Український альманах прав людини*. 2020. № 11. С. 35–41. DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2020.26.1>.

4. Караманов О. Музейна психологія у системі організації комунікації з відвідувачами. *Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи : матеріали ІХ наук.-практ. конф.* Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2021. С. 52–57. URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/05/019.pdf>.

5. Тюська В., Казначєєва Л. Музейний простір у сучасних реаліях вітчизняної культури. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 58. С. 243–248. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/58-2-19>.

6. Невмержицька О. Музейна педагогіка: до визначення поняття. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 67. С. 248–253. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/67-1-54>.

7. Мала академія наук України. *Музейна педагогіка в науковій освіті: освітні втрати в умовах війни : матеріали круглого столу* (Київ, 2023). Київ, 2023. С. 248–253. DOI: <https://doi.org/10.32405/978-617-7945-55-9-2023-248>.

8. Švob-Đokić N., Jelinčić D.A. Museums and Well-Being: A Meta-Analytical Review. *Behavioral Sciences*. 2022. Vol. 12, No. 11. Article 458. DOI: <https://doi.org/10.3390/bs12110458>.

Serhii Karmaliuk, Vasyl Isaruk. MUSEUM AS AN ENVIRONMENT OF SOCIAL AND EMOTIONAL SUPPORT FOR PEOPLE IN POST-WAR SOCIETY: SOCIO-PEDAGOGICAL ASPECTS.

Summary. The role of museums in the system of rehabilitation and socio-pedagogical support of vulnerable categories of the population is revealed. Attention is focused on the social support programs offered by museums, in particular art therapy classes, free communication platforms, etc. The authors emphasize that museum interaction has a powerful emotional and cognitive potential. The social narrative of museums contributes to the formation of moral guidelines of the individual, the development of empathy, tolerance, value consciousness, while museums become centres of social interaction.

Key words: museum pedagogy, social support, socio-pedagogical function, emotional well-being, informal education, social integration.

Сергій КАРМАЛЮК

к. і. н., доцент, доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

s.karmaliuk@chnu.edu.ua

Юрій ПАСТУХ

к. е. н., доцент,
голова правління ГО «НТЦ Подільський біорегіон»,

ntcbioregion@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СПІВПРАЦІ НЕУРЯДОВИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ З ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Кармалюк С.П., Пастух Ю.А. Особливості організації співпраці неурядових громадських організацій з органами місцевого самоврядування. Досліджено особливості реалізації соціальних ініціатив через проектну діяльність на рівні територіальної громади. Обґрунтовано ідею, що залучення громадських організацій до реалізації соціальних проектів гарантуватиме досягнення поставленої мети, та дозволяє впроваджувати системні зміни, орієнтовані на покращення якості життя людей. На фактичному матеріалі показано особливості організації співпраці неурядових громадських організацій з органами місцевого самоврядування.

Ключові слова: соціальні ініціативи, проектна діяльність, соціальний захист, неурядові організації, органи місцевого самоврядування, НТЦ «Подільський біорегіон».

Вступ. У період соціально-політичної нестабільності, спричиненої повномасштабною війною, зростає потреба у консолідації зусиль різних суспільних суб'єктів задля забезпечення сталого розвитку територіальних громад. Важливою формою такої взаємодії виступає партнерство між органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства, зокрема неурядовими громадськими організаціями. Синергія між цими структурами створює основу для адаптивного управління на місцях, дозволяючи швидко й ефективно реагувати на локальні виклики.

Формати такої співпраці можуть бути різноманітними - від участі громадських організацій у реалізації місцевих програм до залучення їх до стратегічного планування розвитку громад. Особливої уваги заслуговує практика, за якої неурядові організації виступають ініціаторами соціально орієнтованих проектів, що відповідають потребам громади, мобілізують ресурси та залучають до взаємодії широке коло суб'єктів.

Мета статті. Результатом даного дослідження є визначення механізмів взаємодії неурядових організацій з органами місцевого самоврядування, а також аналіз результатів такої співпраці в умовах кризового середовища, зокрема на прикладі реалізованих ініціатив у Кам'янець-Подільській міській громаді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика участі інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації регіональної соціальної політики знайшла відображення у працях цілого ряду вітчизняних науковців. Зокрема, питанням партнерства між неурядовими організаціями та органами місцевої влади розкрив Руденко А. [13], Балута І. [4] зосередився на визначенні форм взаємодії неурядових організацій з органами публічної влади в контексті гуманітарної кризи та зміцнення локальної демократії. Андрійчук Т. [3] досліджувала проблеми функціонування консультативно-дорадчих органів при місцевому самоврядуванні. Ряд науковців, таких як Ємельяненко Л., Федулова Л. [5] зосередились на особливостях децентралізації в сфері соціальної політики в Україні. Проте практичні кейси, що демонструють успішні моделі співпраці у воєнних умовах, досі залишаються недостатньо висвітленими в науковому дискурсі.

Результати дослідження. Автори аналітичного звіту «Співпраця громад із недержавним сектором у сфері надання соціальних послуг» звернули увагу на те, що представники майже всіх громад, з якими вони поспілкувалися, «не лише комунікують, але й тим чи іншим чином співпрацюють чи взаємодіють з неурядовими організаціями. Вони розповідали, що зазвичай раді такій співпраці, оскільки вона підсилює спроможність громад. Особливо це підсилення стало актуальним у кризові часи: з початку повномасштабної війни багато громад регулярно отримували різноманітну допомогу від НУО, що було особливо цінним у перші місяці повномасштабного вторгнення»[9].

Одним із прикладів результативної взаємодії неурядових організацій та органів місцевого самоврядування є діяльність ГО «Науково-технічний центр «Подільський біорегіон», яка у 2022–2024 роках реалізувала низку соціально значущих ініціатив на території Кам'янець-Подільської громади.

Особливої уваги заслуговує проєкт облаштування захисного укриття в селі Колибаївка, спрямований на забезпечення безпеки школярів і працівників комунальних установ у разі надзвичайних ситуацій.

Проєкт став результатом успішного залучення грантових коштів і реалізовувався в рамках соціально-інтеграційної програми за участю Фонду «Освіта для демократії» (Польща), ГО «Наше Поділля» за підтримки Національного фонду в підтримку демократії (США).

Важливим аспектом успішної реалізації даного проєкту, стала участь в його реалізації широкого кола зацікавлених сторін - внутрішньо переміщених осіб, місцевих жителів, волонтерів, представників комунальних служб та муніципальної влади. Такий підхід дозволив не лише вирішити нагальне питання інфраструктури, а й зміцнити соціальний капітал громади.

Завдяки співпраці з місцевою владою вдалося отримати дозвіл на використання одного з комунальних приміщень будівлі колишньої сільської ради для облаштування укриття з проведенням відповідних робіт[12].

Варто зазначити, що завдяки злагодженим діям громади та активістів укриття було повністю облаштовано до початку навчального року. При цьому, всі будівельні роботи виконувалися на волонтерських засадах. У ремонтних роботах взяли участь 20 осіб, серед яких 12 місцевих активних мешканців, 5 внутрішньо переміщених осіб, 3 представників комунальних служб територіальної громади та 7 волонтерів. Підготовлене укриття розраховане на одночасне розміщення 108 осіб, зокрема - 95 учнів та працівників місцевої школи, 7 працівників ЦНАПу, 3 працівників будинку культури та бібліотеки, 2 представників поліції та 1 працівника відділення Укрпошти.

Як бачимо дане укриття забезпечує безпеку не лише для школи, а й для інших установ громади.

Іншою формою співпраці з владою є залучення неурядових організацій до виконання місцевих цільових програм та розробки стратегії розвитку громади. Завдяки своїй гнучкості та експертному підходу,

громадські організації можуть сприяти впровадженню інноваційних ідей, які відповідають потребам населення.

Так, ГО «НТЦ «Подільський біорегіон» брала участь у розробці двох важливих документів Кам'янець-Подільської міської громади, зокрема «Програми сприяння розвитку волонтерства на 2023–2027 роки» та «Комплексної Програми підтримки та інтеграції внутрішньо переміщених осіб на 2024–2025 роки». Перший документ спрямований на підтримку та розвиток волонтерського руху, підвищення громадянської активності та створення відповідних умов для координації волонтерської діяльності [1]. Другий документ передбачає заходи із соціалізації новомістян, підтримки їх працевлаштування, підприємницьких ініціатив та згуртованості з місцевою громадою [2].

Окремі рекомендації нашої ГО були враховані місцевою владою - зокрема щодо створення інформаційно-консультативного центру для внутрішньо переміщених осіб та запровадження системи заохочення волонтерів, що свідчить про високий рівень довіри місцевої влади та громадських ініціатив.

Таким чином, громадський сектор відіграє не лише виконавчу, а й аналітично-ініціативну роль у розробці політики, орієнтованої на задоволення потреб вразливих категорій населення.

Важливою формою взаємодії інститутів громадянського суспільства та влади є консультативна співпраця. Органи місцевого самоврядування Кам'янець-Подільської громади залучають представників неурядових організацій до роботи в новостворених дорадчих органах, таких як Рада волонтерів, Координаційна рада з питань внутрішньо переміщених осіб, Молодіжна рада та Рада громадського активу.

У Раді волонтерів ГО «НТЦ «Подільський біорегіон» є одним із засновників. Зокрема, керівник ГО виконує функції Секретаря Ради волонтерів, що забезпечує можливість оперативно реагувати на потреби громади, координувати волонтерські ініціативи та долучатись до важливих соціальних проектів.

Крім того, представники ГО долучаються до діяльності Координаційної ради з питань внутрішньо переміщених осіб. Участь у цьому органі дає можливість організації брати участь у розробці та реалізації програм підтримки новомістян, організовувати заходи для їх

адаптації та інтеграції, надавати рекомендації з досвіду власної роботи з даною категорією населення.

Молодіжна рада та Рада громадського активу є іншими дорадчими органами, в яких ГО «НТЦ «Подільський біорегіон» приймає участь. Завдяки цьому, організація має змогу просувати інтереси молоді, ініціювати освітні та соціальні проекти, а також сприяти розвитку активного громадянського суспільства серед молодого покоління.

Робота в згаданих дорадчих органах надає ГО «НТЦ «Подільський біорегіон» певні переваги. Зокрема дозволяє організації бути в курсі актуальних потреб громади, формувати стратегії підтримки соціально вразливих груп, а також розробляти та реалізовувати проекти, спрямовані на покращення соціально-економічної ситуації в регіоні.

Активна участь у роботі згаданих Рад сприяє розвитку ефективної комунікації між організацією, владою та громадою, що дозволяє досягати більш стійких і довготривалих результатів у розв'язанні важливих соціальних проблем [10; 11].

Інформаційно-просвітницька діяльність є ще одним важливим напрямом співпраці неурядових організацій і органів місцевого самоврядування.. Прикладом такої взаємодії є форум «Інтеграція і підтримка ВПО в громаді: нагальні проблеми і довгострокові стратегії», що відбувся 29 серпня 2023 року в селі Колибаївка. Захід об'єднав представників місцевої влади, соціальних служб, внутрішньо переміщених осіб та активістів, які спільно обговорювали можливості інтеграції новомістян та підвищення згуртованості громади. Участь громадських організацій у таких заходах створює платформу для відкритого діалогу між населенням і владою. Партнерство між ГО та органами місцевого самоврядування допомагає сформулювати стратегічні ініціативи та політики, орієнтуючись на потреби громадян.

Форум став майданчиком для обговорення питань соціальної та правової підтримки внутрішньо переміщених осіб, були окреслені шляхи розв'язання проблем через законодавчі ініціативи, програми соціальної допомоги та інші інструменти підтримки. Рішення форуму були передані органам місцевого самоврядування для врахування при розробці стратегії розвитку громади та Програми інтеграції внутрішньо переміщених осіб.

Захід ілюструє важливість взаємодії громадських організацій і органів влади в процесі прийняття рішень і розробки місцевих цільових програм, а також забезпечує можливості для ГО сприяти згуртованості громади [14].

Фінансова підтримка зі сторони місцевої влади виступає дієвим інструментом для реалізації ініціатив громадських організацій. У 2023 році ГО «НТЦ «Подільський біорегіон» отримала 50 тис. грн, а в 2024 році - ще 40 тис. грн із місцевого бюджету. Зазначені кошти використовуються для покриття поточних витрат та реалізації соціальних проектів. Завдяки такій підтримці ГО може планувати діяльність щодо підтримки вразливих категорій населення, активніше залучати мешканців громади до своїх ініціатив.

Не менш важливим є адвокаційний аспект співпраці. Насамперед, варто зауважити, що адвокаційна діяльність ГО, спрямована на врахування громадської думки в процесі формування рішень, зокрема у питанні перейменування вулиць, є важливим індикатором розвитку громадянської активності та публічної участі. Так, ГО «НТЦ «Подільський біорегіон» спільно з місцевими активістами організували і провели адвокаційну кампанію спрямовану на зміну рішення топонімічною комісією щодо перейменування вулиць громади [6].

Завдяки активному залученню активних громадян та врахуванню думок мешканців вулиць вдалося досягти компромісу, який задовільнив як запити місцевих жителів, так і органів влади. Цей приклад демонструє важливу роль громадських організацій у забезпеченні відкритості і прозорості прийняття рішень та формуванні політик, які враховують потреби та бажання населення.

Висновки. Таким чином, співпраця між ГО «НТЦ «Подільський біорегіон» і органами місцевого самоврядування Кам'янець-Подільської міської громади є багатовекторною та взаємовигідною.

Проведене дослідження засвідчило, що співпраця між неурядовими організаціями та органами місцевого самоврядування може бути дієвим інструментом вирішення складних соціальних проблем на місцевому рівні. Наведені у статті дані, свідчать про високу ефективність горизонтальних зв'язків між владою і громадським сектором, особливо в умовах кризового менеджменту.

Інституціоналізація громадської участі, фінансова підтримка ініціатив, залучення до стратегічного планування та адвокація - усе це

створює передумови для формування самодостатніх, стійких до викликів і відкритих до змін громад.

Список використаних джерел

1. 28 (позачергова) сесія міської ради VIII скликання 4 травня 2023 року. *Офіційний веб-сайт Кам'янець-Подільської міської ради*. URL: <https://kam-pod.gov.ua/documents/of-docs-miskradi/rishennia-miskradi/item/45944-28-pozacherhova-sesiia-miskoi-rady-viii-sklykannia-4-travnia-2023-roku>

2. 37 сесія міської ради VIII скликання 21 грудня 2023 року. *Офіційний веб-сайт Кам'янець-Подільської міської ради*. URL: <https://kam-pod.gov.ua/documents/of-docs-miskradi/rishennia-miskradi/item/48392-37-sesiia-miskoi-rady-viii-sklykannia-21-hrudnia-2023-roku>

3. Андрійчук Т. Громадські консультативно-дорадчі органи: проблеми організації та функціонування. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса*. 2014. Вип. 3. С. 357-368.

4. Балута І.В. Форми взаємодії неурядових організацій з органами публічного управління. *Теорія та практика державного управління*. 2017. №1(56). С. 50-55. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/ %20299096>

5. Ємельяненко Л. М., Федулова Л. І. Децентралізація в сфері соціальної політики в регіонах України. *Економіка та держава*. 2021. №4. С.4 – 11. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/4_2021/3.pdf

6. За ініціативи ГО «НТЦ «Подільський біорегіон» у Колибаївському будинку культури провели театралізований перформенс «Кам'янецькі ноти і крила Щедрика». URL: https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=318787094162998&id=100080951303561&mibextid=WC7FNe&rdid=W9rEEvSisH8NfYT7

7. Існуючі механізми співпраці органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в контексті реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні 2016-2020. К.: Ваіте, 2016. 280 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/d/303331.pdf>

8. Коломійчук О., Воловод М. Робота неурядових організацій в умовах збройного конфлікту. Практичний посібник з безпекових питань. URL:

<https://pactukraine.org.ua/sites/default/files/pdf/%D0%A0%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0%20%D0%BD%D0%B5%D1%83%D1%80%D1%8F%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%85%20%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%20%D0%B2%20%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%85%20%D0%B7%D0%B1%D1%80%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%82%D1%83.pdf>

9. Ломоносова Н., Хелашвілі А., Кабанец Ю. Співпраця громад із недержавним сектором у сфері надання соціальних послуг. *Cedos*. URL: <https://cedos.org.ua/researches/spivpraczya-gromad-iz-nederzhavnym-sektorom-u-sferi-nadannya-soczialnyh-poslug/>

10. Про створення Координаційної Ради з питань внутрішньо переміщених осіб при міському голові. URL: https://onedrive.live.com/view.aspx?resid=ECE43D51F9A9D478%2180498&authkey=!AOSY_mAgQN6AgD8

11. Про створення Ради волонтерів при Кам'янець-Подільському міському голові. URL: <https://onedrive.live.com/view.aspx?resid=ECE43D51F9A9D478%2179129&authkey=!AD8G1qSAulZNLb0>

12. Реалізація соціально-інтеграційного проекту в с. Колибаївка. URL: <https://www.facebook.com/PodilskyBioregion/posts/pfbid02ZfcAtCPUwkqd9QDEJ4zHnnMtoVkKEbXtT261KS9NCSWCHE4a3tiuAjSNMnH4RDbSI>

13. Руденко А.Ф. Основні форми та напрями взаємодії органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в Україні на регіональному рівні. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-11/Rudenko_region-0c8fe.pdf

14. Спільне обговорення важливих питань - дієвий інструмент демократії та ознака розвиненого громадянського суспільства. URL: <https://www.facebook.com/PodilskyBioregion/posts/pfbid028RKaJ86WeczYUdAEm5CUcy3ExpVhrcDySTj2NCmfKBL2zMJ2m44UQjXaGbZuv53ul>

Sergii Karmaliuk, Yuri Pastukh. PECULIARITIES OF ORGANIZING COOPERATION BETWEEN NON-GOVERNMENTAL PUBLIC ORGANIZATIONS AND LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES.

Summary. The peculiarities of implementing social initiatives through

project activities at the level of the territorial community are studied. The idea that involving public organizations in the implementation of social projects will guarantee the achievement of the set goal and allow for the implementation of systemic changes aimed at improving the quality of people's lives is substantiated. The factual material shows the peculiarities of organizing cooperation between non-governmental public organizations and local self-government bodies.

Key words: social initiatives, project activities, social protection, non-governmental organizations, local self-government bodies, STC «Podilskyi Bioregion».

УДК 364.3-053.9.07

Інна КОВАЛЬЧУК

**к.п.н., доцент, доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
i.kovalchuk @chnu.edu. ua**

НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Ковальчук І.В. Напрями соціальної роботи з людьми похилого віку в умовах військового стану. Досліджено проблему соціальної роботи з людьми похилого віку в умовах військового стану. На основі аналізу існуючих джерел та власного досвіду роботи з цією віковою категорією людей авторка переконує в актуальності соціальної роботи з літніми людьми в Україні, які є потужною силою для цивілізаційного поступу.

Ключові слова: літні люди, соціальна допомога, соціальний захисті, соціальна реабілітація, університет третього віку.

Вступ. В умовах військового стану літні люди переживають низку серйозних соціальних та психологічних проблем, які зумовлені постравматичним стесовим розладом, втратою роботи, житла. Розлука з близькими, яка часто відбувається внаслідок війни, як зазначають О. Фуштей, О. Матькевич ще більше поглиблює почуття самотності та ізоляції цих людей [3]. Адаптація до нових умов життя, у цієї вікової категорії може бути складною через нестабільність умов життя, відсутність необхідних ресурсів і послуг, а також через зміну соціального і

культурного середовища. Ці зміни мають серйозний вплив на когнітивні функції літніх людей, що виявляється у особливому стані реакцій на стресові події. Соціальне становище цієї соціальної групи загострюється економічними негараздами. У зв'язку із зазначеним постає проблема у виробленні принципів, напрямів, форм та методів соціальної роботи.

Мета статті: обґрунтовувати актуальність соціальної роботи з людьми похилого віку в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема соціальної роботи з людьми похилого віку у мовах війни була предметом вивчення ряд у науковців. Наприклад, О. Фуштей, О. Маткевич, О.Кузнецов, Я. Співак, Л. Співак, Д. Костенко, Л. Чернуха вивчали напрями соціальної роботи з людьми похилого віку в умовах війни. В умовах військового стану посилюється проблема глобального постаріння населення. У зв'язку з цим актуальними видаються дослідження Ю. Мацкевич, І. Терещенко.

Результати дослідження. Перед обґрунтуванням напрямів соціальної роботи з людьми похилого віку доцільно звернути увагу на групи проблем людей похилого віку. Зокрема, це проблеми зі здоров'ям, із соціальною адаптацією (особливо актуально для внутрішньопереміщених осіб), психологічні проблеми зумовлені віковими змінами та посттравматичним стресовим розладом. матеріальні негаразди.

Як звертають увагу О. Кузнецов, Я. Співак, Л. Співак, Д. Костенко, Л. Чернуха, життя самотніх людей похилого віку в українському суспільстві в умовах військового стану, погіршується через низькі пенсійні виплати та відсутність дешевих товарів вітчизняного виробництва, а також через постійне зростання цін на комунальні послуги та продовольчі товари. Впливають на вкрай складну ситуацію цієї вікової групи відсутність грошових заощаджень стареньких, фінансова неспроможність ремонту власного житла, тощо [1]. Погоджуємося також з О. Фуштей, яка пише про те, що важливою проблемою українського суспільства, є та, що у ньому спостерігається тенденція до ейджизму щодо людей поважного віку. Неможна оминати увагою проблему самотності цієї соціальної групи, адже вони гостро відчують потребу в спілкуванні [2]. Про неї В. Подорожній пише як про таку, що зумовлена рядом чинників: індустріалізація, бюрократизація та знеособлення людини, вихід на пенсію, соціальна ізоляція внаслідок специфіки вікового періоду, зміна характеру взаємин з оточуючими людьми, зниження статусу літньої людини в суспільстві та наявність великої кількості вільного часу [4].

Виходячи з означених проблем на рівні держави та громадських ініціатив практикують наступні напрями соціальної роботи з людьми похилого віку в умовах військового стану. Зокрема, це забезпечення в державі соціального захисту цій віковій категорії шляхом інформування їх про права та пільги в умовах військового стану, сприяння в оформленні документів, надання матеріальної допомоги, психологічної та юридичної підтримки. Соціальний захист людей похилого віку забезпечується мережею закладів. Серед яких головними є такі: Міністерство праці та соціальної політики, Пенсійний фонд, відділення соціального захисту населення місцевих Рад і держадміністрацій, відділення соціальної допомоги вдома, територіальні центри соціального обслуговування пенсіонерів і самотніх непрацездатних громадян. Зазначені організації виконують роль соціальних амортизаторів значно зменшуючи вплив негативних соціальних чинників на життя літніх людей. В Україні в умовах військового стану соціальний захист літніх людей організовувався як адресна соціальна допомога в грошовій та натуральній формах, термінова соціальна допомога, бригадна соціальна допомога для важкохворих практикується також соціальнопсихологічна та побутова допомога. Термінова соціальна допомога передбачає забезпечення разовим гарячим харчуванням та продуктовим набором. Вона також зорієнтована на допомогу цій віковій групі в отриманні прихистку на нових умовах проживання, надання одягу, взуття, предметів першої необхідності, перукарських послуг, послуг з ремонту побутової техніки, соціально-психологічної підтримки та юридичної допомоги у межах діяльності соціальних служб, що здійснюють соціальний захист та соціальну допомогу. Не меншого значення набуває робота соціальних служб у напрямі соціальної адаптації людей похилого віку. Вона передбачає допомогу людям похилого віку при вирішенні соціально-побутових проблем, сприяння соціальній активності, запобігання самотності та ізоляції. Соціальна опіка та патронаж гарантує найменш захищеним особам цієї вікової групи допомогу та догляд за маломобільними, допомогу по господарству. Соціально-психологічна реабілітація передбачає психологічну корекцію стресових емоційних станів, що виникають під час вирішення особистих проблем. У соціально-психологічній роботі з літніми людьми доцільно дотримуватися принципу надання допомоги не лише конкретній особистості, але й її оточенню; розуміння того, що процес формування особистості це безперервний процес, що триває усе життя; , а

також потрібно враховувати вплив соціокультурних чинників на процес надання допомоги людині поважного віку. Організація цікавого і змістовного дозвілля людей поважного віку передбачає організацію роботи різних гуртків та клубів за інтересами, організацію навчання для осіб 50+. Під час реалізації завдань кожного із цих напрямів доцільно організовувати індивідуальний підхід. У його ході фахівці мають забезпечити позитивне середовище для самореалізації особи похилого віку, сприяти розумінню цієї вікової категорії, що негативні події у їхньому житті є наслідком їхніх необдуманих кроків і вчинків, але трапляються й такі, що породжені ситуацією, а не ними самими. Важливо стимулювати у людей похилого віку їхню активність, яка сприяє інтеграції цієї вікової категорії у суспільство, формує відповідальність за себе та свої дії. відповідальність за своє життя там, де це можливо [1]. У країнах Європи поширеною є практика створення груп взаємодопомоги для людей похилого віку [2]. Їхніми членами є літні люди, що мають добре виражену стресостійкість, вони володіють методами та прийомами надання різних видів допомоги: від психологічної до соціально-побутової. Часто ці групи створюються за місцем проживання. Дуже поширена практика самоорганізації людей літнього віку для вирішення особистих проблем у Польщі та Німеччині. Вважаємо, що для України такий досвід буде також цінним. Наперед зазначимо, що організовуючись у такі групи в Україні літні люди мають подолати труднощі пов'язані із соціалізацією, та груповою взаємодією, конфліктність.

Не зважаючи на військовий стан в Україні на різних рівнях активно впроваджуються електронні платформи для роботи з літніми людьми. Вони передбачають онлайн спілкування, у формі листів, зустрічей, лекцій. В умовах погіршення здоров'я літньої людини вони створюють можливості для електронної допомоги, виклику фахівця соціальної служби для надомного обслуговування сприяють зменшенню стресу від війни та поганих новин. Також вони слугують для ефективного навчання новим компетентностями необхідним для життя у цивілізації.

За період військового стану як волонтери ГО «Справа Кольпінга в Україні» представники Чернівецького університету третього мали змогу взяти участь у конгресі університетів третього віку, що відбувся в м. Ужгороді. Учасники з різних міст України ділилися досвідом роботи з літніми людьми у військовий період. Відрадно, що практично більшість заходів у діяльності університетів третього віку були ініційовані самими

людьми поважного віку та спрямовані на наближення перемоги: творчість у вигляді листівок для продажу., магнітиків, маскувальних сіток, продуктових наборів для тих, хто боронить країну, виготовлених руками людей похилого віку неоціненний внесок у перемогу. Тому потрібно віддати належну шану усім, хто долічився до цієї справи. Також слухачі працюють з дітьми з інвалідністю, створюють умови для повноцінного проживання внутрішньо переміщених осіб. Під патронатом римокатолицької церкви волонтери на практиці реалізують принципи доброти та милосердя щодо ближнього, турботи про благополуччя українського суспільства [5].

Висновки. Отже, старіння населення в Україні, на яке значною мірою вплинула війна та попередня епідемія Ковід-19 вимагає перегляду заходів соціальної політики щодо людей поважного віку. Адже, вони виявилися найменш захищеними в умовах сьогодення. Сьогодні в усьому світі проповідується принцип поваги до цієї вікової категорії та створення умов для гідної старості. В руслі цього у ході соціальної роботи з людьми поважного віку доцільно враховувати їхній соціальний статус, індивідуальні потреби, можливості самостійного існування в суспільстві, спосіб життя, потенційні можливості для волонтерства в умовах військового стану. При організації та здійсненні соціальної роботи доцільно реалізовувати на практиці різні напрями соціальної роботи: соціальний захист, соціальну допомогу, соціальний супровід та патронаж. Таким чином, виникає необхідність розробки нових стратегій та форм обслуговування людей похилого віку, що максимально б враховували європейський досвід та українські реалії військового стану в Україні.

Список використаних джерел

1. Кузнецов О., Співак Я., Співак Л., Костенко Д., Чернуха Л. Виклики соціальної роботи з людьми похилого віку у період війни в Україні. *Перспективи та інновації науки*(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина». № 9(27) 2023. С.245-254.

2. Мацкевич Ю. Соціальна робота з людьми похилого віку в умовах глобального старіння *Ввічливість. Humanitas, Вип. 3, 2024. С.84-92.*

3. Митькевич О., Фуштей О. Соціальна робота з людьми похилого віку в умовах воєнного стану . *Scientific Issues of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Section: Pedagogics and Psychology. Збірник наукових праць. В.78. 2024. С.51-56.*

4. Подорожний В. Самотність як проблема людей похилого віку.

Теорія і практика сучасної психології. №2. 2018. С.65-68.

5. Ужгородський університет третього віку. URL: <https://www.facebook.com/kolpingutw.uzh/?locale=> (дата звернення 03.04.2025).

Inna Kovalchuk. DIRECTIONS OF SOCIAL WORK WITH THE ELDERLY UNDER MARTIAL LAW.

Summary. The problem of social work with the elderly under martial law is studied. Based on the analysis of existing sources and her own experience of working with this age group, the author convinces of the relevance of social work with the elderly in Ukraine, who are a powerful force for civilizational progress.

Key words: elderly people, social assistance, social protection, social rehabilitation, third age university.

УДК 351.755.2(477)

Жанна МЕЛЬНИК,

к.п.н., доцент кафедри соціальної роботи,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

melnyk.zhanna@kpnu.edu.ua

Микола КОВАЛЬЧУК,

**здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальності Соціальне забезпечення**

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

sz1m24.kovalchuk@kpnu.edu.ua

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРІВ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Мельник Ж.В., Ковальчук М.Б. Основні напрямки діяльності центрів надання адміністративних послуг в Україні. У статті проаналізовано основні напрямки діяльності центрів надання адміністративних послуг в Україні з метою визначення подальших напрямів вдосконалення процесу цифровізації у цій сфері.

Ключові слова: держава, органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, адміністративні послуги, центри надання

адміністративних послуг.

Вступ. Проведення реформ у різних сферах діяльності органів виконавчої влади на сьогодні залишається одним із найактуальніших завдань реформування нашої держави. Саме урегулювання проблеми визначення поняття адміністративних послуг сприяє забезпеченню прав та свобод людини та громадянина, що може бути досягнуто лише завдяки якісному наданню послуг.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз основних напрямів діяльності центрів із надання адміністративних послуг в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання функціонування центрів надання адміністративних послуг досліджено у працях, як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, зокрема: І. Бекешкіної, І. Коліушка, А. Ліпенцева, В. Тимощука, О. Поляк, В. Сороко, К. Плоккера, Г. Холліса, Н. Хемпеля, Х. Ціммерманна та ін.

Результати дослідження. Центри надання адміністративних послуг – це постійно діючі робочі органи або виконавчі органи (структурні підрозділи) органів місцевого самоврядування або місцевої державної адміністрації в яких надаються адміністративні послуги [4].

У центрах надання адміністративних послуг послуги надаються адміністратором центру, у тому числі шляхом його взаємодії з суб'єктами надання адміністративних послуг. У виняткових випадках (якщо послуги у центрах надання адміністративних послуг не можуть бути надані адміністратором або таке їх надання є значно гіршим для інтересів суб'єктів звернення та/або публічних інтересів) окремі адміністративні послуги можуть надаватися через центр надання адміністративних послуг посадовими особами суб'єктів надання адміністративних послуг на підставі узгоджених рішень з органом, який прийняв рішення про утворення центру надання адміністративних послуг.

Центри надання адміністративних послуг, утворені як постійно діючим робочим органом, який забезпечує надання адміністративних послуг суб'єктам звернення із залученням до його роботи посадових осіб окремих виконавчих органів (структурних підрозділів) органів, які прийняли рішення про утворення центру надання адміністративних послуг.

Центри надання адміністративних послуг мають власні найменування та можуть мати символіку. Окремо від найменування та символіки центри

мають право використовувати позначення «Центр Дії».

Слід зауважити, що у різних країнах установи з надання послуг називаються по-різному, наприклад, «офіс для громадян» або «служба для громадян» (ФРН), «адміністративний центр» або «служба (відділ) обслуговування мешканців» (Польща) чи навіть точніше, назва способу надання послуг «One-stop-shop», що часто перекладають як «магазин однієї зупинки». Але тут, мабуть, доцільнішим є не буквальний переклад, а змістовий, тобто сенс, що закладається в таку установу: щоб особа могла отримати будь-яку послугу (максимум послуг) в одному місці. Також, конструкція «універсам послуг» або «універсам адміністративних послуг» є досить вдалою родовою назвою, адже відображає і основне цільове призначення установи (надання насамперед адміністративних послуг), і основний принцип організації роботи (універсальність, як у питанні широкого обсягу послуг, так і у частині кваліфікації персоналу) [1].

У поточній практиці України використовується багато індивідуальних назв для таких новоутворень, наприклад: Центр адміністративних послуг «Прозорий офіс» (Вінниця), Центр надання адміністративних послуг (Івано-Франківськ), Центр обслуговування мешканців (Львів) тощо. В принципі, кожна з цих назв є цілком прийнятною.

Зрештою, саме назва «центр надання адміністративних послуг» зафіксована і в Законі України «Про адміністративні послуги» від 6 вересня 2012 р. [5].

Центри надання адміністративних послуг (ЦНАП) в Україні виконують низку важливих функцій, спрямованих на спрощення доступу громадян до державних послуг та підвищення якості обслуговування. Ось основні напрямки їх діяльності:

Основними напрямками діяльності центрів надання адміністративних послуг в Україні є:

1. Надання адміністративних послуг: ЦНАПи забезпечують отримання широкого спектра послуг, таких як державна реєстрація нерухомості, видача довідок, реєстрація бізнесу, оформлення паспортів, соціальні виплати тощо.
2. Інформування та консультування: працівники ЦНАП надають громадянам актуальну інформацію про вимоги та порядок отримання

адміністративних послуг, що сприяє зменшенню бюрократичних бар'єрів.

3. Електронні послуги: ЦНАПи активно впроваджують надання послуг в електронній формі, що дозволяє громадянам отримувати послуги онлайн, зменшуючи необхідність особистого відвідування.
4. Покращення якості обслуговування: ЦНАПи впроваджують стандарти обслуговування, включаючи привітність, компетентність та індивідуальний підхід до кожного відвідувача, що сприяє підвищенню рівня довіри громадян до державних установ.
5. Мобільні ЦНАПи: Для забезпечення доступу до послуг у віддалених населених пунктах створюються мобільні ЦНАПи – спеціально обладнані транспортні засоби, що надають адміністративні послуги безпосередньо на місці.
6. Співпраця з міжнародними партнерами: ЦНАПи активно співпрацюють з міжнародними організаціями, такими як ПРООН, GIZ та інші, для отримання технічної та консультативної підтримки у розвитку та модернізації своїх послуг.

Висновки. Таким чином, завдяки цим напрямкам діяльності ЦНАПи сприяють створенню ефективної, прозорої та доступної системи надання державних послуг в Україні.

Список використаних джерел:

1. Жук Ю.М. Основні напрямки діяльності центрів із надання адміністративних послуг в Україні. *Ефективність державного управління*. 2016. Вип. 3. С. 153 – 161. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2016_3_18
2. Науково-практичний коментар до Закону України «Про адміністративні послуги» / за заг. ред. В. П. Тимощука. Київ : ФОП Москаленко О.М. 392 с.
3. Офіційний веб-сайт Міністерства цифрової трансформації України. URL : <https://thedigital.gov.ua/>
4. Про адміністративні послуги : Закон України станом на 01 січня 2025 р. №5203-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text> (дата звернення: 01.04.2025).
5. Тимощук В. Адміністративні послуги [Електронний ресурс] : посібник. Київ : ТОВ» Софія-А», 2012. 104 с.

Zhanna Melnyk, Mykola Kovalchuk. MAIN DIRECTIONS OF ACTIVITIES OF CENTERS FOR PROVIDING ADMINISTRATIVE SERVICES IN UKRAINE.

Summary. The article analyzes the main areas of activity of administrative service centers in Ukraine in order to determine further directions for improving the digitalization process in this area.

Key words: state, executive authorities, local self-government bodies, administrative services, administrative service centers.

УДК 364:316.362.32](100)

Жанна МЕЛЬНИК,

к.п.н., доцент кафедри соціальної роботи,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

melnyk.zhanna@kpmu.edu.ua

Олександр ПЕРМЯКОВ,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,

спеціальності Соціальне забезпечення

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

sz1b21.permyakov@kpmu.edu.ua

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ БАГАТОДІТНИХ СІМЕЙ

Мельник Ж.В., Пермяков О.С. Міжнародний досвід соціального захисту багатодітних сімей. У статті проаналізовано міжнародний досвід соціального захисту багатодітних сімей та визначено ключові моделі підтримки. Особлива увага приділена адаптації ефективних практик для вдосконалення соціальної політики в Україні. Зроблено висновок, що комплексний підхід, цифровізація процесів та соціальний супровід є важливими елементами успішної підтримки багатодітних родин.

Ключові слова: багатодітні сім'ї, міжнародний досвід, соціальна політика, міжнародні стандарти, міжнародна практика.

Вступ. Соціальний захист багатодітних сімей є важливим напрямом державної політики в багатьох країнах світу. Забезпечення гідного рівня життя, доступу до якісної освіти, медицини та інших соціальних послуг для

таких родин сприяє зміцненню демографічної ситуації та добробуту суспільства загалом.

У різних державах існують власні підходи до підтримки багатодітних сімей, які залежать від економічного розвитку, соціальної політики та культурних особливостей. Деякі країни пропонують значні фінансові виплати, податкові пільги, субсидії на житло та освіту, тоді як інші зосереджуються на забезпеченні соціальних гарантій і державних програм підтримки.

Мета статті – здійснити аналіз міжнародного досвіду соціального захисту багатодітних сімей, виявити ефективні підходи та програми підтримки, а також оцінити можливості їх адаптації до вітчизняної соціальної політики. Дослідження спрямоване на визначення оптимальних механізмів державної допомоги, що сприяють підвищенню добробуту багатодітних родин та зміцненню їх соціальної захищеності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До розгляду деяких аспектів соціального захисту населення розвинених країн зверталися вітчизняні та зарубіжні науковці, такі як: В. Антропов, М. Кашуба, Р. Корнюшина, Л. Смола, В. Чепінога, Г. Еспін, Андерсен, А. Розеншон та ін., зокрема увага в їх роботах приділялася соціальній політиці у сфері соціального захисту населення. Однак зазначена проблематика щодо аналізу зарубіжного досвіду здійснення соціальної роботи та забезпечення вразливої категорії населення соціальними послугами й досі залишається не достатньо вивченою.

Проблеми соціальної підтримки, соціального захисту в Україні перебувають в центрі наукових досліджень фахівців різних галузей права. Варто зазначити, що вагомий внесок у розвиток наукової думки з питань соціального захисту сімей з дітьми зробили такі провідні вчені, як І. Андрієнко, К. Боровиченко, Л. Кулачок, О. Потопахіна, С. Прилипко, В. Тарасенко, І. Чеховська, Б. Сташків та ін.

Результати дослідження. Аналіз наукових праць, проведених за останні роки, демонструє значний інтерес до питань соціального захисту багатодітних сімей та ефективності різних підходів у міжнародній практиці.

М. Любецька [4] зазначає, що система соціального захисту сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, виступає одним з інститутів реалізації соціально-економічної політики, мета якої полягає у

забезпеченні соціальної стабільності і розвитку суспільства. Для досягнення цієї мети необхідним є наявність дієвого механізму соціального захисту.

Повноцінна та ефективна система соціального захисту забезпечує: гідне соціальне існування особи, повагу до її честі і гідності; всебічний обсяг використання системи соціального простору; обґрунтований та законодавчо закріплений розподіл соціальних послуг, виплат і пільг в межах створеної системи; забезпечення ефективності функціонування закладів соціального захисту.

З метою вирішення поставлених завдань створюється державна система, яка включає законодавче, правове та організаційне забезпечення її існування, систему органів різних рівнів, контроль за їх діяльністю, державне фінансування визначених програм, залучення громадськості до участі у системі соціального захисту громадськості через громадські організації, фонди, неурядові і міжнародні фонди.

Вивчення досвіду зарубіжних країн має для України важливе значення для розбудови власної системи соціального захисту.

На сторінках наукових джерел зазначена проблема ще не отримала цілісного висвітлення. Світовий досвід переконливо свідчить, що налагодженість відносин у соціальній сфері не лише підвищує рівень існування людини в суспільстві, а й багато в чому формує її ставлення до держави та процесів, які в ній відбуваються. Водночас існуючий світовий досвід є важливим чинником, який слід враховувати для подальшого вдосконалення правового регулювання відповідних процесів, що на сьогодні відбуваються в нашій державі. Значною мірою це стосується інституту соціального захисту та надання соціальних послуг, який динамічно розвивається в сучасному світі [4].

В. Андріїв [1] у своєму дослідженні наголошує на недостатній ефективності чинної системи соціального захисту багатодітних сімей в Україні. Автор вказує, що соціальні виплати не відповідають реальному прожитковому мінімуму, а механізми їх надання часто є складними та бюрократичними. Серед основних рекомендацій – спрощення процедури отримання допомоги, впровадження адресної підтримки з урахуванням матеріального стану сім'ї, а також перегляд розмірів виплат відповідно до економічних змін.

Л. Романовська [3] аналізує міжнародний досвід підтримки багатодітних сімей, зокрема у Франції, скандинавських країнах та США. Вона звертає увагу на те, що у цих країнах соціальна допомога є комплексною: окрім грошових виплат, держава забезпечує доступ до якісних медичних послуг, безкоштовної або частково субсидованої освіти, податкових пільг для батьків та сприяння зайнятості матерів. Дослідниця підкреслює, що саме поєднання матеріальної та нематеріальної підтримки є найбільш ефективним підходом.

К. Вазуля [2] у своєму дослідженні розглядає досвід країн ЄС у сфері соціального супроводу багатодітних родин. Авторка зазначає, що в більшості європейських країн важливим елементом державної політики є забезпечення багатодітних сімей не лише фінансовою допомогою, а й додатковими послугами, такими як психологічна та юридична підтримка, програми соціальної адаптації, допомога у працевлаштуванні. Це дозволяє родинам успішно долати економічні та соціальні труднощі.

А. Осіпова [5] проводить порівняльний аналіз державних політик соціального захисту багатодітних сімей у різних країнах. Вона робить висновок, що найефективніші системи соціального захисту включають такі ключові елементи: диференційовану фінансову підтримку залежно від доходу сім'ї, державні житлові програми, доступ до якісної медицини та освіти, а також гнучкі умови працевлаштування для батьків. Важливим фактором успіху вона називає інтеграцію цифрових технологій у соціальну сферу, що дозволяє автоматизувати процеси надання допомоги та зменшити бюрократичні перепони.

Загалом, результати досліджень підтверджують, що успішний соціальний захист багатодітних сімей базується на комплексному підході, який передбачає не лише фінансову підтримку, а й доступ до життєво необхідних послуг, державного супроводу та адаптивних соціальних програм. Такі висновки можуть бути корисними для вдосконалення української системи соціального захисту та її наближення до найкращих міжнародних практик.

Аналіз міжнародного досвіду соціального захисту багатодітних сімей свідчить про те, що ефективна підтримка таких родин потребує комплексного підходу. Найкращі світові практики демонструють, що успішні моделі соціального захисту поєднують фінансову допомогу з доступом до якісних медичних, освітніх, житлових та інших соціальних послуг.

Європейський досвід підтверджує важливість адресної підтримки, соціального супроводу та програм професійної адаптації для батьків. Франція, скандинавські країни та Німеччина надають значні податкові пільги, допомогу на житло та підтримку зайнятості багатодітних батьків, що сприяє підвищенню їхнього добробуту. У США соціальна підтримка багатодітних сімей зосереджена на податкових стимулах та медичному страхуванні, а в Канаді діє ефективна система грошових виплат та субсидій.

Для України корисним є досвід країн, які інтегрували цифрові технології у систему соціального забезпечення, що зменшує бюрократичні перешкоди та сприяє справедливому розподілу допомоги. Важливими напрямками удосконалення української системи соціального захисту є посилення адресності виплат, розширення доступу до безкоштовних освітніх і медичних послуг, а також запровадження ефективних програм підтримки зайнятості багатодітних батьків.

Висновки. Таким чином, міжнародний досвід підтверджує, що успішна соціальна політика щодо багатодітних сімей базується на комплексному підході, гнучкості державних програм та інтеграції соціальних і економічних заходів. Використання цих напрацювань може сприяти покращенню соціального захисту багатодітних сімей в Україні та підвищенню рівня їхнього життя.

Список використаних джерел:

1. Андріїв В.В. До проблеми соціального захисту сімей з дітьми. Ужгород: електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет». 2023. С. 173 – 177.
2. Вазуля К. Аналіз досвіду країн європейського співтовариства з соціального супроводу багатодітних сімей як умова удосконалення системи соціальної роботи в Україні. Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи : матеріали міжвуз. дистанц. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти, Харків, 19 трав. 2021 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди; [за ред. М. П. Васильєвої]. Харків : ХНПУ, 2021. С. 33 – 34.
3. Довбиш М. О. Соціальні програми Європейського Союзу та адаптація соціальної політики України до стандартів ЄС. *Політикус* : наук. журнал. 2018. Вип. № 5-6. С. 97 – 102.
4. Любецька М.М. Аналіз зарубіжного досвіду надання соціальних послуг, здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у

складних життєвих обставинах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. Вип. № 19. С. 109 – 116.

5. Яригіна Є.П. Соціальне забезпечення сімей з дітьми: міжнародний досвід та українська модель: монографія. Харків : Монолит, 2016. 196 с.

Zhanna Melnyk, Oleksandr Permyakov. INTERNATIONAL EXPERIENCE OF SOCIAL PROTECTION OF LARGE FAMILIES.

Summary. The article analyzes international experience in social protection of large families and identifies key support models. Particular attention is paid to the adaptation of effective practices to improve social policy in Ukraine. It is concluded that a comprehensive approach, digitalization of processes and social support are important elements of successful support for large families.

Key words: large families, international experience, social policy, international standards, international practice.

УДК 364-057.36

Людмила МЕЛЬНИК,

к.п.н., доцент кафедри соціальної роботи,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,

melnyk.lyudmyla@kpnu.edu.ua

Діана БОЙКО,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,

спеціальності Соціальне забезпечення,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,

diankaa01@icloud.com

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ ТА ЧЛЕНАМ ЇХ СІМЕЙ

Мельник Л.П., Бойко Д.Я. Особливості соціальної допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей. У статті розглянуто ключові аспекти соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей в умовах воєнного стану. Проаналізовано законодавчі основи, механізми надання допомоги та основні проблеми.

Ключові слова: соціальна допомога, військовослужбовці, родини військовослужбовців, підтримка, держава, пільги, соціальний захист.

Вступ. В умовах повномасштабної війни соціальна допомога військовослужбовцям та членам їхніх сімей набуває критичного значення. Вона виконує не лише функцію матеріального забезпечення, а й важливу психологічну, емоційну та моральну підтримку. Система соціального захисту в Україні продовжує адаптуватися до викликів війни, що потребує постійного аналізу та вдосконалення.

Метою статті є дослідження сучасного стану соціальної допомоги військовослужбовцям та їхнім сім'ям, виявлення основних проблемних аспектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання соціального захисту військовослужбовців та їхніх родин в Україні розглядається як у наукових дослідженнях, так і в нормативно-правових документах. Зокрема, Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» визначає основні гарантії та пільги для цієї категорії населення.

Дослідженню окремих аспектів соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей присвячували свої роботи О. Епельх [6], Л. Мазуренко [2], В. Рядінська [6], А.Сидоренко [7], В. Циганок [8] та ін.

Так, В. Рядінська, О. Епель у своїх роботах проаналізували нормативно-правові акти, у яких законодавчо закріплені гарантії реалізації конституційних прав військовослужбовців та заходи захисту їх від соціальних ризиків (повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом) задля систематизації таких гарантій і засобів захисту, визначення проблем системи соціального захисту військовослужбовців та пошуку шляхів їх вирішення. Сучасний стан законодавства України про соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей досліджував В. Циганок, основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців висвітлено у працях Л. Мазуренко.

Аналіз ряду останніх досліджень і публікацій свідчить про постійну увагу до питань соціального захисту військовослужбовців та їхніх родин, а також про необхідність подальшого вдосконалення законодавчої бази та практичних механізмів надання допомоги.

Результати дослідження. Ключовим законодавчим документом, що визначає гарантії реалізації конституційних прав військовослужбовців та механізми їхнього захисту від соціальних ризиків, є Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [3].

Згідно цього Закону соціальний захист військовослужбовців – діяльність (функція) держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. Це право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом.

До гарантій реалізації конституційних прав військовослужбовців та членів їх сімей, передбачених Законом, відносяться: 1) гарантії реалізації права на працю (залежно від категорії військовослужбовців); 2) гарантії реалізації права та достойну оплату (залежно від категорії військовослужбовців); 3) гарантії реалізації права на відпочинок (залежно від категорії військовослужбовців); 4) гарантії реалізації права на здоров'я (залежно від категорії військовослужбовців); 5) права реалізації права на житло (залежно від категорії військовослужбовців); 6) гарантії реалізації права на навчання (залежно від категорії військовослужбовців).

До заходів запобігання негативному впливу на військовослужбовців та членів їх сімей соціальних ризиків, відносяться:

1. Пільги: 1) соціальні пільги; 2) кредитні пільги.

2. Виплати [3].

Гарантії реалізації конституційних прав військовослужбовців та заходи захисту їх від соціальних ризиків містяться також у Законі України «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист» [5], оскільки військовослужбовці у визначених законом випадках отримують статус ветеранів військової служби.

Відповідно до норм зазначеного Закону, до гарантій реалізації конституційних прав військовослужбовців (які отримали статус ветеранів) відносяться:

- 1) гарантії реалізації права на працю;
- 2) гарантії реалізації права на відпочинок;
- 3) гарантії реалізації права на житло.

До заходів запобігання негативному впливу на ветеранів та членів їх сімей соціальних ризиків, передбачених Законом, відносяться:

- 1) медичні пільги;
- 2) соціальні пільги [5].

Проте, існує ряд проблем, пов'язаних з недосконалістю системи соціального захисту військовослужбовців, яка, за спостереженнями В. Рядінської та О. Епель, характеризується фрагментарністю нормативно-правового забезпечення, складністю у класифікації категорій отримувачів пільг, дублюванням норм, а також відсутністю цілісного та ефективного механізму реалізації та оцінки гарантій [6].

На думку А. Сидоренка [7], соціальний захист членів сімей військовослужбовців є також ключовим елементом соціальної політики держави, що має запобігати негативним наслідкам служби для родин військових. Його суть полягає у наданні матеріального забезпечення, пільг і соціальних гарантій, створенні сприятливих умов для життя, охорони здоров'я, освіти та житла. Такий захист не лише підтримує родини, а й сприяє зміцненню боєздатності армії. Водночас у законодавстві бракує чіткого визначення цього поняття, його цілей і функцій.

Таким чином, для підвищення ефективності правового регулювання соціального захисту військовослужбовців та їхніх родин доцільно провести перегляд чинних нормативно-правових актів: вилучити застарілі або малоефективні норми, а також сформувати узгоджену та цілісну систему гарантій і заходів.

Висновки. Отже, соціальний захист військовослужбовців та їхніх родин набуває особливого значення в умовах війни, відіграючи не лише матеріальну, а й психологічну та моральну роль. Основу правового регулювання становить Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», який визначає базові гарантії прав і пільг. Незважаючи на наявність нормативної бази, система соціального захисту залишається фрагментарною, що ускладнює її ефективну реалізацію на практиці. Серед основних проблем – дублювання норм, складність класифікації пільгових категорій та відсутність єдиного підходу до систематизації гарантій. Соціальний захист родин військовослужбовців

повинен бути пріоритетом державної політики, оскільки безпосередньо впливає на боєздатність армії та стійкість суспільства. Для підвищення ефективності захисту необхідно переглянути чинні акти, усунути застарілі положення та сформулювати єдину, узгоджену систему гарантій і заходів.

Список використаних джерел

1. Гринько Р.В., Мота А.Ф., Петrenchенко С.А. Соціальний захист військовослужбовців в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. 2022. № 3. С. 161-166. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2022_3_26

2. Мазуренко Л.І. Основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців: нормативно-правове забезпечення. Актуальні проблеми політики. 2023. Вип. 71. С. 223-231. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/71_2023/31.pdf.

3. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України 2011-XII, чинний, поточна редакція – Редакція від 09.02.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>

4. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України 3551-XII, чинний, поточна редакція – Редакція від 04.04.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

5. Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист: Закон України 203/98-ВР, чинний, поточна редакція – Редакція від 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203/98-%D0%B2%D1%80#Text>

6. Рядінська В.О., Епель О.В. Соціальний захист військовослужбовців в Україні: шляхи удосконалення. *Юридичний бюлетень*. 2023, випуск 29. С. 123-133. URL: <http://lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2023/29/13.pdf>

7. Сидоренко А.О. Соціальний захист членів сімей військовослужбовців.: дис. ... докт. філос.: 081 «Право». Харків, 2024. 228 с. URL:

https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/download/diss/sydorenka/d_sydorenka.pdf.p7s

8. Циганок В.М. Сучасний стан законодавства України про соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023, № 6. С. 377-381. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/294609>

Lyudmila Melnyk, Diana Boyko. FEATURES OF SOCIAL ASSISTANCE TO MILITARY PERSONNEL AND THEIR FAMILY MEMBERS.

Summary. The article examines key aspects of social support for military personnel and their family members under martial law. The legislative framework, mechanisms for providing assistance and main problems are analyzed.

Key words: social assistance, military personnel, military families, support, state, benefits, social protection.

УДК 364.4-053.6

Людмила МЕЛЬНИК,

к.п.н., доцент кафедри соціальної роботи,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,

melnyk.lyudmyla@kpnu.edu.ua

Богдана ЛИСАК,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,

спеціальності Соціальне забезпечення,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,

bodademchik@gmail.com

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА ПІДХОДИ

Мельник Л.П., Лисак Б.В. Соціально-психологічна підтримка молоді в умовах воєнного стану: нові виклики та підходи.

Дослідження присвячене аналізу соціально-психологічної підтримки молоді в умовах воєнного стану в Україні. Розглядаються основні виклики, з якими стикається молодь, зокрема психологічна травматизація, соціальна ізоляція та невизначеність майбутнього. Визначено нові підходи до надання психологічної допомоги, зокрема через молодіжні центри, волонтерські ініціативи та програми ментального здоров'я. Особливу увагу приділено ролі соціальних служб та освітніх установ у забезпеченні комплексної підтримки молоді в кризових умовах.

Ключові слова: соціально-психологічна підтримка, молодь, воєнний стан, психологічна допомога, соціальні служби, ментальне здоров'я, молодіжні ініціативи.

Вступ. У сучасних умовах воєнного стану в Україні молодь стикається з безпрецедентними викликами, які впливають на її психоемоційний стан, соціальну активність та життєві перспективи. Психологічна травматизація, соціальна ізоляція та невизначеність майбутнього є основними проблемами, які потребують системного вирішення. Соціально-психологічна підтримка стає важливим інструментом для забезпечення емоційного благополуччя, формування стійкості до стресу та сприяння адаптації молоді до нових реалій.

Важливість дослідження обумовлена необхідністю розробки та впровадження новітніх підходів до підтримки молоді, які відповідають сучасним викликам. Особливу увагу слід приділити інтеграції молодіжних ініціатив, соціальних служб та освітніх установ для створення ефективної системи допомоги.

Мета статті. Метою статті є дослідження соціально-психологічної підтримки молоді в умовах воєнного стану, визначення основних викликів та аналіз інноваційних підходів до надання допомоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема життєвих планів молоді активно вивчалася українськими соціологами, зокрема А. Бовою, В. Баранівським, Ю. Заблоцькою, В. Кривошеїним, А. Беленком та В. Ніколенком. Окрему увагу науковці приділяли дослідженню впливу війни та воєнного стану на психічний стан молодого покоління. У цьому напрямі працювали як зарубіжні вчені – G. Miller, T. Wyatt, R. Murthy, A. Yon, S. Betancourt, – так і українські науковці: Л. Карамушка, Г. Сельє, О. Кокун, Л. Опанасенко, О. Стахов, Н. Агаєв, І. Мартиненко. Життєві стратегії адаптації та виживання особистості в умовах соціальних викликів стали предметом досліджень таких авторів, як Н. Наумова, Н. Давидова, Т. Заславська та Ю. Левада.

Результати дослідження. Сучасне суспільство розвивається стрімкими темпами, що супроводжується низкою викликів, які негативно впливають на психічне здоров'я молоді. Технологічний прогрес, глобалізація, соціально-економічна нестабільність, екологічні кризи, пандемія COVID-19, вплив соціальних медіа та військові конфлікти створюють труднощі у навчанні, ускладнюють соціальні взаємини,

перешкоджають професійному розвитку, погіршують якість життя, спричиняють додатковий стрес і підвищують ризик розвитку психічних розладів. Збільшення випадків депресії, тривожності та інших проблем психічного здоров'я серед молоді має серйозні наслідки як для них самих, так і для суспільства загалом [1].

Особливо гостро ці проблеми проявляються під час військових конфліктів. Війна завжди несе руйнацію не лише військових і цивільних об'єктів, а й звичайного життя людини, її життєвих планів.

Психологічне напруження, стрес є відповіддю організму на екстремальні умови, надзвичайні ситуації, спричинені війною. Г. Сельє [2] виділив три стадії розвитку стресу, які відображають, як організм реагує на тривалі та інтенсивні навантаження: стадія тривоги, стадія опору та стадія виснаження:

1) тривога, що включає в себе фази шоку та протишоку, що дозволяє індивіду мобілізувати свої сили з метою боротьби або втечі від небезпеки;

2) адаптація, де зростає стійкість особистості до випробувань і негативних чинників;

3) виснаження, що включає розлад механізмів саморегуляції.

Ці етапи пояснюють, чому тривалий вплив стресу може призводити до серйозних порушень психічного та фізичного здоров'я, особливо серед молоді, яка знаходиться на етапі формування особистості та соціальної адаптації.

Згідно з результатами всеукраїнського соціологічного дослідження, проведеного компанією «Kantar», станом на березень 2023 року найбільше українську молодь хвилює війна (73%). Порівняно з періодом пандемії, життя молоді зазнало значно більших змін під час війни – про це зазначили 87% опитаних. Серед найбільших змін, які вплинули на їхнє життя, 38% респондентів виділили страх за своє здоров'я та життя, а також за здоров'я і безпеку близьких. На другому місці – невизначеність щодо майбутнього (12%), а на третьому – вимушений переїзд друзів до інших міст або країн і проблеми з доступом до електроенергії, інтернету та зв'язку[3].

Наслідки повномасштабного російського вторгнення важко оцінити повною мірою, оскільки вони можуть проявлятися в довгостроковій перспективі. Саме тому для української молоді важливо вже зараз звертати увагу на своє психічне здоров'я та активно дбати про нього.

Держава здійснює системні кроки для підтримки психічного здоров'я населення. Одним із ключових проєктів у цій сфері є «Національна програма психічного здоров'я та психосоціальної підтримки», ініційована першою леді України. Вона спрямована на подолання психологічних бар'єрів і запобігання розладам психічного здоров'я, спричиненим наслідками війни. У межах цієї програми було представлено «Дорожню карту з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в Україні під час і після війни» – це унікальний документ, створений у співпраці органів державної влади, неурядових і міжнародних організацій та експертних груп. Цей стратегічний документ визначає основні пріоритети, спрямовані на задоволення потреб населення в питаннях психічного здоров'я, спираючись на сучасні наукові досягнення та міжнародну доказову базу [4].

Проблеми психічного здоров'я турбують як молодь, що залишається в Україні, так і тих, хто вимушено переїхав за кордон. Проте молоді люди, які опинилися в інших країнах, частіше стикаються з такими труднощами, як психологічні проблеми, нестача коштів, відсутність можливостей для самореалізації та складнощі з працевлаштуванням або невідповідність їхньої професії новим умовам. Такі виклики пов'язані з необхідністю адаптації до нового середовища та інтеграції в суспільство іншої країни. Варто зазначити, що попри те, що матеріальні умови (доступ до електроенергії, безпеки та фінансових ресурсів) за кордоном часто кращі, ніж в Україні, молодь, яка виїхала, стикається з більш складними питаннями соціальної інтеграції, що негативно впливає на їхнє психічне здоров'я, саморозвиток та спілкування.

Дослідження підтверджують ці тенденції. За даними, основними проблемами, які найбільше турбують українську молодь за кордоном, є: психічне здоров'я (депресія, тривога, поганий настрій) – 54%; турбота про власне здоров'я та здоров'я близьких – 47%; відсутність можливостей для самореалізації та саморозвитку – 33%; соціальна ізоляція та труднощі у спілкуванні – 27% [5].

Таким чином, соціально-психологічна підтримка молоді в умовах воєнного стану є критично важливою для збереження психічного здоров'я, емоційної рівноваги та здатності до адаптації в умовах кризи. У фокусі такої підтримки — подолання тривоги, стресу, травматичних переживань, а також втраченого відчуття безпеки та життєвих перспектив.

Важливим підходом є реалізація державних ініціатив, які охоплюють різні аспекти надання психосоціальної допомоги. Національна програма

психічного здоров'я та психосоціальної підтримки включає інтеграцію послуг психічного здоров'я в системи охорони здоров'я, освіти та соціального захисту, що дозволяє створювати доступні й ефективні механізми підтримки для молоді на різних етапах її життя. Важливою складовою цієї програми є Дорожня карта психічного здоров'я, яка містить конкретні пріоритети та стратегії на основі міжнародних стандартів, таких як ВООЗ, та адаптовані до специфіки українського контексту.

Іншим важливим напрямком є реалізація психосоціальних інтервенцій, зокрема надання кризової психологічної допомоги. Психологічна перша допомога, що включає надання підтримки на початкових етапах стресових переживань, є критично важливою для молоді в умовах воєнних дій. Розвиток кризових центрів та гарячих ліній, орієнтованих на молодіжну аудиторію, дозволяє оперативно надавати необхідну підтримку та інформувати про доступні ресурси для подолання травмуючих ситуацій. Ці заходи сприяють зниженню рівня тривожності, покращенню соціальної адаптації та підвищенню рівня психологічної стійкості молоді.

Психічне здоров'я молоді не лише залежить від екстреної допомоги, а й потребує системних освітніх кампаній, тренінгів та програм на різних рівнях. Такі заходи, як тренінги з емоційної стійкості, профілактики емоційного вигорання та стресу, є важливою частиною роботи з молоддю. Вони сприяють підвищенню обізнаності серед молодих людей щодо важливості психічного здоров'я та допомагають розвінчати стереотипи й стигми, що часто супроводжують звернення за психологічною допомогою. Крім того, організація навчальних програм, що включають стратегії боротьби з посттравматичним стресовим розладом, є важливим інструментом запобігання розвитку серйозних психічних порушень у молоді, особливо в умовах війни.

В умовах війни особливо актуальними стають індивідуалізовані психотерапевтичні підходи, такі як арт-терапія, тілесно-орієнтовані практики та інші види терапії, які допомагають молодим людям адаптуватися до пережитих травм і відновлювати емоційну рівновагу. Інтеграція цих практик в загальну стратегію психосоціальної підтримки сприяє глибшому розумінню внутрішніх переживань та розвитку особистісних ресурсів молоді для подолання стресових ситуацій.

Не можна забувати і про використання цифрових технологій для забезпечення доступу до психологічної допомоги. Онлайн-платформи,

мобільні додатки та спеціалізовані цифрові інструменти надають можливість молоді отримувати підтримку незалежно від місця перебування, що особливо важливо в умовах обмеженого доступу до традиційних форм підтримки в зоні конфлікту. Це дозволяє забезпечити інклюзивність та рівний доступ до психологічних послуг.

Висновки. У сучасному суспільстві молодь стикається з численними викликами, які погіршують її психічне здоров'я — від глобальних криз і технологічного навантаження до наслідків війни. Особливо гостро ці проблеми проявляються в умовах повномасштабного вторгнення, що спричиняє стрес, тривожність, втрату життєвих орієнтирів і соціальну дезадаптацію. Дослідження показують, що молодь в Україні та за кордоном перебуває у стані психологічного напруження, переживає депресивні стани, ізоляцію та труднощі з самореалізацією. У відповідь на це держава ініціює системні програми підтримки, зокрема Національну програму психічного здоров'я. Ефективна соціально-психологічна підтримка, орієнтована на розвиток стійкості, саморегуляції й адаптації, є ключем до збереження психічного здоров'я молоді в умовах кризи.

Список використаних джерел

1. Keles, B., McCrae, N., & Grealish, A.. A systematic review: the influence of social media on depression, anxiety and psychological distress in adolescents. *International Journal of Adolescence and Youth*. 2019. 25(1), 79–93 с. <https://doi.org/10.1080/02673843.2019.1590851>
2. Радченко О. Теорія стресу та філософські погляди Ганса Сельє: значення для сучасної медицини. URL: <https://health-ua.com/article/71356-teoryastresu-taflosofsk-poglyadigansasel-znachennya-dlyasuchasno-meditcin>
3. Підлітки та їхнє життя під час війни: настрої, цінності, майбутнє. Березень 2023. URL: <https://space-dobrodiy.club/mentalne-zdorovya-pidlitkiv-pid-chas-vijny-vyklyky-ta-shlyahy-pidtrymky/>
4. Пеша І., Андріученко Т. Збереженні психічного здоров'я молоді в умовах повномасштабної війни. URL: <http://srso.udpu.edu.ua/article/view/291876>
5. Дослідження «Вплив війни на молодь в Україні». Громадська організація «Центр дослідження суспільства» (Cedos): сайт. URL: <https://cedos.org.ua/researches/vpliv-vijni-namolod-v-ukrayini/>

Liudmyla Melnyk, Bohdana Lysak. SOCIO-PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR YOUTH UNDER MARTIAL LAW: NEW CHALLENGES AND APPROACHES.

Summary. This study focuses on the analysis of socio-psychological support for youth in the context of martial law in Ukraine. It explores the key challenges faced by young people, including psychological trauma, social isolation, and uncertainty about the future. The paper identifies new approaches to providing psychological assistance, particularly through youth centers, volunteer initiatives, and mental health programs. Special attention is given to the role of social services and educational institutions in ensuring comprehensive support for youth in crisis conditions.

Key words: socio-psychological support, youth, martial law, psychological assistance, social services, mental health, youth initiatives.

УДК 364.4:352.075

Людмила МЕЛЬНИК,
к.п.н., доцент кафедри соціальної роботи,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
melnyk.lyudmyla@kpnpu.edu.ua

ДІЯЛЬНІСТЬ ФАХІВЦЯ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ОБ'ЄДНАНІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

Мельник Л.П. Діяльність фахівця із соціальної роботи в об'єднаній територіальній громаді. У статті розкрито особливості практичної діяльності фахівця із соціальної роботи в умовах територіальної громади. Проаналізовано поняття «громада», «об'єднана територіальна громада». Висвітлено основні функції фахівця із соціальної роботи, його роль у системі соціального захисту в об'єднаній територіальній громаді.

Ключові слова: територіальна громада, соціальна робота, фахівець із соціальної роботи, децентралізація, соціальні послуги, соціальний захист.

Вступ. Процеси децентралізації в Україні зумовили суттєві зміни в системі надання соціальних послуг. Створення об'єднаних територіальних громад призвело до необхідності переосмислення діяльності фахівця із соціальної роботи як ключової фігури у забезпеченні соціального захисту населення на місцевому рівні. Фахівець із соціальної роботи в об'єднаній

територіальній громаді відіграє ключову роль у виявленні потреб населення, наданні соціальних послуг та координації допомоги в умовах децентралізації. Ефективність його діяльності залежить від професійної підготовки, підтримки місцевої влади, залучення громади та впровадження інноваційних підходів. Соціальна робота в об'єднаній територіальній громаді передбачає інтегрований підхід до вирішення особистих і суспільних проблем з метою покращення якості життя мешканців.

Мета статті. Метою даної роботи є аналіз основних напрямів та особливостей практичної діяльності фахівця із соціальної роботи в умовах об'єднаної територіальної громади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що питання діяльності фахівця із соціальної роботи в об'єднаній територіальній громаді досліджується багатьма вченими, зокрема О. Вакуленко [4], І. Козубовською [2], Н. Овдій [4], І. Пеша [5], Т. Семигіною [6], Г. Слозанською [7], І. Сопівник [5] та ін.

Результати дослідження. Розглядаючи практичну діяльність фахівця із соціальної роботи в об'єднаній територіальній громаді, розпочнемо з визначення понять. Г. Слозанська у своїх дослідженнях структурує у дві групи визначення терміну «громада»: «...ті, для яких поняття «громада» – локальна соціальна спільнота, особлива форма суспільної взаємодії та ті, для яких – «громада» – об'єднання людей за інтересами, ідеями, покликом, цінностями» [7].

«Об'єднана територіальна громада» (ОТГ) – це добровільне об'єднання кількох суміжних територіальних громад (сіл, селищ або міст) в одну адміністративно-територіальну одиницю з метою ефективнішого самоврядування, розвитку інфраструктури та підвищення якості надання публічних послуг. ОТГ утворюється відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» і має спільні органи місцевого самоврядування – сільського, селищного або міського голову та раду. Вона отримує розширені повноваження та фінансові ресурси, що дозволяє краще розвивати місцеву інфраструктуру, освіту, медицину, культуру тощо [1].

Соціальний працівник в ОТГ виконує широкий спектр обов'язків, що включає виявлення потреб мешканців, організацію надання адресної допомоги, супровід вразливих категорій населення, координацію з іншими органами та установами. В умовах обмежених ресурсів громади, ефективність соціального працівника багато в чому залежить від рівня його

професійної підготовки, гнучкості та здатності до міжвідомчої співпраці.

Завдяки децентралізації громади отримали більше повноважень і відповідальності, що вимагає високого рівня ініціативності та самостійності від фахівця із соціальної роботи. Водночас зросла потреба у впровадженні інноваційних форм роботи, таких як мобільні соціальні офіси, цифрові сервіси, мережі соціального партнерства.

Важливою умовою ефективної діяльності фахівця із соціальної роботи є підтримка з боку органів місцевого самоврядування, постійне підвищення кваліфікації, а також залучення громадськості до процесів соціального планування і моніторингу.

Згідно «Методичних рекомендацій з розроблення положень про структурні підрозділи з питань соціального захисту населення місцевих державних адміністрацій та організації діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей» надання соціальних послуг в ОТГ здійснюється за принципом «єдиного вікна» через уповноважені соціальні підрозділи або мультидисциплінарні команди. У структурі таких підрозділів рекомендовано створити підрозділ із соціальних послуг і ввести посаду фахівця із соціальної роботи. Підрозділ планує, оцінює якість послуг, інформує населення, формує базу надавачів. Фахівець виявляє осіб/сім'ї у складних життєвих обставинах, надає допомогу, проводить оцінку потреб, здійснює кризове втручання, супровід і консультування [3].

Фахівець із соціальної роботи відіграє ключову роль у системі соціальних послуг об'єднаній територіальній громаді. Його діяльність охоплює виявлення потреб, організацію допомоги, профілактику та вирішення соціальних проблем на рівні клієнта, групи й громади [7].

Соціальна робота в об'єднаній територіальній громаді – це інтеграція методів, спрямованих на вирішення особистих і суспільних проблем, стимулювання участі громадян у покращенні якості життя. Вона вимагає комплексного підходу, професійних знань, умінь і навичок, зокрема в оцінці потреб, плануванні програм і залученні громади.

Наразі в Україні розвивається соціальне партнерство, активізуються громадські організації, що доповнюють роботу державних служб. Законодавча база сприяє цьому процесу, дозволяючи використовувати позабюджетні ресурси та реалізовувати соціальні проєкти спільно з органами влади.

Висновки. Отже, фахівець із соціальної роботи в об'єднаній

територіальній громаді є ключовою ланкою у забезпеченні соціального захисту на місцевому рівні. Його діяльність охоплює виявлення потреб громади, надання індивідуальної допомоги, розробку програм підтримки та координацію з різними установами. Робота ґрунтується на принципах гуманізму, доступності, партнерства та професійної етики. В умовах децентралізації зростає роль фахівця як ініціативного організатора соціальних процесів, здатного до міжвідомчої взаємодії та впровадження інновацій. Ефективність соціальної роботи в громаді значною мірою залежить від підтримки місцевої влади, активності мешканців і безперервного професійного розвитку фахівців.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Документ 157-VIII, чинний, поточна редакція – Редакція від 14.05.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>

2. Козубовська І. Територіальна громада як об'єкт діяльності фахівця з соціальної роботи. *Social Work and Education*. Vol. 6, No. 1. Ternopil-Aberdeen, 2019. pp. 19-31. URL: [file:///C:/Users/HP/Downloads/172633-Article%20Text-398452-1-10-20191003%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/HP/Downloads/172633-Article%20Text-398452-1-10-20191003%20(1).pdf)

3. Наказ Міністерства соціальної політики України Про затвердження Методичних рекомендацій з розроблення положень про структурні підрозділи з питань соціального захисту населення місцевих державних адміністрацій та організації діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей». Документ v0263739-23, поточна редакція –Прийняття від 31.07.2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0263739-23#Text>

4. Пеша І.В., Сопівник І.В., Вакуленко О.В., Овдій Н.М. Соціальна робота у територіальній громаді. Навчальний посібник. Київ: Видавничий центр НУБіП України, 2024. 305 с. URL: <file:///C:/Users/HP/Desktop/%D0%A0%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0/%D0%A0%D0%BE%D0%B1%20%D0%BF%D0%BE%20%D0%BA%D0%B0%D1%84%2024-25/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F%202025/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%202025/Soc-Robota-Gromadi.pdf>

5. Пеша І.В., Сопівник І.В., Галайдюк В.В., Кошук О.Б. Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю. Навчальний посібник. Київ: Компринт, 2023. 449 с. URL:

<https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi76/0056869.pdf>

6. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Академія праці, соціальних відносин і туризму. Київ, 2020, 275 с.

7. Слосанська Г.І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук. ред. д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/13712/1/8slozanska_monogr.pdf

Liudmyla Melnyk. THE ROLE OF A SOCIAL WORK SPECIALIST IN A UNITED TERRITORIAL COMMUNITY.

Summary. The article explores the specific features of practical social work within a territorial community. It analyzes the concepts of «community» and «united territorial community». The main functions of a social work specialist are outlined, as well as their role in the social protection system within a united territorial community.

Key words: territorial community, social work, social work specialist, decentralization, social services, social protection.

УДК 378.147.091.313:37.011.3-051

Олександр МЕЛЬНИК,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності Освітні, педагогічні науки
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
opndf22.melnyk@kpnpu.edu.ua

УМОВИ РОЗВИТКУ ПРОЄКТНО-ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В СИСТЕМІ КОМПЕТЕНТІСНОЇ ОСВІТИ

Мельник О.С. Умови розвитку проєктно-дослідницьких умінь майбутнього вчителя в системі компетентнісної освіти. Стаття аналізує важливість проєктно-дослідницької діяльності в підготовці майбутніх педагогів в системі компетентнісної освіти. Розглядаються педагогічні та психологічні умови, що забезпечують ефективне формування проєктної компетентності, зокрема організація освітнього процесу, використання інтерактивних методів, розвиток мотивації, когнітивних і рефлексивних

навичок, а також підтримка саморегуляції та критичного мислення. Підкреслено, що гармонійне поєднання цих умов сприяє успішній підготовці педагогів до проєктно-дослідницької діяльності.

Ключові слова: компетентнісна освіта, професійна підготовка вчителя, проєктно-дослідницькі вміння, педагогічні та психологічні умови, освітній процес.

Вступ. Сучасні виклики освіти зумовлюють потребу в підготовці вчителя нового типу – креативного, дослідницьки орієнтованого, здатного ініціювати та реалізовувати інноваційні освітні процеси. У цьому контексті проєктна компетентність виступає важливою складовою його професійної підготовки, оскільки дозволяє ефективно впроваджувати сучасні педагогічні практики та оперативно адаптуватися до змін в освітньому середовищі.

Перехід до компетентнісної моделі освіти висуває нові вимоги до змісту і методів підготовки педагогів, акцентуючи увагу на розвитку проєктно-дослідницьких умінь. Саме вони формують у майбутніх учителів здатність до самостійного мислення, інноваційної діяльності та професійної гнучкості.

Ефективне формування таких умінь вимагає наявності цілісної системи педагогічних і психологічних умов: методичної підтримки, практико-орієнтованого середовища, розвитку внутрішньої мотивації, рефлексивності та здатності до самоорганізації. Дослідження цих умов є необхідним кроком для підвищення якості професійної освіти і формування конкурентоспроможного вчителя, здатного відповідати запитам сучасної школи.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та визначити ефективні педагогічні й психологічні умови розвитку проєктно-дослідницьких умінь майбутніх учителів у контексті компетентнісної моделі освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові засади впровадження компетентнісного підходу в освітній процес висвітлено в працях таких вітчизняних учених, як В. Кременя, В. Лугового, О. Ляшенка, Н. Голуб, О. Локшиної, Л. Паращенко, О. Пометун, Н. Сосницької та інших. Питання психолого-педагогічних умов розвитку проєктної компетентності майбутніх педагогів досліджували Б. Абдикаримов, Л. Загребельна, О. Пехота, Н. Тверезовська, М. Фіцула, О. Бондарчук, Л. Карамушка, В. Сич, В. Сидоренко та інші.

Результати дослідження. Компетентнісний підхід передбачає інтеграцію знань, умінь, цінностей і досвіду, необхідних для успішної професійної діяльності. Відповідно, проєктно-дослідницька діяльність майбутнього вчителя є дієвим інструментом набуття таких компетентностей як: інформаційна, комунікативна, інноваційна, рефлексивна, навчально-дослідницька.

Проєктно-дослідницькі уміння включають: формулювання проблеми; постановку мети й завдань; добір методів дослідження; аналіз та інтерпретацію результатів; оформлення результатів у вигляді наукового чи педагогічного проєкту; рефлексію та самооцінювання.

Вивчення педагогічних умов розвитку проєктної компетентності майбутніх педагогів є важливою передумовою якісної професійної підготовки. Ряд дослідників Л. Загребельна [1], Л. Савченко [5], О. Пехота [6], наголошують на необхідності створення освітнього середовища, яке сприяє активному залученню здобувачів до проєктної діяльності.

Педагогічні умови – це сукупність об'єктивних і суб'єктивно створених факторів, що забезпечують ефективність професійної підготовки через активізацію навчальної діяльності студентів. У контексті розвитку проєктної компетентності Л. Загребельна [1] та О. Пехота [6] передбачають цілеспрямовану організацію змісту, методів та форм навчання, що забезпечують готовність майбутніх учителів до проєктної діяльності.

Умовами формування цієї компетентності є мотивація до професійного зростання, оновлення змісту фахових дисциплін, практична діяльність, розвиток рефлексії та особистісних якостей [2]. В. Козленко [3] доповнює перелік необхідністю розвитку проєктної культури, наставництва, командної роботи та застосування інтерактивних методів.

Таким чином, ефективне формування проєктної компетентності вимагає таких педагогічних умов як: мотиваційна підтримка; методична інтеграція проєктного підходу; розвиток комунікативних навичок; менторський супровід; цифрова грамотність; впровадження механізмів оцінювання й самооцінки.

Психологічні умови відіграють також важливу роль у розвитку проєктно-дослідницьких навичок. Мотивація – як внутрішня (інтерес, саморозвиток), так і зовнішня (вимоги програми, оцінювання) – визначає рівень активності студентів у науковій діяльності. Дослідження показують, що висока мотивація сприяє глибшому залученню до дослідницької роботи.

Серед ключових когнітивних чинників – пам'ять, увага, логічне мислення, здатність до аналізу та критичного осмислення, що забезпечують глибоке опрацювання інформації й формування узагальнень. Критичне мислення допомагає оцінювати достовірність даних і будувати аргументовані висновки.

Важливу роль у процесі дослідження відіграє також саморегуляція: уміння ставити цілі, організовувати свою діяльність, оцінювати результати та вносити корективи. Індивідуальні риси, такі як відкритість до нового, наполегливість, стресостійкість і комунікативні навички, істотно впливають на ефективність дослідницької підготовки.

Отже, розвиток дослідницьких компетентностей у майбутніх педагогів залежить від гармонійного поєднання мотиваційних, когнітивних, регулятивних і особистісних чинників. Їхнє врахування у процесі підготовки сприяє науковій активності здобувачів вищої освіти.

Розвиток проєктно-дослідницьких умінь у майбутніх педагогів є важливою умовою їхньої професійної підготовки, що передбачає створення комплексу педагогічних і психологічних умов.

До педагогічних умов належить цілеспрямована організація освітнього процесу: оновлення змісту навчальних дисциплін, впровадження інтерактивних методів, залучення студентів до практикоорієнтованої діяльності, інтеграція сучасних цифрових технологій, розвиток рефлексивних та комунікативних навичок. Важливим є також забезпечення менторського супроводу, створення можливостей для командної роботи та запровадження механізмів оцінювання й самооцінювання результатів проєктної та дослідницької діяльності.

Психологічні умови охоплюють мотиваційну підтримку студентів, розвиток когнітивних процесів (уваги, пам'яті, логічного мислення), формування навичок саморегуляції (уміння ставити цілі, планувати, контролювати та оцінювати власну діяльність), розвиток критичного мислення та особистісних якостей, таких як наполегливість, відкритість до нового досвіду, здатність до співпраці й подолання труднощів.

Таким чином, ефективне формування проєктно-дослідницьких умінь можливе за умови поєднання педагогічної організації освітнього середовища з підтримкою психологічної готовності студентів до самостійної пізнавальної та творчої діяльності.

Висновки. Отже, проєктно-дослідницька діяльність є важливим інструментом у розвитку основних компетентностей майбутніх педагогів,

таких як інформаційна, комунікативна та інноваційна. Для ефективного формування проєктної компетентності необхідно впроваджувати педагогічні умови, зокрема, підтримка мотивації, інтеграція методів проєктного підходу, розвиток комунікативних навичок та цифрової грамотності. Психологічні чинники, як мотивація, саморегуляція, критичне мислення та особистісні риси, мають також важливе значення для розвитку дослідницьких навичок майбутніх вчителів. Поєднання педагогічних і психологічних умов сприяє успішній підготовці здобувачів вищої освіти до самостійної пізнавальної та творчої діяльності. Важливим є також створення освітнього середовища, яке активізує участь студентів у проєктній діяльності та забезпечує високу якість їх професійної підготовки.

Список використаних джерел

1. Загребельна Л. Педагогічні умови підготовки майбутніх менеджерів у економічних навчальних закладах. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фіхівців : методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. праць. За ред.: І. А. Зязюн та ін. Київ-Вінниця : Планер, 2005. Вип. 8. 547 с.

2. Іванова Н. Педагогічні умови формування проєктної компетентності майбутніх фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2019. №2(16), С. 67-75. URL: <http://adult-education-journal.com.ua/index.php/aej/article/view/111>

3. Козленко В. Педагогічні умови формування проєктної компетентності у майбутніх учителів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 66, том 2, 2023. С. 244-249. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/66_2023/part_2/37.pdf

4. Мельниченко Л. Процес формування дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи у педагогічній теорії та практиці. *Освітній простір України*. 2018. Вип. 14. С. 38-44. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/esu/article/view/2686/3103>

5. Савченко Л., Саф'ян К., Коваленко І. Використання проєктної діяльності у професійній підготовці майбутніх викладачів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2022 (207), 53-58. URL: <https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/1419>

6. Пехота О. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: навч. посібник. Київ : А.С.К., 2003. 240 с.

Oleksandr Melnyk. CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF PROJECT AND RESEARCH SKILLS OF FUTURE TEACHERS IN THE SYSTEM OF COMPETENCY-BASED EDUCATION.

Summary. The article analyzes the importance of project and research activities in the training of future teachers within the framework of competency-based education. It examines the pedagogical and psychological conditions that ensure the effective formation of project competence, including the organization of the educational process, the use of interactive methods, the development of motivation, cognitive and reflective skills, as well as the support of self-regulation and critical thinking. It is emphasized that a harmonious combination of these conditions contributes to the successful preparation of teachers for project and research activities.

Key words: competency-based education, professional teacher training, project and research skills, pedagogical and psychological conditions, educational process.

УДК 364-787(477):355.02

Оксана МІХЕЄВА,

к.п.н., доцент, завідувач кафедри соціальної освіти та соціальної роботи,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

Mixeeva2007@ukr.net

**ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ
ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Міхеева О.Ю. Державна політика у сфері соціальної реабілітації осіб з інвалідністю в умовах воєнного стану. У статті досліджено особливості державної політики України у сфері соціальної реабілітації осіб з інвалідністю в умовах воєнного стану. Акцент зроблено на актуальності проблеми, зумовленої зростанням кількості осіб з інвалідністю внаслідок воєнних дій, зокрема серед військовослужбовців та цивільного населення. Проаналізовано нормативно-правову базу, механізми міжвідомчої взаємодії та роль органів місцевого самоврядування у забезпеченні доступу до реабілітаційних послуг. Розглянуто практики використання сучасних реабілітаційних технологій, а також виклики, пов'язані з недостатнім

фінансуванням, нестачею фахівців та нерівномірним доступом до послуг у різних регіонах. Обґрунтовано необхідність формування цілісної державної стратегії, орієнтованої на інтеграцію осіб з інвалідністю у суспільне життя, із залученням громади та міжнародної підтримки.

Ключові слова: соціальна реабілітація, особи з інвалідністю, реабілітаційні послуги, реабілітаційні технології, інтеграція осіб з інвалідністю.

Вступ. З початку повномасштабної агресії російської федерації проти України у 2022 році різко зросла кількість осіб, які отримали інвалідність внаслідок воєнних дій. Це створило нові виклики для державної політики у сфері соціальної реабілітації. Значне зростання кількості людей, що отримали травми, втратили кінцівки або набули психологічних порушень, зумовило необхідність переосмислення та реформування системи соціального захисту в умовах воєнного стану. Особливо актуальним постає питання формування стратегії інтеграції осіб з інвалідністю у громадське життя шляхом впровадження сучасних реабілітаційних практик, підтримки місцевих громад і міжвідомчої взаємодії. Актуальність теми зумовлена необхідністю системного підходу до формування ефективних механізмів підтримки, інтеграції та повернення до активного життя постраждалих громадян.

Мета статті. Метою статті є дослідити особливості реалізації державної політики у сфері соціальної реабілітації осіб з інвалідністю в умовах воєнного стану, проаналізувати сучасний стан нормативно-правового забезпечення, окреслити ключові проблеми та визначити перспективні напрями вдосконалення системи соціальної реабілітації в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання реабілітації осіб з інвалідністю досліджувались у працях українських та зарубіжних науковців, зокрема: Ю. Бридніков, О. Кравченко, Н. Коляда, які розглядали поняття соціальної реабілітації; О. Бачинської – з питань міжвідомчої взаємодії у сфері соціального захисту; І. Маслянікова, К. Чупіна - соціально-психологічні аспекти підтримки осіб з інвалідністю в умовах війни; Міжнародні звіти ВООЗ, ЮНІСЕФ, USAID фокусуються на стандартах надання реабілітаційних послуг в умовах конфліктів. Разом з тим, більшість досліджень акцентують увагу на мирний період. Повномасштабна війна змінила контекст і вимагає нових підходів. Актуальність дослідження полягає в необхідності глибшого аналізу

державної політики саме в умовах воєнного стану.

Результати дослідження. Реалії повномасштабної війни в Україні зумовили кардинальну зміну обсягів і характеру потреб у реабілітаційних послугах. Якщо до 2022 року система соціальної реабілітації орієнтувалася переважно на осіб з інвалідністю внаслідок природжених вад, хронічних хвороб або вікових змін, то від початку бойових дій з'явилися нові категорії: ветерани війни з бойовими пораненнями, цивільні постраждалі від обстрілів і мінування, діти з інвалідністю, спричиненою психологічною чи фізичною травмою, люди з порушеннями психіки внаслідок стресу, ПТСР тощо. Ці зміни вимагають принципово іншого підходу до державної політики: від планової і довгострокової системи – до гнучкої, мобільної, адаптованої до надзвичайних умов.

Держава ухвалила низку нормативних актів, що визначають напрямки політики у сфері реабілітації: Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю» (2020 р.) – базовий документ, який закріплює право кожного на відновлення функціональних можливостей. Постанова КМУ №1301 від 09.12.2022 р., що визначає засади створення Національної системи реабілітації, яка має забезпечити безперервний процес реабілітації від моменту травми до інтеграції в суспільство. Програма «Безбар'єрна Україна» спрямована на створення доступного фізичного і цифрового середовища, яке включає й інклюзивну інфраструктуру. Чинне законодавство України створює правову основу для соціальної реабілітації, однак реалізація цих положень суттєво ускладнена певними чинниками, а саме: руйнуванням інфраструктури (медичної, реабілітаційної, транспортної); нестачею кваліфікованих кадрів, особливо у прифронтових зонах та сільській місцевості; недостатнім рівнем фінансування соціальної сфери у громадах.

Державна політика України у сфері реабілітації набуває інноваційних форм, що зумовило впровадження Національної системи реабілітації (пілотні центри), активному залученню міжнародної допомоги, створенню цифрових платформ для реєстрації отримувачів реабілітаційних послуг.

Значну роль у формуванні нової політики у наданні реабілітаційних послуг відіграє міжнародна допомога. WHO, ICRC, MSF надають методичну та фінансову підтримку для впровадження стандартів реабілітації. Програми обміну досвідом із клініками США, Ізраїлю,

Німеччини дозволяють перенести кращі практики протезування, ПТСР-терапії, ерготерапії в українські умови.

Цифровізація соціальної сфери стала важливою складовою адаптації державної політики у воєнний час. Платформа «Допомога» дозволяє людині з інвалідністю швидко зареєструвати потребу та отримати підтримку. Реалізовано електронну чергу на протезування через систему eHealth. У 2023 р. стартував проєкт «Е-реабілітація» для віддаленого доступу до фахівців реабілітації. Ці ініціативи значно підвищують доступність послуг, особливо для ВПО та мешканців сільських територій, однак потребують масштабування і підтримки на рівні громад.

Хоча є значні досягнення у сфері надання соціальних послуг реабілітації, однак на практиці реалізація реабілітаційної роботи залишається фрагментарною, існує дефіцит системного бачення через відсутність комплексної стратегії та координації дій між МОЗ, Мінветеранів, Мінсоцполітики та органами місцевого самоврядування. Спостерігається різний рівень готовності територіальних громад до здійснення та надання реабілітаційних послуг, сільські громади часто не мають ресурсів для створення реабілітаційних центрів. Відчувається брак кваліфікованих фахівців — реабілітологів, ерготерапевтів, психологів кризового втручання, фахівців із протезування.

У багатьох регіонах саме територіальні громади та волонтерські організації стали локальними осередками підтримки осіб з інвалідністю та надання їм реабілітаційних послуг. Прикладами такої ефективної співпраці є: Центри реабілітації, створені при лікарнях у Львівській, Вінницькій, Дніпропетровській областях, що часто функціонують за підтримки волонтерів та міжнародних фондів. Ініціативи, як-от «Протези для Незламних» у Львові — результат поєднання державного фінансування, приватного сектору та донорських коштів. Громадські організації («Повернись живим», «Таблеточки», «Українська асоціація фізичної терапії») активно допомагають не тільки обладнанням, але й навчанням персоналу. Однак така діяльність не повинна замінювати державну політику щодо надання реабілітаційних послуг, вона має бути вбудована у загальнонаціональну стратегію.

Висновки. Соціальна реабілітація осіб з інвалідністю в умовах воєнного стану потребує переосмислення державної політики на основі нових викликів і реалій. Важливо забезпечити єдиний державний підхід

до координації реабілітаційних програм, здійснювати фінансову підтримку громад у створенні інклюзивної інфраструктури, налагоджувати міжвідомчу та міжсекторальну взаємодію, забезпечити підготовку кадрів та впровадження міжнародних стандартів. Все це дозволить сформувати державну політику даної сфери та буде інвестицією в людський потенціал і стійкість українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Вікторова Л.В., Чулкова К.О. (2019) Соціально-педагогічна реабілітація військовослужбовців-учасників збройних конфліктів : загальнонауковий аспект. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2019. Вип. 26. С. 94–102.
2. Дуля, А., Спіріна, Т. (2024). До питання реабілітації учасників бойових дій в Україні. Ввічливість. Humanitas, 1, С. 38–43.
3. Кравченко, О., Швець, В., & Мельник, Л. (2024). Роль ветеранських організацій у реінтеграції та психологічній реабілітації ветеранів з інвалідністю в умовах військового та повоєнного часу. *Психологічний журнал*, (11), С.37–44.
4. Міхеєва О.Ю. (2024) Соціальна реабілітація осіб з інвалідністю: закордонний досвід. Соціальна робота: реалії та перспективи : зб. наук. пр. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 110-річчю Полт. нац. пед. ун-та імені В. Г. Короленка, м. Полтава, 9–10 трав. 2024 р. / за заг. ред. Н. О. Сайко, В. І. Березан. Полтава, 2024. С.120-124.
5. Трубавіна, І.М., Цибулько, Л.Г., Мартинюк, А.Ю. (2021). Соціальна робота з військовослужбовцями та членами їх сімей та військово-соціальна робота в Україні: історичний аспект і закордонний досвід. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка. Соціальна робота, 1 (48), С. 414-418
6. Турбан, В.В. (2021). Реабілітаційна та реінтеграційна робота з військовослужбовцями, учасниками бойових дій, в центрах соціальних служб: етичний аспект. В кн. Творча спадщина Г.С. Костюка: історія та сучасність. С. 336-345.

Oksana Mikheieva. STATE POLICY IN THE FIELD OF SOCIAL REHABILITATION OF PERSONS WITH DISABILITIES UNDER MARTIAL LAW.

Summary. The article examines the specific features of Ukraine's state policy in the field of social rehabilitation of persons with disabilities under

martial law. Emphasis is placed on the relevance of the issue, driven by the growing number of individuals with disabilities as a result of military actions, particularly among service members and the civilian population. The study analyzes the regulatory framework, mechanisms of interagency cooperation, and the role of local self-government bodies in ensuring access to rehabilitation services. It explores the practices of applying modern rehabilitation technologies, as well as challenges related to insufficient funding, shortage of specialists, and unequal access to services across different regions. The article substantiates the need to develop a comprehensive national strategy focused on the integration of persons with disabilities into public life, involving community participation and international support.

Key words: social rehabilitation, persons with disabilities, rehabilitation services, rehabilitation technologies, integration of persons with disabilities.

УДК 376-056.2/.3

Тетяна ОПАЛЮК

д. п.н., професор кафедри соціальної роботи

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

opalyuk.tetyana@kpnu.edu.ua

Денис БРИЛІНСЬКИЙ

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,

спеціальності Спеціальна освіта

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

sodf24.brylinskyi@kpnu.edu.ua

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Опалюк Т.Л., Брилінський Д. Психолого-педагогічні аспекти соціальної інтеграції старшокласників з особливими освітніми потребами. У статті обговорюються психолого-педагогічні аспекти соціальної інтеграції старшокласників з особливими освітніми потребами. Аналізуються визначення особливих освітніх потреб і важливість

створення позитивного психологічного клімату в освітньому середовищі. Окремо висвітлюється роль емпатії та соціальної підтримки однолітків, а також індивідуалізація навчання як ключовий фактор успішної інтеграції.

Автори підкреслюють значення інклюзивних програм, які сприяють залученню всіх учнів до спільної діяльності, а також важливість співпраці між школою та родиною. У висновках наголошується на необхідності комплексного підходу в роботі з учнями з особливими освітніми потребами, що дозволяє створити сприятливе середовище для їх розвитку та соціальної адаптації.

Ключові слова: соціальна інтеграція, туризм, діти з ООП, соціальні навички.

Вступ. Соціальна інтеграція старшокласників з особливими освітніми потребами (ООП) є однією з найбільш складних і водночас важливих задач сучасної освіти. Цей процес передбачає створення таких умов, які забезпечують рівні можливості для всіх учнів незалежно від їх індивідуальних особливостей, що є важливим як для їх навчання, так і для соціального розвитку.

Мета статті. Метою даної статті є дослідження та висвітлення ключових психолого-педагогічних аспектів соціальної інтеграції старшокласників з особливими освітніми потребами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У останні роки в Україні та світовій практиці спостерігається зростаючий інтерес до теми соціальної інтеграції учнів з особливими освітніми потребами. Це пов'язано як із змінами в освітньому законодавстві, так і з актуалізацією проблеми соціальної справедливості та інклюзії в освіті. Багато науковців, таких як П. Г. Мельник та І. В. Коваленко, досліджували ефективність інклюзивних моделей навчання, які адаптують освітні програми відповідно до потреб учнів з ООП. Дослідження показують, що інклюзія позитивно впливає не лише на учнів з ООП, а й на їхніх однолітків, сприяючи розвитку комунікативних навичок та соціальної відповідальності.

Значна увага приділяється дослідженню впливу психологічного клімату на успішність інтеграції учнів. Наприклад, роботи О. О. Громенко підтверджують, що позитивна атмосфера в класі суттєво підвищує мотивацію навчання і сприяє розвитку адаптаційних навичок у старшокласників з ООП.

Сучасні публікації торкаються також теми партнерства між школою та родинами. У роботах Н. М. Бондаренко наводяться практичні поради для

вчителів щодо залучення батьків до навчального процесу, що допомагає забезпечити більш комплексний підхід до підтримки учнів з особливими потребами.

В останніх дослідженнях, таких як роботи Т. В. Іваненко, наголошується на використанні інформаційних технологій для підтримки навчання учнів з ООП. Впровадження цифрових ресурсів і платформ навчання сприяє індивідуалізації навчання та покращенню доступності матеріалів.

Численні дослідження підкреслюють важливість соціальної адаптації для старшокласників з ООП. У публікаціях М. О. Ткаченко розглядаються методики, які допомагають розвивати соціальні навички, що є критично важливими для інтеграції в суспільство.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про стрімкий розвиток інклюзивних практик в освіті, підвищення уваги до психологічного клімату в класі, а також важливості співпраці між усіма учасниками навчального процесу. Подальші дослідження в цій сфері можуть внести внесок у вдосконалення підходів до інтеграції старшокласників з особливими освітніми потребами, що є важливим елементом забезпечення рівних можливостей у навчанні для всіх учнів.

Результати дослідження. Результати дослідження соціальної інтеграції старшокласників з особливими освітніми потребами підтверджують, що успішна соціальна інтеграція старшокласників з особливими освітніми потребами вимагає комплексного підходу, включаючи елементи психологічної підтримки, індивідуалізації навчання, позитивного психологічного клімату, тісної співпраці з родинами, а також сприятливих умов для розвитку соціальних навичок. Ці фактори мають критичне значення для створення ефективного освітнього середовища, яке відкрите для всіх учнів.

Психологічний клімат в класі має вирішальне значення для успішної інтеграції. Емпатія з боку однолітків та вчителів може суттєво вплинути на самооцінку учнів з ООП. Створення сприятливого освітнього середовища є необхідною умовою для розвитку впевненості і соціальних навичок.

Одним з головних завдань педагогів є розробка індивідуальних навчальних планів, які враховують специфіку навчальних потреб кожного учня. Це може включати адаптацію навчальних матеріалів, використання новітніх технологій та індивідуальну підтримку.

Педагоги повинні створювати умови для спільної роботи

старшокласників з ООП та їх однолітків. Групові проекти, обговорення і спільні заняття сприяють розвитку навичок співпраці та комунікації, а також дозволяють розвивати дружні стосунки.

Видатний український психолог Г. Костюк відмічає, що людський індивід стає суспільною істотою, особистістю, у міру того, як у нього формується свідомість та самосвідомість, створюється система психічних властивостей. Остання внутрішньо визначає його поведінку, робить його здатним приймати участь у житті суспільства, виконувати ті чи інші суспільні функції. Саме ця сторона суті особистості пов'язується з важливою детермінантою її становлення – індивідуалізацією, яка розглядається як процес набуття людиною самостійності, формування власного та індивідуального способу життя і особливого внутрішнього світу. У цьому зв'язку соціалізація розглядається як процес становлення особистості, але через індивідуальний спосіб реалізації соціального типу, який залежить від активності людини, її відповідальної самостійності, різноманітності форм включення у суспільні відносини, а також передбачає відтворення системи соціальних зв'язків у процесі діяльності і спілкування. Ось чому успішна соціалізація забезпечує, перш за все, розвиток індивідуальності, здатність незалежно мислити і діяти, адекватно визначати свою соціальну роль. І саме від сформованості свідомості індивіда, його особистісних якостей залежить кінцевий результат соціалізації - становлення особистості в цілому. У цьому контексті Л. Виготський підкреслює, що вищим рівнем розвитку особистості є рівень її самоорганізації завдяки розвитку в неї самосвідомості, рефлексії [1].

Слід зазначити, що засвоєння соціального досвіду, а саме: тих чи інших соціальних ролей, норм, цінностей відбувається передусім під впливом сім'ї, освіти і виховання. При цьому сім'я є найближчим соціальним середовищем, з яким людина знаходиться в постійній взаємодії. Вона виступає як первинний виховуючий колектив, вплив якого дитина відчуває з народження. Саме в сім'ї вперше формується відношення дитини до праці, вона отримує перші навички трудової діяльності, навчається реагувати на певні прояви оточуючої дійсності, набуває норм соціальної поведінки. Втім, все це забезпечується лише в благополучних сім'ях. На жаль, таких сімей залишається все менше, що обумовлено кризовим станом суспільства в результаті певних соціальноекономічних умов, що склалися в Україні. Як наслідок, сім'я, яка повинна бути головним інститутом соціалізації дитини, не виконує своїх функцій. Особливо гостро постає ця

проблема для дітей з психофізичними порушеннями, оскільки вони, як правило, живуть і виховуються саме в неблагополучних сім'ях. Ось чому спеціальні школи, виконуючи функції навчального закладу як інституту соціалізації, беруть на себе і виконання функцій сім'ї. Діти, знаходячись в умовах навчального закладу інтернатного типу, постійно відчують вплив колективу, жорстко регламентованого життя, що призводить до соціальної розбалансованості, депривації, тобто відсутності або обмеженості можливостей задоволення життєво важливих потреб і в підсумку – до порушень процесу соціалізації [1].

Родина відіграє ключову роль у процесі соціальної інтеграції. Співпраця між школою та родинами учнів з ООП може забезпечити підтримку вдома, що сприяє кращому розумінню та прийняттю дитини в соціумі.

Ефективність психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП залежить від взаємоузгодженої, командної взаємодії між фахівцями та батьками дитини. Результативність цієї співпраці залежить від характеру стосунків між батьками та педагогами, основою яких має бути партнерство [4].

Соціальна інтеграція старшокласників з особливими освітніми потребами є складним, але необхідним процесом. Для його успішної реалізації потрібно зосередитися на психологічній підтримці, індивідуалізації навчання та створенні сприятливого середовища, яке підтримуватиме всіх учнів. Лише при спільних зусиллях педагогів, батьків та суспільства можливо досягти значних результатів у цій важливій справі.

Висновки. Соціальна інтеграція старшокласників з особливими освітніми потребами є важливим аспектом сучасної освіти, що вимагає особливої уваги з боку педагогів, сімей та суспільства загалом. Дослідження підтверджує, що створення умов для інтеграції таких учнів сприяє їхньому розвитку та адаптації в суспільстві.

Позитивний психологічний клімат в освітньому середовищі є визначальним чинником успішної інтеграції учнів з ООП. Емпатія, підтримка та взаєморозуміння між учнями і вчителями сприяють покращенню академічної успішності і соціального розвитку. Адаптація навчальних програм та використання сучасних технологій для індивідуалізації навчання виявляються ефективними для підвищення успішності старшокласників з особливими потребами. Це дозволяє їм максимально реалізувати свої потенційні можливості. Співпраця між

школою та родинами учнів є критично важливою для забезпечення комплексного підходу до навчання і соціалізації. Активне залучення батьків до навчального процесу сприяє покращенню підтримки дітей вдома і в школі. Взагалі, успішна соціальна інтеграція старшокласників з особливими освітніми потребами є спільною відповідальністю всіх учасників освітнього процесу, і її реалізація може значно покращити якість навчання та життя учнів З ООП.

Список використаних джерел

1. Татяничкова І.В. Основи соціалізації особистості з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Спеціальна освіта» освітньо-професійної програми «Логопедія». Запоріжжя: ЗНУ, 2023. 200с.

2. Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної освіти: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю 9 листопада 2022 р. / за ред. Т.О. Докучиної, відп. секретар О.І. Дмитрієва. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. 236 с.

3. Семигіна Т. Сучасні теорії соціальної роботи. Антологія. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2021. 160 с.

4. Буйняк М.Г., Рудзевич І.Л. Дослідження готовності батьків дітей з ООП до партнерської взаємодії з фахівцями інклюзивного закладу. Інноваційна педагогіка. Вип. 45, 2022. С. 136-140. (електронне видання). URL: <http://innovpedagogy.od.ua/archives/2022/45/27.pdf>

Tetiana Opaliuk, Denys Brylinskyi. PSYCHOLOGO-PEDAGOGICAL ASPECTS OF SOCIAL INTEGRATION OF HIGH SCHOOL STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS.

Summary. The article discusses the psychologo-pedagogical aspects of social integration of high school students with special educational needs. It analyzes the definitions of special educational needs and the importance of creating a positive psychological climate in the educational environment. The role of empathy and social support among peers is highlighted, along with the individualization of learning as a key factor for successful integration.

The authors emphasize the significance of inclusive programs that promote the involvement of all students in joint activities, as well as the importance of cooperation between the school and the family. The conclusion stresses the

necessity of a comprehensive approach in working with students with special educational needs, which allows for the creation of a favorable environment for their development and social adaptation.

Key words: social integration, tourism, children with special educational needs, social skills.

УДК 351.84:364-057.36](477)

Тетяна ОПАЛЮК

**д. п.н., професор кафедри соціальної роботи,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка**

opalyuk.tetyana@kpnu.edu.ua

Юлія ЮСТИМЕНКО

**здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальності Соціальне забезпечення,**

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

sz1b21.yustymenko@kpnu.edu.ua

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЩОДО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

Опалюк Т.Л., Юстименко Ю. Державна політика щодо соціального захисту учасників бойових дій в Україні. У статті розглядається державна політика щодо соціального захисту учасників бойових дій в Україні в умовах триваючого конфлікту. Акцентується увага на важливості правового забезпечення, яке ґрунтується на законодавчих актах, що визначають права ветеранів війни. Окремо висвітлюються питання соціальної підтримки, реабілітації, психічного здоров'я та заходів, спрямованих на забезпечення зайнятості учасників бойових дій. Стаття підкреслює роль громадянського суспільства у процесах соціального захисту, а також важливість залучення ветеранів до активного громадського життя. Висловлюється думка про необхідність удосконалення політик надання соціальних гарантій, що є важливим етапом для забезпечення гідного життя УБД і стабільності в країні.

Ключові слова: держава, політика, соціальний захист, соціальне забезпечення, учасники бойових дій, ветерани, нормативно-правові акти, соціальні гарантії.

Вступ. В умовах триваючого конфлікту на сході України та під час воєн, які безпосередньо торкнулися українського суспільства, питання соціального захисту учасників бойових дій (УБД) стало однією з ключових тем для державної політики. Соціальний захист УБД не лише стосується їхніх прав і свобод, а й впливає на соціальну стабільність та розвиток країни в цілому.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз існуючої державної політики у сфері соціального захисту учасників бойових дій, вивчення правових засад та механізмів реалізації соціальних гарантій, а також виявлення основних проблем, що стоять перед ветеранами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методичні основи дослідження питань соціального захисту населення зробили українські вчені, такі як Л. Баранник, С. Березіна, Л. Васечко, О. Жук, О. Кириленко, Е. Лібанова, Л. Клівіденко, М. Мальований, О. Насібова, Н. Савченко, Н. Телічко, М. Шаварина, С. Юрій. У межах дослідження питань соціального захисту учасників бойових дій в Україні окремі аспекти досліджували такі вчені, як: В. Баштанник, Т. Безверхнюк, П. Витко, В. Волянський, Н. Гнидюк, В. Діуліна, В. Козаков, М. Пилипчук, С. Чукут, І. Шпекторенко та інші.

Результати дослідження. Встановлено, що існуючі нормативно-правові акти, такі як Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», визначають основи соціального захисту УБД. Проте виявлено необхідність їх оновлення для відповідності сучасним викликам. З'ясовано, що більшість учасників бойових дій стикаються з проблемами в отриманні належної соціальної підтримки, зокрема в сфері медичного забезпечення і реабілітації. Дослідження показало, що психологічна підтримка ветеранів є критично важливою, оскільки багато з них стикаються з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) та іншими психічними розладами на фоні участі в бойових діях.

Висновки дослідження підкреслюють кризові аспекти соціального захисту учасників бойових дій в Україні та вказують на необхідність системних змін для забезпечення гідності та прав ветеранів.

Державна політика щодо соціального захисту УБД має бути базованою на ряді законодавчих актів. Основним документом є Закон України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту", який визначає права учасників бойових дій, а також механізми їх реалізації. Згідно з цим законом, УБД мають право на: соціальні виплати; медичну

допомогу; реабілітацію; забезпечення житлом.

На сьогодні в Україні визначальне місце у системі соціального забезпечення та соціального захисту громадян посідає Міністерство соціальної політики, яке є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України і яке забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері соціального захисту ветеранів війни та учасників антитерористичної операції, зокрема забезпечення їх психологічної реабілітації, санаторно-курортного лікування, технічними та іншими засобами реабілітації, житлом, надання освітніх послуг, організації поховання, соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються, осіб, звільнених із військової служби, та учасників антитерористичної операції [1].

Відповідно до Закону України “Про внесення змін до статті 6 Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, учасників антитерористичної операції віднесено до категорії учасників бойових дій, що надає їм право користуватися гарантіями соціального захисту ветеранів війни [2].

З метою підвищення рівня соціальних і правових гарантій військовослужбовців, призваних на військову службу за призовом під час мобілізації в особливий період, та членів їх сімей до нормативно-правових актів, що регулюють зазначену сферу правовідносин, внесено відповідні зміни, якими:

- передбачено розширення кола осіб, що є учасниками бойових дій, та відповідно до якого змінюється порядок надання статусу учасника бойових дій за участь в антитерористичній операції;

- збільшене грошове забезпечення громадян, призваних під час мобілізації, а саме, встановлено виплати на рівні виплат військовослужбовцям контрактної служби (раніше передбачалося на рівні виплат військовослужбовцям строкової служби);

- встановлено гарантії збереження місця роботи, посади, середнього заробітку, за всіма громадянами, які призвані під час мобілізації на військову службу, також є обов’язковою до нарахування одноразова грошова допомога, що виплачується на день демобілізації;

- зберігається право на підприємницьку діяльність для приватних підприємців при їх призові на військову службу під час мобілізації;

- у разі на військову службу під час мобілізації осіб пенсійного віку

за ними зберігається виплата пенсій; не допущено зменшення розміру пенсій офіцерам запасу, які призвані під час мобілізації;

- час проходження військовослужбовцями військової служби в особливий період, що оголошується відповідно до Закону “Про оборону України”, зараховуються до стажу роботи (зокрема до стажу роботи за спеціальністю), вислуги років, а також до стажу державної служби на пільгових умовах;

- встановлено додаткові гарантії соціального захисту військовослужбовців в особливий період відносно надання відпусток;

- запроваджено виплату грошового забезпечення членам сімей військовослужбовців у разі неможливості ними його отримання під час участі у бойових діях та операціях тощо.

Постановою Кабінету Міністрів України № 326 від 11.08.2014 р. утворено Державну службу України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції (далі – Служба). Служба є центральним органом виконавчої влади України, на яку покладено встановлення статусу учасника бойових дій учасникам антитерористичної операції, надання їм передбачених законодавством соціальних гарантій, адаптація та психологічна реабілітація, забезпечення санаторно-курортним лікуванням, технічними та іншими засобами реабілітації, забезпечення житлом ветеранів війни, соціальної та професійної адаптації

Також важливо зазначити, що законодавство має постійно оновлюватися і адаптуватися до змін в соціально-економічній ситуації в країні. Надання соціальної підтримки УБД включає не лише фінансову допомогу, а й психологічну реабілітацію. В Україні активно діють програми, які спрямовані на психологічну підтримку ветеранів, в тому числі через консультації, групи підтримки та інші заходи. Крім того, державні інституції повинні забезпечити доступ до медичних послуг, які включають лікування психічних розладів та травм, що виникли внаслідок участі у бойових діях.

Одним із важливих аспектів соціального захисту УБД є створення сприятливих умов для їх зайнятості. Держава повинна ініціювати програми навчання та перепідготовки, які допоможуть ветеранам адаптуватися до цивільного життя. Також важливим є впровадження пільгових умов для роботодавців, які готові працевлаштувати ветеранів, що дозволить зменшити рівень безробіття серед цієї категорії населення.

Важливим аспектом є залучення учасників бойових дій до процесів

громадянського суспільства. Ветерани можуть стати активними учасниками в політичному житті, а їхній досвід може суттєво доповнити суспільні ініціативи.

Громадські організації відіграють важливу роль у цьому контексті, адже багато з них займаються питаннями, пов'язаними з соціальним захистом УБД, а також надають послуги консультування та підтримки.

Висновки. Державна політика щодо соціального захисту учасників бойових дій в Україні є необхідною для забезпечення їхніх прав, гідного життя та адаптації до умов мирного часу. Однак для досягнення цієї мети важливо, щоб держава продовжувала вдосконалювати законодавство, створювати ефективні програми підтримки та співпрацювати з громадськими організаціями.

Необхідно також визнати, що соціальна підтримка УБД – це інвестиція в майбутнє держави, яка робить ставку на стабільність, мир та гідність своїх громадян.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України : Постанова Кабінету Міністрів України № 423 від 17.06.2015 р. *Урядовий кур'єр* [Текст]. 2015. 31 жовт. С. 13-15.

2. Про внесення змін до статті 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [Електронний ресурс] : Закон України. Режим доступу : www.portal.rada.gov.ua.

3. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту [Електронний ресурс] : Закон України. Режим доступу : www.rada.gov.ua.

4. Про особливості виплати винагород військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу в особливий період та під час проведення антитерористичних операцій [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України № 24 від 31.01.2015 р. Режим доступу : www.rada.gov.ua.

5. Питання грошового забезпечення військовослужбовців, які проходять військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України № 111 від 09.04.2014 р. Режим доступу : www.rada.gov.ua.

7. Кодекс законів про працю України [Електронний ресурс]. Режим доступу : www.portal.rada.gov.ua.

8. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей [Електронний ресурс]: Закон України. Режим доступу : www.portal.rada.gov.ua.

Tetiana Opaliuk, Yuliia Yustymenko. STATE POLICY ON SOCIAL PROTECTION FOR PARTICIPANTS IN HOSTILITIES IN UKRAINE.SUMMARY.

Summary. The article examines the state policy regarding social protection for participants in hostilities in Ukraine amid an ongoing conflict. It emphasizes the importance of legal support based on legislative acts that define the rights of war veterans. The issues of social support, rehabilitation, mental health, and measures aimed at ensuring employment for participants in hostilities are specifically addressed. The article highlights the role of civil society in social protection processes and the significance of involving veterans in active civic life. It expresses the need for improving policies on social guarantees, which is an important step toward ensuring a decent life for veterans and stability in the country.

Key words: state, policy, social protection, social security, participants in hostilities, veterans, legal regulations, social guarantees.

УДК 373.015.31:316.6],„364”

Тетяна РАВЛЮК,
к.пед.н., доцент, доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
t.ravliuk@chnu.edu.ua

Андрій ТАТАРЧУК,
аспірант кафедри педагогіки та соціальної роботи,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
tatarchuk.andrii@chnu.edu.ua

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Равлюк Т.А., Татарчук А.В. Інноваційні технології соціально-психологічної підтримки школярів в умовах воєнного часу.

Анотація. У статті актуалізовано використання інноваційних технологій у соціально-психологічній підтримці школярів в умовах воєнного часу. Визначено основні напрями роботи психологічної служби в системі освіти України у 2024/2025 навчальному році. Описано результати

дослідження «Індекс майбутнього» (2023 р.). Наведено приклади інноваційних цифрових технологій соціально-психологічної підтримки школярів.

Ключові слова: соціально-психологічна підтримка, дослідження «Індекс добробуту дітей», інноваційні технології.

Вступ. Освітній простір України зазнав кардинальних змін через війну, що спричинило нові виклики для освітнього процесу та соціально-психологічної підтримки здобувачів освіти – однієї з найбільш вразливих категорій населення.

Школярі змушені адаптуватися до нестабільних умов, що включають часті переїзди, розлуку з близькими, відчуття тривоги, емоційне вигорання та посттравматичний синдром. Психологічні наслідки цих подій можуть негативно впливати на їхню здатність до навчання, комунікації та соціальної взаємодії.

Виникла гостра необхідність у зміні традиційних методів соціально-психологічної допомоги, розробці нових підходів та активному використанні цифрових технологій для соціальної адаптації, емоційного благополуччя, успішної інтеграції школярів в освітній процес.

Мета статті. З огляду на соціальну значущість проблеми, метою статті є актуалізація використання інноваційних технологій у соціально-психологічній підтримці школярів в умовах воєнного часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському науково-освітньому просторі накопичено широкий спектр теоретичних і практичних досліджень, присвячених психологічній підтримці населення в умовах військового конфлікту. У цьому контексті розглядаються різні аспекти, зокрема: концептуальний аналіз понять стресостійкості, резильєнтності та життєстійкості (С. Богданов, О. Бойко, К. Гуцол, С. Кузікова, Г. Лазос, Т. Титаренко, Т. Щербак, О. Чиханцова та ін.), розробка практичних психологічних програм і методик, спрямованих на зменшення негативних наслідків воєнних дій для дорослих і дітей (Н. Вааранен-Валконен, Н. Заварова, В. Зливков, С. Лукомська та ін.).

Проблеми надання соціально-психологічної допомоги особам, які зазнали впливу воєнних подій, висвітлюються у працях таких дослідників, як А. Бойченко, В. Зливков, Л. Прохоренко, Д. Романовська, М. Слюсаревський та ін. Питання соціально-психологічної підтримки дітей

є предметом наукових досліджень Д. Арцимєєвої, Л. Залюбовської, Г. Терентьєвої, О. Чуйко, В. Шкурко, Т. Шевченка та ін.

Результати дослідження.

В успішному подоланні людиною складних і кризових ситуацій надзвичайно важливу роль відіграє соціальна й психологічна підтримка. Вона проявляється, передусім, у соціально-психологічному супроводі, сприянні рефлексії та осмисленню пережитого, активізації внутрішніх особистісних ресурсів, спрямованні діяльності у конструктивному напрямку. Безумовно, це стосується й здобувачів освіти, які навчаються в умовах нестабільності, спричиненої війною.

Аналіз наукової літератури виявив трактування соціальної підтримки як ключового фактора успішного подолання кризових ситуацій, який охоплює ресурси підтримки в межах людської спільноти, підтримувальну поведінку з боку інших осіб та суб'єктивну оцінку отриманої допомоги тими, хто її потребує.

Соціальна підтримка буде ефективною та результативною у поєднанні з професійним цілеспрямованим психологічним супроводом особистості.

Відповідно до методичних рекомендацій «Пріоритетні напрями роботи психологічної служби в системі освіти України у 2024/2025 навчальному році», схвалених Вченою радою ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» [1], до таких напрямів належать:

- навчальна діяльність (зосередження уваги на формуванні Я-концепції та рівня самооцінки учнів; застосування стратегій, що сприяють розвитку позитивного сприйняття себе, подоланню освітніх втрат, створенню сприятливих умов для успішної реінтеграції в освітній процес, а також мінімізації подальших негативних наслідків);
- просвітницька робота (організація у закладах освіти воркшопів, майстер-класів та практичних семінарів, зокрема, для батьків і вчителів задля підвищення рівня їх обізнаності та формування навичок надання соціально-психологічної підтримки учням);
- діагностична робота (як невід'ємна частина процесу надання психосоціальної допомоги, здійснюється з метою визначення, коригування та оптимізації методів, обсягу та підходів до надання підтримки);

- профілактична робота (профілактика адиктивної поведінки школярів, в т.ч. булінгу, сприятиме підвищенню їх академічної успішності, формуванню навичок ненасильницької поведінки, покращенню психічного стану, зниженню соціальної ізоляції та ін.);
- корекційна робота (сприяння повноцінному психічному та особистісному розвитку здобувачів освіти, створення безпечного, підтримувального середовища, розвиток емоційного інтелекту, формування стресостійкості та адаптивних навичок);
- консультування (осіб, які потребують емоційної підтримки, допомоги у прийнятті важливих рішень, психологічної просвіти щодо збереження власного соціального та психічного здоров'я чи розуміння стану близьких).

На комплексну оцінку добробуту дітей в Україні в умовах війни було спрямоване пілотне дослідження «Індекс майбутнього», ініційоване у 2023 році Фондацією Олени Зеленської [5]. Дослідження здійснювалося у співпраці з Київською школою економіки та за підтримки Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ).

Воно охоплювало дев'ять ключових сфер: освіта, здоров'я, безпека, матеріальне забезпечення, ментальне здоров'я, соціальні навички, прояви ризикованої поведінки, стосунки із сім'єю та друзями, а також система інституційного догляду. У дослідженні взяли участь понад 1300 дітей віком від 10 до 17 років з усіх регіонів України, за винятком тимчасово окупованих територій.

Результати показали, що загальний індекс добробуту дітей становить 0,64 за шкалою від 0 до 1, де вищі значення вказують на кращу ситуацію. Зокрема, відзначено високий рівень соціальних навичок у дітей: вони демонструють емпатію, готовність ділитися та допомагати іншим. Більшість опитаних не схильні до ризикованої поведінки, такої як злочинність чи вживання алкоголю та наркотиків.

Водночас дослідження виявило, що лише 60% дітей в Україні почуваються в безпеці, що підкреслює необхідність посилення заходів із забезпечення їхнього захисту та благополуччя. А це, відповідно, актуалізує роль соціальних педагогів, психологів ЗЗСО у забезпеченні емоційного благополуччя та соціальної адаптації учнів, особливо в умовах воєнного часу.

Вони допомагають долати стрес, страх і тривожність, формують навички психологічної стійкості, підтримують дітей із вразливих категорій та сприяють створенню безпечного освітнього середовища.

Важливим при цьому є те, що фахівці психологічної служби освіти мають не лише надавати підтримку, а й використовувати новітні цифрові технології для підвищення її ефективності, з урахуванням принципів оперативності, адресності, індивідуального підходу до здобувачів. До таких технологій належать:

- мобільні застосунки для психологічної самодопомоги, зниження рівня стресу, покращення концентрації та емоційного стану (наприклад, Mindly, Calm, Headspace);
- VR- і AR-технології – віртуальна реальність для емоційного розвантаження (наприклад, платформи Healium або TRIPP VR);
- онлайн-групи підтримки та чат-боти для анонімного спілкування з психологами та отримання миттєвої допомоги (наприклад, спеціальні платформи на базі Telegram, Viber, Discord);
- гейміфікація у соціально-психологічній підтримці для подолання симптомів депресії у підлітків, розвитку емоційного інтелекту, навичок саморегуляції та стресостійкості (наприклад, інтерактивна гра SPARX);
- дистанційні консультації, тренінги, вебінари для школярів, їхніх батьків і вчителів (наприклад, на платформах Google Meet, Zoom, Microsoft Teams);
- арт-терапія в цифровому форматі для вираження емоцій та стабілізації психоемоційного стану здобувачів освіти (наприклад, онлайн-додатки для малювання (Sketchbook, ArtFlow) або музичної терапії).

Висновки. Використання інноваційних технологій у соціально-психологічній підтримці школярів дає змогу оперативно реагувати на їх потреби, надавати індивідуалізовану допомогу та створювати безпечне середовище для їхнього особистісного розвитку, навіть, у кризових умовах.

Список використаних джерел

1. Методичні рекомендації «Пріоритетні напрями роботи психологічної служби в системі освіти України у 2024/2025 навчальному році».

URL:

<https://drive.google.com/file/d/1C03LOyWl9sQY8K8GRN9zrLOnGcNDuu7/view>

2. Нова українська школа: соціально-психологічні технології підтримки : практичний посібник / за ред. Г.М. Бевз, С.Л. Кравчук; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. 162 с. URL: <https://ispp.org.ua/2021/11/30/praktichnij-posibnik-nova-ukraiinska-shkola-socialno-psixologichni-texnologiii-pidtrimki/>

3. Психологічна допомога особистості у воєнний період : матеріали VII Всеукр. психологічних читань «Удосконалення професійної майстерності майбутніх психологів», м. Умань, 18 квіт. 2024 р. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Ф-т соц. та психологічної освіти та [ін.] ; [редкол.: С. Ю. Діхтяренко, Л. А. Данилевич, А. В. Шулдик, О. О. Андрусик]. Умань. 204 с. URL: https://fspu.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/05/ЗБІРНИК-VII-Всеукраїнських-психологічних-читань-18.04.2024-р._1.pdf

4. Технології психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (з досвіду роботи) / авт. кол: В.В. Байдик, Ю.С. Бондарук, Ю.П. Гопкало, Т.Б. Гніда, І.О. Корнієнко, Н.В. Лунченко, Ю.А. Луценко, Р.А. Мороз, І.І. Ткачук; за наук. ред. В.Г. Панка, І.І. Ткачук. Київ : Ніка-Центр, 2021. 118 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729191/1/tehnologii3.pdf>

5. Цифри, які треба знати: результати 5 досліджень про вплив війни на українських дітей і освіту. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Z0OBAOgWc4XiWNPZa1ooSITEkc3vy7DN/view>

Tetiana Ravliuk, Andrii Tatarchuk. INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF SCHOOLCHILDREN IN WARTIME.

Summary. The article highlights the use of innovative technologies in the social and psychological support of schoolchildren in wartime. The main directions of work of the psychological service in the education system of Ukraine in the 2024/2025 academic year are defined. The results of the "Future Index" study (2023) are described. Examples of innovative digital technologies for social and psychological support of schoolchildren are provided.

Key words: social and psychological support, "Children's Well-being Index" study, innovative technologies.

Людмила РОМАНОВСЬКА
д. п. н., к. психол. наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Хмельницький національний університет
Lroman@online.ua

КОНСУЛЬТУВАННЯ В УМОВАХ СТРЕСУ ТА ТРАВМИ: СОЦІАЛЬНИЙ ПРАЦІВНИК ЯК АГЕНТ ЗМІН

Романовська Л.І. Консультування в умовах стресу та травми: соціальний працівник як агент змін. У статті розкрито роль соціального працівника як агента змін у контексті консультування осіб, що пережили стрес чи психологічну травму. Акцент зроблено на важливості професійної підтримки в умовах воєнного конфлікту, соціальних втрат, ізоляції та інших кризових ситуацій. Розглянуто ключові підходи до консультування: кризове втручання, психоедукацію, емпатійне слухання, мотиваційне інтерв'ювання та ресурсно-орієнтований підхід. Підкреслюється потреба в емоційній стійкості соціального працівника, супервізії та етичній саморефлексії. Праця обґрунтовує соціальну роботу як інструмент глибоких позитивних змін на індивідуальному та суспільному рівнях.

Ключові слова: соціальний працівник, консультування, стрес, травма, агент змін.

Вступ. У сучасному суспільстві зростає кількість людей, які стикаються з психологічно травматичними подіями та станами високого рівня стресу. Війна, внутрішнє переміщення, економічна нестабільність, домашнє насильство, втрата близьких, безробіття, соціальна ізоляція – усе це спричиняє глибокі особистісні кризи, які часто супроводжуються дезадаптацією, тривогою, депресією, посттравматичним стресовим розладом. У таких обставинах вкрай важливою є діяльність соціального працівника, який здатен здійснювати професійне консультування, виступаючи не лише як підтримуюча фігура, але й як справжній агент позитивних змін.

Професійна місія соціального працівника полягає в підтримці особистості у складних життєвих обставинах, зокрема у кризових ситуаціях. У сучасному контексті соціальний працівник дедалі частіше має

справу не лише з економічними чи побутовими труднощами клієнта, а з глибоко травматичним досвідом, що вимагає чутливого, компетентного й цілеспрямованого підходу.

Метою статті є обґрунтування ролі соціального працівника як агента змін у процесі консультування осіб, які пережили стресові або травматичні події, а також висвітлення ефективних підходів до надання консультативної допомоги та підтримки в умовах кризи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Травма – це не лише подія, що сталася, а й її психоемоційний вплив на особу. Наслідки травми можуть бути як негайними (шок, дезорієнтація, страх), так і відтермінованими (депресія, проблеми з самооцінкою, складнощі у соціальній взаємодії). Стрес, особливо хронічний або токсичний, може спричиняти фізіологічні порушення, знижувати когнітивні функції та ускладнювати процес прийняття рішень. Саме тому соціальний працівник має володіти знаннями з психотравматології, кризового консультування та побудови відновлювального процесу [4, 5].

Консультування є одним з найефективніших інструментів допомоги клієнтам, які пережили стрес чи травму. Це процес, що передбачає професійну комунікацію з метою підтримки особистості, активізації її ресурсів, розвитку нових стратегій подолання труднощів та сприяння адаптації до нових умов життя.

У роботі з клієнтами в умовах стресу та травми соціальний працівник може застосовувати такі підходи:

1. *Кризове втручання* – це короткострокове, але інтенсивне консультування, спрямоване на надання негайної допомоги людині, яка перебуває у стані гострої психоемоційної кризи. Основною метою такого втручання є стабілізація психологічного стану клієнта, зниження інтенсивності негативних емоцій, таких як страх, гнів, тривога, розгубленість чи відчай, а також запобігання потенційно небезпечній або самодеструктивній поведінці, включно з агресією, суїцидальними думками чи вчинками.

На відміну від довготривалої терапії, кризове втручання не спрямоване на глибоку трансформацію особистості чи повне опрацювання травматичного досвіду. Його завдання – допомогти людині «витримати» кризу, зберегти здатність мислити раціонально, ухвалювати рішення, діяти в інтересах власної безпеки та відновити хоча б мінімальне відчуття

контролю над ситуацією. Соціальний працівник у цьому процесі виступає як стабілізуючий фактор – він не лише вислуховує й підтримує, але й надає конкретні поради, допомагає структурувати думки клієнта, визначити першочергові кроки, активізувати ресурси для подолання кризи, зокрема залучення рідних, друзів або спеціалізованих служб. Ефективне кризове втручання може запобігти загостренню психічного стану, розвитку ПТСР або соціальній ізоляції, а також слугувати стартовим етапом для подальшої глибшої допомоги, якщо вона необхідна [3, 6, 8].

2. *Психоедукація* – це важлива складова консультування, що передбачає надання клієнту доступної та науково обґрунтованої інформації про типові психологічні реакції на стрес і травму. Її основна мета – допомогти людині усвідомити свій емоційний стан, зменшити тривожність і пояснити, що такі прояви, як сльози, безсоння, апатія, агресія чи фізичне напруження, є нормальною реакцією на ненормальні обставини, а не ознакою слабкості чи психічного розладу. Це дозволяє знизити почуття провини або сорому, усунути дезінформацію, посилити відчуття контролю та залучити клієнта до активного процесу відновлення, зокрема через навчання технік саморегуляції та самодопомоги [1, 7].

3. *Емпатійне слухання та підтримка* – створення безпечного простору для висловлення емоцій, без осуду й тиску. Тут важлива здатність фахівця бути уважним, емпатійним, стриманим у висновках.

4. *Мотиваційне інтерв'ювання* – це цілеспрямована, клієнт-орієнтована техніка консультування, яка спрямована на посилення внутрішньої мотивації людини до позитивних змін у своєму житті. В її основі лежить глибока повага до автономії клієнта та віра в його здатність приймати рішення і відповідати за них. Соціальний працівник у цьому процесі не нав'язує рішень, а навпаки – ставить відкриті запитання, активно слухає, віддзеркалює емоції, підкреслює сильні сторони клієнта й допомагає йому виявити суперечності між теперішньою поведінкою та бажаним життям. Такий підхід дозволяє людині самостійно усвідомити потребу у змінах, побачити власні ресурси, подолати сумніви та внутрішній опір. У результаті клієнт виходить із позиції безпорадності, набуває відчуття контролю й готовності діяти, що є надзвичайно важливим у подоланні наслідків стресу чи травматичного досвіду [2, 6].

5. *Ресурсно-орієнтований підхід* у консультуванні ґрунтується на визнанні того, що кожна людина, навіть у кризовій ситуації, має внутрішні

сили, досвід, здібності та потенціал для подолання труднощів. Соціальний працівник, застосовуючи цей підхід, зосереджується не на проблемах чи слабкостях клієнта, а на його сильних сторонах, життєвих уроках, навичках, цінностях і позитивному досвіді.

Важливим завданням фахівця є допомогти клієнту «побачити себе з іншого боку», усвідомити наявність внутрішніх ресурсів, які можна активізувати у складний момент. Такий підхід сприяє зміцненню самооцінки, формує відчуття власної спроможності та відкриває нові перспективи для розвитку. Ресурсна орієнтація допомагає не лише підтримати клієнта в моменті, а й закласти основу для стійкості в майбутньому, активізуючи процеси самодопомоги, самореалізації та особистісного зростання [4, 5, 8].

Результати дослідження. У процесі консультування соціальний працівник зазвичай дотримується певної логіки взаємодії, яка охоплює кілька послідовних етапів. Першим кроком є встановлення контакту та створення безпечного середовища, що передбачає формування довіри між клієнтом і фахівцем, забезпечення емоційної безпеки та поваги до особистих меж людини. Лише у такій атмосфері можливо досягти відкритості та готовності до співпраці.

Наступним етапом виступає оцінка стану клієнта, що включає аналіз його актуальних потреб, рівня емоційного дистресу, життєвих обставин, а також виявлення потенційних ризиків для здоров'я, безпеки чи життя. На основі отриманих даних соціальний працівник переходить до фази стабілізації, яка передбачає підтримку емоційного балансу, зниження тривожності, відновлення базового відчуття контролю над ситуацією та спільне визначення короткострокових, досяжних цілей.

У випадках, коли клієнт має травматичний досвід, за його згодою та психологічною готовністю може бути розпочата робота з його опрацюванням. Цей етап є найделікатнішим, адже потребує особливої обережності, компетентності й часто залучення фахівців суміжних сфер – психологів, психотерапевтів чи психіатрів, а завдання соціального працівника полягає в координації доступу до відповідної допомоги.

Завершальним етапом є підтримка адаптації та соціального функціонування клієнта, що передбачає допомогу у відновленні повсякденних життєвих навичок, сприяння поверненню до активної участі у соціумі, відновлення соціальних зв'язків, залучення до спільнот або

ресурсних груп, формування позитивного бачення майбутнього. Усі ці етапи є взаємопов'язаними, гнучкими та адаптованими до індивідуальних потреб кожного клієнта, а успішне їхнє проходження забезпечує основу для цілісного відновлення особистості після пережитого стресу чи травми [3, 6].

Роль соціального працівника виходить далеко за межі простої допомоги, адже він є не лише фахівцем, який надає підтримку окремій людині у складних життєвих обставинах, а й активним учасником трансформаційних процесів у суспільстві. У своїй діяльності соціальний працівник виступає медіатором між клієнтом і різними соціальними інституціями, допомагаючи налагодити ефективну комунікацію, забезпечити доступ до необхідних послуг і подолати бар'єри, що заважають отриманню допомоги. Він також виконує роль адвоката прав людини, захищаючи інтереси вразливих груп населення, відстоюючи їхні права на гідне життя, безпеку, справедливість і рівність можливостей.

Окрім цього, соціальний працівник виступає організатором ресурсів – як матеріальних, так і людських, мобілізуючи можливості місцевих громад, неурядових організацій, волонтерських ініціатив, щоб забезпечити всебічну підтримку клієнта. Важливою є й його функція як ініціатора змін у спільноті: саме він може впливати на формування соціальної політики, підвищення обізнаності громадськості щодо соціальних проблем, розвиток інклюзивних практик і побудову суспільства, що орієнтоване на підтримку, емпатію та солідарність. Таким чином, соціальний працівник – це активний агент змін, що діє як на мікрорівні (індивід, сім'я), так і на макрорівні (громада, суспільство загалом), забезпечуючи комплексний підхід до розв'язання соціальних проблем [4, 5, 6].

Висновки. Постійний контакт із травматичними історіями клієнтів висуває високі вимоги до емоційної витривалості соціального працівника. Поширеними є явища професійного вигорання, втрати емпатії, вторинної травматизації. Тому надзвичайно важливою є регулярна супервізія, участь у професійних групах підтримки, саморефлексія, дотримання принципів психогігієни та балансу "допомоги собі – допомоги іншим".

Консультування в умовах стресу та травми – це більше, ніж просто психологічна підтримка. Це системна професійна дія, що базується на емпатії, етичних засадах, знаннях з психосоціального супроводу та наданні ресурсів клієнтам. Соціальний працівник у цьому контексті виступає не

просто помічником, а агентом змін, який допомагає не лише вижити у кризі, а й відновитися, віднайти новий сенс, побудувати нову якість життя.

Список використаних джерел

1. Борисова О. О. Психоедукаційні моделі в процесі психореабілітації учасників бойових дій: поняття та функції, приклад // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія. 2023. № 3. С. 7–12.
2. Горішна Н. М. Мотиваційне інтерв'ю як метод допомоги особам з ризиковою поведінкою // Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі : матеріали ІІ Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 9–10 квіт. 2020 р.) / редкол.: В. Л. Погребна, В. М. Попович, Н. В. Островська, Т. О. Серга та ін. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2020. С. 24–29.
3. Кириленко В. Г. Консультативні практики в соціальній роботі : навч. метод. посіб. Київ : Ун-т «Україна», 2020. 358 с.
4. Консультування в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій / за заг. ред. В. Г. Панка, І. І. Ткачука. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. 144 с.
5. Семигіна Т. В., Столярик О. Ю. Соціальна робота в умовах травматизації населення внаслідок війни: практика та освіта // Проблеми та перспективи економіки та менеджменту : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Черкаси, 15 серп. 2024 р.). Черкаси : Research Europe, 2024. С. 59–62.
6. Суліцький В., Швед О. Консультування в соціальній роботі : навч.-метод. посіб. Київ : Видавничий дім «Вініченко», 2023. 240 с.
7. **Улько Н. М.** Психоедукація як чинник соціально-психологічної реабілітації // Соціально-професійна мобільність в умовах сучасної освіти : матеріали міжнар. конф. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. С. 15–18.
8. Хлівнюк Т. П., Кулава К. О. Методи соціального консультування різних категорій сімей та осіб // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія: Педагогіки і психології. 2021. № 67. С. 122–127.

Lyudmyla Romanovska. COUNSELING IN CONDITIONS OF STRESS AND TRAUMA: THE SOCIAL WORKER AS AN AGENT OF CHANGE

Summary. The article explores the role of the social worker as an agent of change in the context of counseling individuals who have experienced stress or psychological trauma. The focus is placed on the importance of professional support during military conflict, social loss, isolation, and other crisis situations. Key counseling approaches are examined, including crisis intervention, psychoeducation, empathetic listening, motivational interviewing, and a strengths-based approach. The article highlights the need for emotional resilience in social workers, the importance of supervision, and ethical self-reflection. The study substantiates social work as a tool for profound positive transformation at both individual and societal levels.

Key words: social worker, counseling, stress, trauma, agent of change.

УДК 364-786.5:351.77:342.7(477)

Софія СЛІПЕНКО,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальності Право,

Національний університет біоресурсів і природокористування України
slipenkosofiya@gmail.com

Ірина ЧЕРНЕЛЯ,

ст. викл. кафедри англійської філології
Національний університет біоресурсів і природокористування України
chernelja@gmail.com

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ: ПРАКТИКИ ТА ВИКЛИКИ

Сліпенко С., Чернеля І. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб в Україні: практики та виклики. У статті розглядаються особливості соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб в умовах сучасної України. Проаналізовано сучасні підходи, практики та основні виклики у процесі інтеграції ВПО до місцевих громад. Розглянуто приклади практичної діяльності соціальних служб та волонтерських організацій.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, соціальна робота, підтримка, адаптація, громада.

Вступ. Сучасна ситуація в Україні, пов'язана з військовими діями, призвела до масштабного переміщення населення всередині країни. Станом на 2024 рік кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) перевищує 5 мільйонів. Вони стикаються з численними труднощами – від житлових проблем до потреби в медичній, психологічній та соціальній підтримці. Це створює нові виклики для соціальної сфери, особливо у контексті інтеграції таких осіб у нові громади та середовища. Соціальні працівники виявились одними з ключових фахівців, які супроводжують ВПО на цьому шляху, забезпечуючи не лише матеріальну, а й емоційну та інформаційну підтримку.

Мета статті. дослідити сучасні підходи до соціальної підтримки ВПО в Україні та проаналізувати ефективність застосовуваних практик. Особливу увагу приділено вивченню ролі соціальних служб, державної політики та неурядових організацій у подоланні наслідків внутрішнього переміщення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання соціальної підтримки ВПО активно досліджуються вітчизняними та міжнародними фахівцями. Зокрема, дослідження Міжнародної організації з міграції (ІОМ) регулярно висвітлюють зміну потреб ВПО. В українських реаліях науковці, такі як Черниш Н.І. та Дубровіна І.В., приділяють увагу психологічним аспектам адаптації, правовому регулюванню та інтеграції в громади. Також значущими є праці, що аналізують ефективність державної політики щодо ВПО, зокрема щодо житлового забезпечення, зайнятості та охорони здоров'я. Сучасні публікації підкреслюють, що інтеграційний потенціал залежить від міжсекторальної взаємодії між державними структурами, ОМС, міжнародними донорами та самими ВПО.

Результати дослідження. На основі аналізу практичної діяльності соціальних служб у регіонах України можна виокремити кілька ефективних моделей надання допомоги ВПО. По-перше, це мобільні соціальні бригади, які працюють у віддалених громадах, куди переїхали ВПО. По-друге, система кейс-менеджменту, що дозволяє комплексно супроводжувати кожну особу або родину. По-третє, активна співпраця з громадськими та волонтерськими організаціями, які забезпечують гуманітарну підтримку, юридичну допомогу та психосоціальне консультування. З іншого боку, серед основних проблем можна виокремити недостатній рівень фінансування соціальних послуг, перевантаження фахівців, нерівномірний розподіл ресурсів між регіонами, а також низький рівень інформування

ВПО про наявні послуги. Окрему увагу слід приділити потребі у довготривалих програмах соціальної інтеграції, включно з розвитком навичок, працевлаштуванням, підтримкою місцевих ініціатив та міжкультурним діалогом. Наприклад, у Львівській та Полтавській областях позитивний ефект дали програми навчання ВПО за новими професіями з подальшим працевлаштуванням, що підвищує не лише економічну стабільність, а й соціальну адаптацію.

На основі аналізу практичної діяльності соціальних служб у регіонах України можна виокремити кілька ефективних моделей надання допомоги ВПО. По-перше, це мобільні соціальні бригади, які працюють у віддалених громадах, куди переїхали ВПО. Такі мобільні групи дозволяють оперативно реагувати на потреби переміщених осіб, забезпечують доставку гуманітарної допомоги, консультування, первинну психологічну підтримку, а також сприяють інформуванню про права і доступні послуги. У деяких регіонах ці бригади доповнюються мобільними медичними пунктами, що дозволяє забезпечити комплексний підхід до обслуговування постраждалих верств населення.

По-друге, важливою є система кейс-менеджменту, що дозволяє індивідуалізувати допомогу та комплексно супроводжувати кожну особу або родину. Такий підхід передбачає виявлення конкретних потреб клієнта, формування плану дій, координацію послуг з різних сфер (медичних, освітніх, соціальних) та моніторинг результатів. Цей підхід особливо ефективний для роботи з багатодітними родинками, особами з інвалідністю, людьми похилого віку та іншими вразливими категоріями серед ВПО.

По-третє, активна співпраця з громадськими та волонтерськими організаціями суттєво розширює спектр доступної допомоги. Ці організації забезпечують гуманітарну підтримку, юридичну допомогу, психосоціальне консультування, а також реалізують освітні, культурні та інтеграційні програми. Наприклад, у Харкові, Києві та Івано-Франківську діють хаби підтримки ВПО, які об'єднують соціальні послуги, освітні ініціативи, дитячі кімнати, майстер-класи та мовні курси. Це створює простір для взаємодії, відновлення соціальних зв'язків і підвищення якості життя.

З іншого боку, серед основних проблем у сфері соціальної підтримки ВПО можна виокремити недостатній рівень фінансування соціальних послуг, що ускладнює їхню стабільну роботу та розвиток. Перевантаження фахівців, особливо в громадах, що прийняли велику кількість ВПО, призводить до професійного вигорання та зниження якості надання

допомоги. Також залишається нерівномірний розподіл ресурсів між регіонами, що створює ситуації, коли в одних областях існує достатньо можливостей для допомоги, а в інших – спостерігається гострий дефіцит.

Крім того, низький рівень інформування ВПО про доступні сервіси та права часто призводить до того, що люди не звертаються по допомогу або не знають, як це зробити. Брак інформаційних кампаній та мовних бар'єрів (особливо для осіб з особливими потребами) ще більше ускладнює ситуацію.

Окрему увагу слід приділити потребі у довготривалих програмах соціальної інтеграції, які включають розвиток життєвих і професійних навичок, працевлаштування, підтримку місцевих ініціатив, менторські програми та міжкультурний діалог. Такі програми мають забезпечити не лише фізичне виживання, а й психологічну стабільність, активну участь у житті громад і можливість для самореалізації.

Наприклад, у Львівській та Полтавській областях позитивний ефект дали програми навчання ВПО за новими професіями, зокрема у сфері ІТ, швейної справи, догляду за літніми людьми. Після завершення курсів слухачам надається допомога у працевлаштуванні, іноді навіть з частковим субсидуванням першої заробітної плати. Це дозволяє не лише підвищити економічну стабільність, а й суттєво сприяє соціальній адаптації, формуванню нових соціальних зв'язків і самоповаги.

Успішним прикладом можна назвати також проєкт «Гідне життя», реалізований у партнерстві з міжнародними організаціями у місті Вінниця, де ВПО не лише отримували психологічну та юридичну допомогу, але й брали участь у громадських обговореннях, заходах із розвитку локальних ініціатив та волонтерстві. Такий підхід сприяє не лише адаптації, а й активній участі ВПО у житті нових громад.

Висновки. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб в Україні вимагає комплексного та системного підходу. Наявні практики доводять, що ефективна соціальна робота можлива лише за умов належного ресурсного забезпечення, професійної підготовки кадрів, міжвідомчої взаємодії та підтримки з боку місцевих громад. Для подолання соціальної вразливості ВПО важливо не лише надавати допомогу «тут і зараз», а й створювати умови для їх сталого розвитку, включення в місцеві спільноти, зменшення стигматизації та посилення участі у прийнятті рішень. Рекомендовано удосконалити державну політику у сфері ВПО, спрямувавши її на розвиток сталих механізмів адаптації, залучення

громадського сектору та розвиток професійного потенціалу соціальних працівників.

Таким чином, ефективна соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в Україні потребує системного та довготривалого підходу, який базується на принципах індивідуалізації, мультидисциплінарної співпраці та громадської участі. Попри досягнення, існує низка проблем, які вимагають уваги державних і місцевих органів влади, зокрема: нестача фінансування, потреба у професійному розвитку фахівців, недостатня поінформованість ВПО про послуги. Успішні практики в різних регіонах України демонструють потенціал для масштабування та впровадження інноваційних підходів, що сприятимуть як інтеграції ВПО в громади, так і зміцненню соціальної згуртованості загалом. Надалі необхідно розширювати партнерство між державним, громадським і міжнародним секторами, інвестувати в розвиток інфраструктури соціальних послуг та підтримувати ініціативи, які сприяють активному залученню ВПО до процесів прийняття рішень. Лише комплексні та сталі дії зможуть забезпечити гідне життя для внутрішньо переміщених осіб та посилити соціальну стійкість суспільства.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 №1706-VII.
2. Клепацька, О.М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в умовах воєнного конфлікту: виклики та перспективи. *Вісник Київського національного університету*. 2022. №1(18). С. 22–29.
3. Савчук, І.Г. Роль соціального працівника у підтримці ВПО. *Соціальна робота в Україні*. 2021. №4. С. 35–42.
4. Шевченко, Л.П. Механізми інтеграції ВПО у приймаючі громади: європейський досвід. *Публічне управління та адміністрування*. 2023. №2. С. 58–66.
5. Гусак, Н.Є. Психосоціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб в умовах війни. *Соціальна робота і соціальна освіта*. 2022. №3(10). С. 19–28.
6. Єгорченко, І.М. Інтеграція ВПО у приймаючі громади: досвід та виклики. *Український соціум*. 2023. №2. С. 45–57.
7. Ярошенко, Т.О. Соціальна згуртованість як чинник успішної адаптації внутрішньо переміщених осіб. *Соціальні технології*. 2021. №1. С. 74–81.

8. Фролова, М.М. Мобільні соціальні служби як інструмент реагування на виклики війни. *Соціальна політика*. 2023. №4. С. 39–46.

9. Литвиненко, А.С. Соціальна інтеграція ВПО: сучасні програми та практики. *Гуманітарний вісник*. 2023. №1. С. 91–98.

Sofiya Slipenko, Iryna Chernelia. SOCIAL SUPPORT OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN UKRAINE: PRACTICES AND CHALLENGES.

Summary. The article examines the peculiarities of social support for internally displaced persons in the context of modern Ukraine. The author analyzes current approaches, practices and main challenges in the process of integration of IDPs into local communities. Examples of practical activities of social services and volunteer organizations are considered.

Key words: internally displaced persons, social work, support, adaptation, community.

УДК 364.4-053.6-058. 49

Віталій СПІВАК,
к.п.н., доцент, доцент кафедри соціальної роботи,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
spivak@kpnpu.edu.ua

Роберт ТІХОМІРОВ,
здобувач вищої освіти другого (магістерського)
рівня вищої освіти спеціальності 232 Соціальне забезпечення
tikhomirov@kpnpu.edu.ua

ОСНОВНІ НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОФІЛАТИКИ ДЕВІАЦІЙ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Співак В.І., Тіхоміров Р.В. Основні напрями соціально-психологічної профілактики девіацій у підлітковому віці. У статті досліджено категорії осіб, поведінка яких не завжди співпадає з тими вимогами і традиціями, що притаманні даному суспільству на певному етапі його розвитку. Така поведінка підпадає під науковий термін «соціальні відхилення», що означає поведінку індивіда та групи, яка не відповідає загальним нормам, традиціям, внаслідок чого ці форми порушуються. Зокрема, акцентується увага на трьох видах профілактики

девіантної поведінки; первинній (попередження виникнення), вторинній (попередження загострення) і третинній профілактиці (попередження рецидивів негативного прояву поведінкових явищ).

Ключові слова: соціально-профілактична робота, профілактика, девіантна поведінка, підлітковий вік, соціальне відхилення, соціальна норма, соціальне відхилення, реабілітація.

Вступ. У світі існує певна категорія осіб, поведінка яких не завжди співпадає з тими вимогами і традиціями, що притаманні даному суспільству на певному етапі його розвитку. Така поведінка підпадає під науковий термін «соціальні відхилення», що означає поведінку індивіда та групи, яка не відповідає загальним нормам, традиціям, внаслідок чого ці форми порушуються.

В усі часи суспільство намагалося протидіяти цим явищам, як правило соціально-економічними діями, суспільною свідомістю. Тобто, існував певний суспільний запит, що визначав поняття «соціальної норми» та «соціального відхилення». Саме останнє завжди цікавило вчених, тому і виникла соціальна теорія девіантності.

Мета статті. Проблеми, що пов'язані з девіантною поведінкою неповнолітніх, набувають в наш час особливого значення. Не зважаючи на численні дослідження цієї проблеми, прояви девіації невпинно зростають. Тому нами було вирішено дослідити основні напрями соціально-психологічної профілактики девіацій у підлітковому віці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Починаючи ще з 60-тих років минулого сторіччя простежується тенденція до більш глибокого вивчення даної проблеми, зокрема, у психологічному, соціально-правовому і медичному аспектах. Причому причини девіантної поведінки вбачалися в особливостях вікового розвитку особистості, у відчуженні від «нормальних» дітей, своєрідності прояву протесту проти «пригнічення» їхніх інтересів.

Представниками біологічної теорії вважають Ч. Ломброзо, Ч. Х. Шелдона, які в основу теорій поклали особливості фізіологічної будови тіла та вважали це причиною девіації. У кінці XIX ст. італійський лікар Ч. Ломброзо знайшов зв'язок між кримінальною поведінкою й певними фізичними рисами. Він вважав, що люди мають схильність до певних типів поведінки за своїм біологічним складом.

Кримінальний тип можна визначити за такими характерними рисами: висунута нижня щелепа, занижена чутливість до болю. Х. Шелдон, відомий американський психолог і лікар, підкреслював важливість будови тіла. Найбільшу схильність до девіації проявляє мезоморфний тип: «важкі», «м'язисті», «атлетичні».

Більш змістовне трактування визначення девіації дає соціологічна теорія як соціального контролю, засновником якої був Е. Дюркгейм. Основними ідеями теорії була відсутність чіткої регуляції поведінки людей внаслідок несформованості в суспільстві чітких норм та цінностей.

Засновником теорії соціалізації вважають Коуена, який вважав, що в девіантній поведінці люди навчаються в процесі засвоєння культури певної групи.

Отже, девіантна поведінка – це система вчинків чи окремі вчинки, які суперечать прийнятим в суспільстві нормам і проявляються у вигляді незбалансованих психічних процесів, неадаптованість, порушення процесу самоактуалізації та ухиленні від морального та етичного контролю особистості над власною поведінкою.

Різні аспекти соціально-психологічної роботи з девіантними підлітками висвітлені у працях Д. В. Гоженко [1], Н. А. Клішевич [2], І.Б. Ковальнової [3], І.В. Кошової [4], М.В. Лис [5], В. П. Лютого [6], І.І. Парфанович [7], С. Я. Харченка [8] та ін. Разом з тим, проблему соціально-педагогічної профілактики девіантної поведінки підлітків вивчено недостатньо.

Результати дослідження. За словами В. П. Лютого, соціально-психологічна профілактика – діяльність, спрямована на попередження виникнення та розвитку негативних соціальних явищ, соціальних проблем і проблем особистості [6, с. 5]. Вона передбачає виявлення, усунення або нейтралізацію соціальних і психологічних чинників, що призводять до появи та загострення проблеми. Загальна профілактика охоплює широкі верстви не лише дітей та молоді, але й суспільства в цілому. Метою її є подолання загальних, універсальних причин негативних явищ. Спеціальна профілактика спрямовується на ті групи дітей і молоді, які знаходяться в особливих умовах, що збільшують ризик виникнення та загострення проблеми (групи ризику).

Залежно від того, на якому етапі розвитку негативного явища та його впливу на представників цільової групи здійснюються профілактичні заходи, ВООЗ виділяє такі види профілактики:

1. Первинну профілактику – діяльність, спрямовану на попередження виникнення певного негативного явища та проблем, пов'язаних із ним, в широкому середовищі груп дітей, підлітків та молоді.

2. Вторинну профілактику – діяльність, спрямовану на попередження загострення негативних явищ та їх наслідків серед дітей та молоді, які вже зазнали цього негативного впливу (наприклад, серед таких, котрі відрізняються ризикованою, адиктивною, девіантною поведінкою). Завдання вторинної профілактики – раннє виявлення і корекція несприятливих індивідуальних та соціальних факторів, які зі значною вірогідністю викликають девіантну поведінку.

3. Третинну профілактику – роботу, спрямовану на попередження рецидивів проблеми чи негативного явища в осіб, які постраждали від них і проходять реабілітацію (наприклад, лікуються від наркотичної залежності, відбули покарання за скоєний злочин тощо).

Н. А. Клішевич зауважує, що соціально-педагогічна робота з підлітками з девіантною поведінкою у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється у межах первинної та вторинної профілактики [2, с. 80]. Вона полягає у забезпеченні соціальними педагогами та педагогічним колективом школи цілеспрямованого впливу на мікросередовище та особистість підлітка з метою усунення чинників, що негативно впливають на його соціалізацію та спричиняють подальші відхилення у поведінці, а також з метою формування у неповнолітнього особистісних якостей, які б унеможливили подальшу асоціальну поведінку та забезпечували його реінтеграцію у соціальне життя.

С. Я. Харченко, Н. П. Краснова вважають, що основне завдання ранньої профілактики девіантної поведінки полягає в попередженні і корекції соціальних відхилень і соціальної дезадаптації дітей і підлітків, що виникають у результаті несприятливого розвитку, обумовленого різними несприятливими чинниками середовища, виховання, психобіологічними особливостями [8, с. 46].

Напрямами профілактичної роботи щодо попередження девіантної поведінки, на думку В. П. Лютого, є:

1. Дослідження, діагностика, моніторинг проблеми: дослідження причин проблеми, стану її розвитку, чинників, що її визначають, аналіз ефективності реалізації профілактичних програм.

2. Попередження негативної дії об'єктивних чинників: вплив на об'єктивні (природні, матеріально-економічні) причини і чинники проблеми (усунення, нейтралізація, запобігання, компенсація наслідків).

3. Попередження негативного впливу соціального оточення: запобігання поширенню негативних цінностей, зразків поведінки, захист від шкідливих дій інших осіб.

4. Збільшення ресурсів середовища: створення можливостей для подолання проблеми і чинників, що її створюють, для альтернативного проблемі способу життя, для повноцінного задоволення потреб.

5. Формування адекватного уявлення щодо проблеми та ставлення до неї: формування свідомого ставлення людей щодо проблеми та її причин (знань, поглядів, переконань, установок тощо), позитивних соціальних цінностей.

6. Виявлення і корекція особистісних якостей, що знижують адаптивні можливості людини: попередження розвитку, нейтралізація та корекція проявів негативних особистісних рис.

7. Розвиток якостей, що збільшують адаптивні можливості: розвиток вмінь і якостей, необхідних для подолання проблем [6].

С. Я. Харченко, Н. П. Краснова серед напрямів профілактичної роботи девіантної поведінки описують:

- правову освіту, розповсюдження інформації щодо правових можливостей подолання проблеми (лекції, кіно-, відеолекторії, освітні програми, матеріали в ЗМІ);

- надання консультативної допомоги у вирішенні проблем (консультації юриста, психолога, лікаря, педагога, телефонне консультування);

- надання кризової соціально-психологічної допомоги (кризові стаціонари, служби «Телефон довіри» тощо);

- соціально-педагогічну допомогу сім'ям з обмеженими педагогічними ресурсами, сім'ям з проблемними дітьми (сімейне консультування, представництво інтересів сімей);

- соціальний захист і реабілітацію дітей з девіантних сімей (консультування, кризове втручання, позбавлення батьківських прав);

- сприяння зайнятості населення, особливо представників соціально вразливих груп та груп ризику (центри зайнятості і працевлаштування, громадські роботи);

- створення умов для змістовного проведення дозвілля (творчі гуртки та студії, спортивні секції, дозвільні заходи, конкурси, вуличні ігрові майданчики);

- соціальну підтримку проявів позитивної соціальної активності (підтримка діяльності громадських організацій, груп соціальної дії, волонтерської роботи);

- профілактику наркоманії та алкоголізму [8, с. 60-61].

Н. А. Клішевич висловлює думку, що сьогодні соціальні педагоги і психологи активно запроваджують у школах нові інтерактивні технології: метод «рівний-рівному», рольові ігри, інтерактивні заняття, соціально-психологічні та просвітницькі тренінги для підлітків та їх батьків [2, с. 80]. Крім інтерактивних методів профілактичної роботи, для покращення обліково-аналітичної роботи фахівців запроваджуються соціально-психолого-педагогічні картки учнів, щоденники поведінки, плани екстреного реагування на пропуски занять чи протиправні вчинки підлітків, обліково-профілактичні картки роботи з неблагополучними сім'ями, карти руху учнів «групи ризику». Важливе місце відводиться інспектуванню сімей дітей «групи ризику», зокрема проведенню рейдів із залученням психолога, соціального педагога, класного керівника, представників служби у справах дітей, кримінальної міліції у справах неповнолітніх. Ще однією інноваційною технологією є впровадження елементів відновного правосуддя, а саме використання таких форм, як шкільні служби розв'язання конфліктів, медіація.

В. П. Лютий вважає, що основними методами профілактичної інтервенції девіантної поведінки є: лекція, кіно- та відеолекторій, профілактична бесіда, дискусія, профілактична гра, соціально-психологічний тренінг, розміщення інформаційних профілактичних матеріалів у ЗМІ (статей, тематичних рубрик, програм радіо і телебачення), публікація і поширення науково-популярних матеріалів (буклетів, брошур, книг тощо), соціальна реклама, профілактика з допомогою творів мистецтва (літератури, кінематографа, музики, образотворчого мистецтва [6, с. 43-46].

Висновки. Отже, профілактика девіантної поведінки спільних скоординованих дій установ державного і місцевого управління, правоохоронних органів, установ соціального захисту, освіти, культури, громадських організацій. Перспективами подальших досліджень проблеми є створення та апробація соціально-педагогічної програми профілактики девіантної поведінки підлітків у загальноосвітньому закладі шляхом залучення активної участі батьків, педагогів, учнів.

Список використаних джерел

1. Гоженко Д.В. Причини та наслідки девіантної поведінки підлітків. Соціальна педагогіка: виклики ХХІ століття: матеріали Всеукр. Студ. наук.-практ. Конференції. М. Луганськ, 4 квітня 2014 р. в 2-х ч. Ч. 1. Луганськ. ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2014. С. 27-33.
2. Клішевич Н.А. Форми соціально-педагогічної роботи з підлітками із делінквентною поведінкою у різних соціальних інституціях / Н. А. Клішевич // Педагогічна освіта: теорія і практика. 2013. №19. С. 80–83.
3. Ковальова І.Б., Посохова Я.С. Особливості профілактичної роботи девіантної поведінки в ОВС. Девіантна поведінка: соціологічний, психологічний та юридичний аспекти: матеріали наук.-практ. Конф. МВС України. Харк. Нац. ун-т внутр. справ. Ф-т права та масових комунікацій. Кафедра соціології та психології. Соціологічна асоціація України. Х. ХНУВС, 2015. 166 с.
4. Кошова І.В., Кресан О.Д. Психологія девіантної поведінки : навчально-методичний посібник. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 226 с.
5. Лис М., Кульчицька А. Психологічні особливості прояву девіантної поведінки особистості в підлітковому віці. Особистість і суспільство: методологія та практика сучасної психології: матеріали УІ Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (13 трав. 2019 р.). Луцьк: ПП Іванюк ВюП., 2019. С. 86-88.
6. Лютий В.П. Зміст і методи профілактичної інтервенції / В. П. Лютий // Профілактика ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки серед вихованців притулків для неповнолітніх. – К.: «Версо-04», 2004. – С. 39–48.
7. Парфанович І.І. Нацкові підходи до профілактики поведінкових девіацій як сфери соціальної роботи, Соціальна робота та освіта. 2016. Т. 3. №2. С. 42-49.

8. Харченко С. Я., Краснова Н. П. Робота соціального педагога з дітьми девіантної поведінки / С. Я. Харченко, Н. П. Краснова. – Х.: Основа, 2012. – 143 с

Vitalii Spivak, Robert Tikhomirov. MAIN DIRECTIONS OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL PREVENTION OF DEVIATIONS IN ADOLESCENCE.

Summary. The article examines categories of persons whose behavior does not always coincide with the requirements and traditions inherent in a given society at a certain stage of its development. Such behavior falls under the scientific term "social deviations", which means the behavior of an individual and a group that does not correspond to general norms, traditions, as a result of which these forms are violated. In particular, attention is focused on three types of prevention of deviant behavior; primary (prevention of occurrence), secondary (prevention of exacerbation) and tertiary prevention (prevention of relapses of negative manifestations of behavioral phenomena).

Key words: social and preventive work, prevention, deviant behavior, adolescence, social deviation, social norm, social deviation, rehabilitation.

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Наукове видання

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ КАМ'ЯНЕЦЬ-
ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**

Серія соціально-педагогічна

Випуск 40

Електронне видання

Матеріали подані мовою оригіналу.

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів.

Редколегія не завжди поділяє погляди авторів статей.

*Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність
за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-
статистичних даних, власних імен та інших відомостей.*

Підписано до друку 05.05.2025 р.

Ум.друк. арк. 9,65 Зам. 161

Видавець Ковальчук О.В.

32315, Хмельницька обл., м. Кам'янець-Подільський,

вул. Васильєва, 13, корп. А, 37.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7057 від 30.03.2023 р.